

15 11

К-5516

П 126628

МОЛОДНЯК

Щ К Л К С М У

листопад

1921

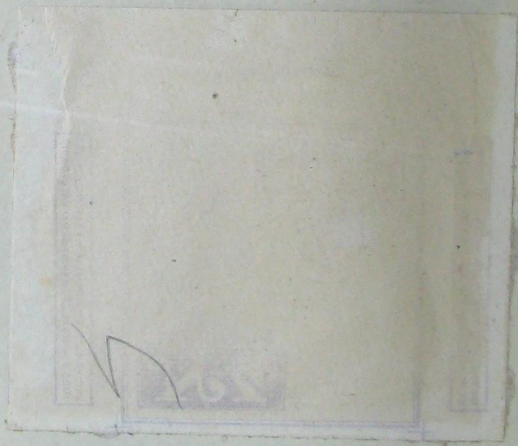
Ц І Н а
50 коп.

126628

18

~~Пр. 1937~~

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

О Р Г А Н Ц К Л К С М У

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

О. БОЙЧЕНКА, А. КЛОЧЧЯ, П. ЛАКІЗИ,
С. ЄВЕНТОВА, П. УСЕНКА

11
(35)

ЛИСТОПАД 1929 ХАРКІВ

55 68

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літопису
Українського Друку“, „Карте-
ловому еспертуації“ та інших по-
надатках Української Книжко-
вої Палати.

Держтрест „Харполіграф“
Друга друкарня
ім. В. Блакитного
Харків, вул. К. Лібкнехта, 13

КРИМІНАЛЬНА СПРАВА

(Оповідання з циклу „Гроші говорять“)

Будильник ще не дзвонив, але Мегі прокинулась і тривожно запитує:

— Що той годинник став, чи що?—шарпає чоловіка.—Гей, Джім, засвіти... Чи не проспали вже?.. Ну ж бо, Джім! Чорти б тебе в пекло зтягли, поворухнись! Клинуй, —уже на роботу заспав!..

Джім невдоволено муркотить, відгризається.

— Та ще не дзвонив...

— Не дзвонив, не дзвонив! — роздратовано перекривляє його дружина.—Ти вже хотів би позбутись роботи...

— Нічого я не хочу. Дай лиш долежати до дзвінка.

— Говори, говори... Я знаю, що в тебе на думці. Але й не думай: за юнійною книжкою побивався, а про банкову й не думав.

— Мегі, дай спокій! чи це щоранку обов'язкове, як молитва перед сном?

— А певно, що обов'язкове: ти вже б давно позбувся роботи. Ти хочеш цього завжди.

Суворо видивилась на Джіма.

— Хочеш, щоб прогнали з роботи? Знаєш, що тепер війни нема і може сотня молитись під брамою фабрики, щоб ти не вийшов: ніхто з фабрики не прийде за тобою... Дякуй богові та фабрикантам, що й так дають робити: їм не пече, і вони можуть на цілий рік зачинити свої фабрики й поїхати...

Дальші слова заглушив будильник.

Джім зірвався з ліжка похапцем, ніби його хто батогом стьогнув.

Мегі легко зідхнула.

Джім збирався скоро і зісна усмішка кривила його вуста: не будильник найгірше нещастя робітника в Америці. Він не раз колись в той самий момент, як будильник дзвонив, перевертався на другий бік і спав собі досхочу. Часами заставляв його в ліжку «інспектор економічної оборони держави» і виганяв до роботи, коли не вдавалось довести «хвороби», бо тоді, хто не був мобілізований до війська, мусив працювати. Благословенні часи без вороття минулись; не було страху за роботу, тому й оженився. А тепер... і до дзвінка не долежиш, ще й сам снідання готуй.

Мегі солодко позіхнула і вкладаючись вигідніше на сон, гукнула:

— Не довго порайся зі сніданням. Та молока не бери багато, а то для нас не вистачає.

А про себе подумала: — «Бідні пески, більше ніхто, як я про вас дбаю». — Заснула знов.

Розбудив її песик, що дряпав у двері, хотів надвір вирватись. Почула що й другий щось дуже крекче та муцоється під ліжком.

— А ти, що там робиш, Принці? Далий, не дряпай дверей, ще можеш почекати!

Далий поглянув на свою господиню і далі дряпав двері та почав скавучити. Принці затих під ліжком. За хвилику він вибіг і вискочив на ліжко; почав гавкати, припадати на передні лапки, збираючись стрибнути на груди своїй господині, але стримувався, чомусь певно міркував, чи це добре буде, чи сподобається їй.

— А ти—недобре цуєня!—сварилась лагідно Мері. Цуєня уривчасто, радісно гавкнуло, втішно скочило їй на груди, лизнуло їх, пхикнуло, почало обнюхувати шию, лизати обличчя.

Мері сміялась, обіймала собача і, як дитину, лагідним голосом докоряла:

— Ти так не роби, так негарно. Ти завдаєш мені зайвої турботи. А Джім як довідається про це—буде бити, бити. Далий це добре знає. Розумієш?—і цілувала його.

Далий, вчувши своє ім'я, ще більше заскавучав і далі дряпав двері. Він не міг дозволити собі такої розкоші, як Принці: надто глибоко в його шкіру врізалась Джімова наука. Він затамив її раз назавжди. Томуто він так настирливо домагається за двері.

— А, щоб ти зацікавив!—залісно крикнула Мері—Не можеш почекати!

— Лиллі, встань та випусти цуєня! Чуєш, що я кажу?

Лиллі спала ранішнім сном, солодко, як і всі діти сплять, і не чула.

Тоді Мері, люта, встала сама й відчинила двері. Далий прожогом вискочив за двері і полопотів сходами вниз.

— А ти, Принці, чого чекаєш? Марш!

Цуєня помахало хвостом і почало лащитись. Мері зрозуміла, що йому вже не спішно, а тому її взяла ще більша пасія, і вона почала зганяти її на дівчинці.

— А ти, ледащо, доки будеш валятися в ліжку! Ти думаєш, що мільйонери так вилежувались, як ти? Чи ти не чула від учительки в школі, що Рекфела, поки розбагатів,—ночей не досипав, спина йому тріщала, як він...—Мері замовкла і здивовано видивилась на Лиллу, що весело реготала.

— Ти чого?

— А хіба можна вдень красти коней у фермерів?

— Тобі хто цих дурниць наплів?

— Майк чув, як його батько розказував і...

— То ти таки далі з Майком компануєш? Чи я тобі не говорила, щоб ти навіть не розмовляла з ним? Чи видано, щоб діти білих товаришували з європейцями?

— А хіба ваша бабка не приїхала з тамтої сторони, як і батько Майків, а він родився в Америці.

Meri дуже не любила, коли їй хтось нагадував, що вона — нащадок ірландських емігрантів, а тому затормосила Лиллоу:

— Ти не розумієш, бовдуре! Ми—інша справа: ми з Бритійської імперії, а не європейці.

— Я ж тобі не раз говорила, показувала в газетах, що Америку попусвали європейці. Наїхали сюди і тут колотяться: щоразу страйкують, платні більшої домагаються. А компанії не можуть стільки платити, от і зачиняють фабрики. Тому й безробіття таке.—На хвилину замовкла, відсапувалася, чи нагадувала щось.—Всі до партії якоїсь, юній належать. Їм завжди мало... Такий самий і Майків батько.

Самі не здібні ні до чого розумного, то думають, що їм хтось усе зробить і дасть.

— А чому тато любить з Майковим батьком розмовляти і казав якось, що таких людей до їх фабрики треба, то скоро б дістали підвишку. Я чула... — Але бідна Лиллі не докінчила, бо мати загаласувала:

— Доки будеш балакати? Збирайся скоро, газети коли принесеш? Снідати треба.

За кілька хвилин Лиллі вже бігла вниз по газету, а Meri пішла до кухні. Ставила молоко пряжити, засипала каву і когось впевняла:

— Та він тільки й хоче, щоб як позбутися роботи, бо то ледач вічна. Не збуди, то й до обіду спав би. Щасливий, що на мене натрапив: за одинадцять років, ще ні разу не заспав. Скільки б роботи довелося шукати... Нехай робить, як дурний, як не вміє ніякого діла провадити, або не придумає способу заробляти легко гроші. Навіть не пробує.—І чомусь оглянулася навколо, немов боялась, що її хтось чужий підслухає. Подумала:—Та й моя спроба не вдалась. Не варта я божої ласки!—Підійшла до ліжка Джова. Хлопчик років восьми спав розметаний. Обличчя було бліде, а з грудей виривалося тяжке сопіння з свистом.

Злоба з жалем наповнила Meri. І вона відчула, що не довічне каліцтво Джова будило в ній цей жаль, а те, що вона так здорово вдарила його тоді і зіпнула зі сходів. Злоба ж проймає її щораз, як вона згадувала тих присяглих суддів, що стали на стороні власника дому і не присудили компенсації за каліцтво хлопчини.

«Я сама знаю, що в домі є все, що вимагає «Департамент Публічного Здоров'я»—думала Meri про себе.—«Чорт би не взяв його, якби заплатив був зодві тисячі».—Дві тисячі!—заздро повторила вона. В очах блиснув огник жадоби. Здається, вона вже бачила перед собою на місці Джова цю вимріяну суму грошей.

І чого тільки можна накупити за такі гроші?! Цілими днями ходила б з крамниці в крамницю і купувала б, купувала.

«У Ванамейкера купила б те хутро, у Гімбеле Бродерів ту кремову шовкову сукню, в Горис... та що вираховувати на пам'ять, десь маю позанписувано, що де вибрала купити» — нетерпляче урвала Meri свою мрію.

— Ото заздрила б Малі.

Лилі принесла газету — «Daily News» і Daily Witor», яких хоч і в насмішку, але справедливо називають «Щоденні пльоткарки».

Сторінки їх були заповнені фотографіями героїв дня—учасниками різних скандалів, процесами подружжів, вбивцями, картограями, власниками нічних кабаре́тів, де минулої ночі стався якийнебудь «поважний» скандал або й мордобій.

Взагалі це були брукові газети дешевих сенсацій, до яких таке ласе жіноцтво і пересічний американський читач. А тому й друкувались вони у відмінніший спосіб—не друком заповнялись сторінки, а фотографіями. До читання давалось лиш «влучні» наголовки до фотографії і коротенькі тексти пояснення.

Мері схопила «Daily Witor» і майже побігла до столу. Не звертала уваги на крикливі, цалевими літерами наголовки сенсацій. Вона шукала сторінки, де проголошувались премії. Тепер видавались премії за номери щасливих однодоларівок.

Один з проголошених номерів мав першу премію — п'ятдесят доларів, другий двадцять п'ять і так далі, аж до п'яти доларів.

Кожного дня газета давала сотку доларів на п'ять премій.

Мері з якимсь незрозумілим для неї острахом виложила перед себе на стіл всі п'ять однодоларівок, котрі ще звечора виміняла на останню п'ятку.

Дивилась у газету на початкову букву серії грошей і шукала такої самої на своїх однодоларівках. Як такі сходились, переходила на чергову цифру номера. Поперемінно глипала то в газету, то на долари.

Коли третя цифра її доляра зійшлася з номером в газеті, що був надрукований грубше за інші, Мері щось штовхнуло в середині. Вона шарпнулась, вся присунулась до столу, нагнулась над газетою, а дух захопило, як на гойдалці, коли з розмахом опускаєшся в долину,—і страшнувало, і солодко-втішно. Від цього почуття вона збилась, переплутала номери.

Почала наново, і щоб не збитися знов, придумала спосіб.

— К — промовила початкову букву в газеті і прикрила її пальцем правої руки.

— К — повторила вона, глипнувши на доляра і прикрила пальцем лівої руки.

Це був певний спосіб, і вона йшла скоро по черзі: 3-3, 8-8, 0-0, 5-5, 9-9, 0-0, 2-2...

Мері зовсім перестала «дихати»: ще один значок, остання літера. Остання літера і п'ятдесят доларів!.. П'ятдесят доларів...

З радости примружила очі, тримаючи пальці на номерах—не хотіла вірити своєму щастю, хоч вона й купувала ці газети заради премій. А в голові почало вже миготіти—що купить, в котрій крамниці; як Малі буде заздрити, коли побачить її фотографію: «Ця щаслива жінка виграла першу премію — п'ятдесят доларів».

Так, п'ятдесят доларів надто приваблива сума, і Мері не могла довго мріяти.

— У—промовила скоро і для чогось ще прикрила пальцем, і...—У—побачила вона на грошах.

Руки обважніли, опустились; вся утроба посунулась десь униз, а всередині зробилась холодна порожнеча. Та за момент вона знов метнулась, ще раз звірjala.

Те саме: У—У—пригноблено промовила Мері, втягнула глибоко в себе повітря, щоб тяжко зідхнути, і крикнула:

— Подивись, Лиллі, що там сталося!—бо разом з повітрям в її ніздря вдарив газ.

З кухні Лиллі пояснювала:

— Молоко геть збігло і залляло вогонь.

Та Мері вже не чула: вона зосередила свою увагу на другій газеті.

Ця газета теж давала премії, але інший гачок придумала для своїх читачів.

Вона призначувала «виключно для малечі шкільного віку» табличку з кільканадцятьох малюнків, в яких маляр навмисне робить помилки, перекручування, неточності. Треба добачити ці всі неточності та зазначити на папері і вислати до «редакції неправильних малюнків». Хто зазначить усі неточності, отримує першу премію—п'ятдесят доларів.

Мері взяла папір і олівець і почала шукати помилок.

1) Один черевик без обцаса.

2) Хвіст не причеплений до собаки.

3) Хвіртка не має завісів.

4) Чоловік натягнув шлейки задніми кінцями наперед.

— Лиллі, подивись яке число буде в першу п'ятницю листопада! Ага...

5) Першого, а не другого.

І що більше виявлялось помилок, то тяжче доводилось закримічувати їх.

Таких грубих, різючих помилок знайдеться до двадцяти. І вже за них платять премії. «Редакція неправильних малюнків» зазначає виразно, що артист робить кожного дня «від двадцяти п'яти до тридцяти помилок». За цих п'ять помилок редакція видає сотку на премії. Але як їх віднайти, коли от вже двадцятій не можна знайти?

Майже з розпачем дивилась на малюнок якоїсь невеличкої цеглини на яким стояло.

Лиллі, йди сюди. — Що тут за помилка на цим милі?

— Неправильний напис—відповіла радісно Лиллі.

— Як так?—перепитала недовіжливо Мері.

— Має бути «Soap», а написано «Soup».

— О, так, так—поспішила згодитись мати. Чула, що червоніє чомусь.— Я не звернула уваги на напис.

За допомогою Лиллі їй пощастило ще знайти зо дві помилки.

Та це не тішило Мері. Вона знала, що ці два десятки помилок усі знайдуть, хто до цього візьметься. Кожному спаде на очі, що один рукав сорочки без чохла, або, що собака не може бути прип'ятий до ланцюга без

нашийника. Але от знайти помилку в цім домі: що в ньому неправильно намальовано?

Мегі дивилась у вікно на будинки з протилежного боку вулиці. Та це були цеглові велетні-куби — будинки-апартаменти, зовсім не схожі на цей в газеті, звичайний, на одну сім'ю, фермерський будинок.

Що бракує цій місці? Неправильні віncia? Але ж різноманітні бувають віncia в мисок.

З якоюсь дитячою злобою кинула олівець і похилила голову на стіл; замислилась. Відчула, що хоче їсти.

Пішла в кухню і зараз:

— Лилі, йди по молоко! — Знов поставила кавник на вогонь, і засипала вівсянку.

Вернулась по гроші.

Дивилась на всі п'ять однодолярів. Оглядала кожну на всі боки — котру дати? Болюче мучилась: може котрий із цих долярів має щасливий номер на завіртішню премію?

— Лилі, тягни! — гукнула вона. Наставила руку з долярами, а обличчям відвернулась в другий бік.

Коли висмикнула Лилі один доляр з руки, то Мегі заболіло, немов з нігтя на її пальці відірвали задирку.

— Не розгуби здачу! — кинула вона навздогін.

Взяла знову газету. Ні думки, здається, ні бажання не було. Тупо дивилась на малюнки кілька хвилин. Взялась знову шукати помилку.

Нових не могла знайти.

— А, прокляття господне! — заклала вона.

Схопила пазурами сторінку з малюнками, зім'яла, подерла на шматки: нема й тут щастя. Побігла в кухню, бо вчула, що там знов щось збігає.

Зменшила вогонь і знов пішла з кухні проклинаючи всіх власників домів, що не дають у кухні потрібного денного світла. Електрика гроші коштує.

— Ні, з щасливими долярами вигідніше, не треба нічого думати. Маєш доляра з таким номером — і премія твоя. От сьогодні: чуть-чуть не підійшов. Може... Але ні... — Її болюче стиснуло під грудьми. — Через одну погану літеру пропала перша премія. П'ятдесят долярів, як на смітник кинуто. — Тяжко зідхнула. — Була б купила браслет-годинник за двадцять п'ять долярів, за п'ять долярів пічну шовкову сорочку, кучері електрикою накрутила б за десятку, шовкові панчохи... що б ще можна було купити?

Взяла переглядати оголошення. Декотрі з них займали цілі газетні сторінки. Другі були перемішані з новинками-фотографіями.

Задивилась на фотографію молодої гарної дівчини, що в нічній сорочці, з оголеними коліньми, лежала на софі.

Заголовок над карткою був такий:

«Вінок дівочтва піднявся в ціні».

А під фотографією пояснення:

«Дядько цієї дівчини, напоївши, позбавив її насильно дівоцтва. Щоб не допустити до розголосу, пропонував їй двадцять тисяч доларів. Вона не згодилася і через суд виграла сорок тисяч. Наш репортер був на розправі й докладніший звіт подасть у завтрашнім числі».

На другій фотографії стояло авто, біля нього гурток людей. Люди дивились на двох чоловіків у білих санітарних убраннях, котрі над чимсь нахилились, хоч більше схоже було, що ці чоловіки показують свої задки гурткові.

Замість заголовка стояв запит:

«Як сильна ваша пам'ять?».

А в поясненні:

«Ця фотографія була вміщена в нашій газеті пару місяців тому. Коли ви ще не пригадали собі, то перегорніть сторінку і там в третій колумні знайдете другу фотографію і докладне пояснення».

Мері перевернула сторінку: треба ж знайти пояснення. Та це не була легка справа, бо сторінка майже цілком була заповнена об'явами трьох фірм готової дитячої одежі.

Мимохідь мусила переглядати об'яви.

«Це були 6 гарні штаниці Джовові, ця сорочка пасувала б теж, а черевички оці-о. А ця суконочка дуже личила б Лиллі, а ці панчішки... Цей хлопчина дуже схожий на Джова».

«По тисячі доларів за кожний тиждень, проведений в шпиталі».

— Ага — похапливо промовила Мері і почала читати пояснення.

«Будучність забезпечена. Цей хлопчина з Уст-Сайду*) відлежав десять тижнів у шпиталі в наслідок каліцтва автом, і суд присудив йому десять тисяч доларів, бо до фізичної праці непридатний».

Мері аж піднесло щось.

— От, людям щастя!.. і здивувалась:

— А де в чорта Лиллі так довго баряться?—В голові мигнула думка, а по спині дряпнула дріж. Та вона сама злякалась цієї думки; хотіла позбутися її, а тому знов почала читати в газету. Ще раз переглядала номері «щасливих доларів» і в її думці зродилось питання:

«Яка користь видавцям давати за два центи сорок сторінок газети,— ще й сотку доларів щоденно на премії?».

Мері знала, що не тільки вона цікавиться закулісними скандалами артистів, спальнями багатих удів, фотографіями молодих жінок, котрі за допомогою різних недоволених ліків і інших способів пробують, якнайскорше повдовити і посісти теплі мільйони своїх мужів, холодних і старих.

Але їй ніколи, чомусь, не приходило до голови, що й інші читачі кидають видавцям по два центи («два мідяки—не гроші») з надією виграти премію, як також не думала, а видавці ніколи не говорили, що премії тільки принада і для них сотка доларів, кинута між півмільйонного читача, коштує навіть менше, ніж для читача два центи. А про те, що оголошення

*) Східня сторона Нью-Йорку, де мешкає біднота, емігранти переважно.

в газеті з таким тиражом потрібною ціною* оплачується. Мері зовсім не знала. Тому й питання осталося нерозв'язане. На порозі з'явилась Лиллі.

— Ти, проклята, де так довго барилася? — почала Мері і допитливо видивлялась на Лиллу. А Лиллі, смертельно бліда, страшенно схвильована, швидко відповіла:

— Мене мало авто не забило. Я перебігала вулицю, а на мене авто. Але щастя, що він раптом загальмував і скрутував. Авто посунулось, як сани, і вискочило на хідник, ударилось об стовп, побило лампи, погнуло крила, а мене лиш легенько зачепило.

— А знак маєш? Який номер авта? Це так не можна лишити—дуже гостро і рішучо доводила комусь Мері.—Через ті прокляті авта далі дитині вулиці не можна буде перейти.—І підняла високо голову, запевняла:—Я найду все, я цього так не залишу; дитину мені перелякали. Який номер, Лиллі?

— Номер авта полісмен, здається, записав, а мені говорив, що все гаразд, я щаслива, можу йти додому.

— Щаслива! — призириливо перекривила когось Мері. — Ти була б щаслива, щоб потрапила була під авто!—І наповняла лють; і стримуючи призириливий голос, вона майже шипіла: — От хто щасливий. Видиш: десять тисяч долярів, і навіть три місяці в шпиталі не лежав—і тикала пальцем у фотографію хлопчини.—Ти знаєш, яка це купа грошей? Що то можна за них накупити! Е, ти, бовдуре—і боляче штовхнула дитину в бік.

Лиллі поточилась в кут. Гострий жаль пройняв її: сподівалась, що мати приголубить, пожаліє, а вийшло, що ще стусанів набрала, докорів: «яка з тебе користь». Вона не могла зрозуміти матері. Чого від неї хоче? Чого мати така зла на неї. Це тільки чотири роки треба почекати, а тоді «можє для чогось придасться». Так сказав один дуже ввічливий чоловік, як вона шукала роботи. Вона ж зараз тоді похвалилася матері... За що її тепер бити? Чи ж вона тому винна, що їй тільки десять років?

З острахом позирала на матір.

— Годі там хлипати, не скалічило! Йди снідати!—гукнула Мері.—Це віднеси Джовові.

— Та не лий стільки молока: пам'ятай, що ще є Принці й Далий.

Як поснідали і нагодували песиків, Мері заставила Лиллу мити посуд, а сама пішла переглядати газету.

Думкою ходила з одного магазину різних вборів до другого.

Вибирала, приміряла, купувала.

Складала ті розмови, що з продавцями мала говорити. І непомітно для себе самої почала говорити вголос. Розмова виходила дуже гарна, цікава, і Мері захопилась нею. Підійшла до дзеркала і милувалась, як пишню складались губи, чудово поводити в бік очима, майже чарівно підморгувала бровою, коли вона пояснювала продавцеві, що мала зовсім щось інше купити, ніж він їй пропонує.

— О, таких речей я не купую... Найліпшої якості, не інакше!—повторила вона з притиском, аж Лиллі вибігла з кухні та здивовано запитала:

— Що таке, мамо?.. Я вже посуд помила.

— Не твоє діло! — засоромлено гукнула Мері. — Поприбирай у кухні та помий долівку! Зачини двері!

Читала товсті наголовки над новинками-фотографіями і дрібненькі пояснення під ними.

«Скільки ви можете дістати від свого чоловіка за розвід?»

«Ця пані дістала вісімдесят тисяч доларів. Незгірший зарібок—

«Ціна дитини».

Мері дивилась на фотографію чоловіка, який тримав на руках маленьку кучеряву дівчинку. Читала пояснення:

«Відомий фінансист Поркіпайн заплатив тридцять п'ять тисяч доларів за свою семирічну донечку, яку вкрали були бандити».

Перегорнула сторінку. На фотографії: поліцей стоїть над маленькою дитиною зі скривленим від плачу обличчям.

«Живе сміття»—прочитала Мері і зацікавилась поясненням:

«Цей поліцей має «безвартісне щастя»—знаходить часто немовлят, яких матері з нелюбови чи якоїсь іншої але невідомої причини кидають у сміттярки, як звичайне «сміття».

«Нема грошей, не милі й діти, та й не потрібно їх, бо й старого без грошей кожний за сміття має»—міркувала Мері. «Не раз Марселла позичала в мене каву, хліб, картоплю і майже ніколи не віддавала, а була добра сусідка. Але як її чоловік розбагатів на таємнім шинкарстві, то вона тепер Mis Kempbel, і навіть на вулиці не хоче зі мною привітатись, бо вона між багачами мешкає; в неї тепер балюють прокуратори, адвокати, судді,—Марселлине щастя родило болючу заздрість, і Мері не хотіла думати про неї.

«Скільки ви залишите по смерті для свого собаки?».

«Ця пані залишила всі вісімдесят тисяч».

— Принці, Принці, йди сюди! О, Принці!—схопила собачку на руки й почала принатурюватись до фотографії: пестливо, як коху дитину, пригорнула собачку до своєї щокви, а другою рукою гладила його по спині і скаржилась:

— О, бідний Принці! Не зможу нічого залишити тобі по моїй смерті. Наш Джим ледачий, не заробляє багато, а то я б купила тобі нашійника з золотими оздобами, дорогий ланцюжок, а на зиму гарну, гаптовану попону, якої навіть Марселли Бравн не має.

Нараз—несподівано для собачки—жбурнула його на долівку.

— Фі, який ти брудний! Бачиш ти, брудна тварина, як я руки об тебе забруднила? Та ти вже зо два місяці не купаний; знаєш це? Взавтра вже викупаю напевне, бо сьогодні трохи хмарно, можеш застудитись.

Цуценя не слухало її, вже щось нишпорило на кухні, побігло до Джова.

«Треба довідатись до Малі, а то подумає, що гніваюсь на неї». — Я скоро вернуся—казала до Джова.—А Лиллі вже десь щезла.

Зустрілась на Малінім порозі; вона теж боялась, щоб Мері не розгнівалась на неї. Десь аж надвечір, як уже перемили всім сусідам і знайомим кістки—розійшлися.

Слідком, майже, за Мегі, ввійшла Лиллі.

— Іди в ресторан по вечерю; вже нема часу варить. Ой, як же я їсти хочу: ще від снідання нічого не їла.

— Ми об одинадцятій снідали—зауважила Лиллі.

— Побалакай мені!.. Іди за чим тебе посилають—накричала вона на дитину. Бери он доляра.

Лиллі взяла гроші й пішла скоренько, не спитала навіть, що купити: це ж не першина.

В суботу, коли вже не було жодного доляра, Мегі мучив повний відчай, як вона переглядала номері «щасливих долярів».

Мегі задумалась.

Йй стискалось серце, як вона давала гроші: з кожним витраченим доляром у неї меншала надія на премію.

Не тішила думка про Джімову платню: виходив місяць за помешкання; були й інші невідмінні видатки—світло, гас. Не знати, як і жити цей наступний «скрутний тиждень».

Мегі й цим разом за минулих три тижні не щастило нічого, хоч минулого, як і кожного разу, після сварки з Джімом, вона вирішила заощаджувати щотижня для невідмінних місячних видатків. Але, як минав «скрутний тиждень» і в її руках залишався цілий тижневий заробіток Джіма, вона знов бігала по «дешевих випродажах», які рекламувались на цілих газетних сторінках. Не могла стриматись від спокуси «доброї нагоди» придбати ту чи іншу річ «майже задурно». А в кінці тижня знов не ставало грошей. Та Мегі вже не журилась—субота завжди була недалеко.

Крім цього, в неї, як хронічна, незлікована хвороба, вкорінилась, надія: в якийсь несподіваний спосіб дістати великі гроші—отримати премію, чи ще якась непередбачена нагода підвернеться. Цю надію підкріплювали «Щоденні пльоткарки» своїми новинами. От і нині сповіщається про одну таку нагоду:

«Щ а с т я л ю д я м».

«Ці двоє молодят учора застрахували домашні речі на тисячу долярів, а вночі будинок згорів. Матимуть найновішої моди речі».

Мегі глянула навколо по своїх речах.

Вона ж кожную нагоду обдумувала, чи не можна-б для себе її пристосувати. Справді бо—газетне оповіщення скидалось більше на рекламу страхової кампанії.

Мегі знала, що на її речі тисячної страховки ніхто не дасть.

Йї брала лють, що в неї нема нічого путящого. І цю лють зганяла, чомусь, на своїй беззахисній дівчинці: щоразу штовхала Лиллу, за найменшу дрібничку присікувалась до неї, випомінаючи, що ніякої користи їй немає з неї.

Лиллі не знала де дітись. Вона не могла доміркуватись своїм дитячим розумом,—чому якраз вона винна, що грошей у них мало. Але вона, здається, зрозуміла чого від неї мати хоче.

Вона почала пошепки когось запевняти:

— Я ще знайду нагоду... Не будете бити...

На неділю Джім не заводив будильника: можна поспати довше, відпочити... Та побіч спала Мері і десь о восьмій починала:

— Джіме, агей, Джіме, вставай!

Джім сонливо відгризався:

— Дай, Мері, спокій, хоч сьогодні не починай!

— А до церкви хто піде?

— Та ще рано до церкви. Встигну помолитись.

— І ти думаєш, що такому лінохові, гнилякові, безвірникові бог пошле щастя, гроші, чи більшу платню?

Була б ще гризла, але Джім рішуче перевернувся на другий бік і підозріло засопів носом. По павзі додав:

— Може б ти пішла та й за мене помолилась.

Така насмішка з неї і з бога зовсім розлютила Мері і вона накинулася на Ліллу:

— То ти ще в ліжку! А газети самі прийдуть?

Ліллі бачила, що мати сьогодні надто розходилась, а тому за кілька хвилин уже бігла на низ.

На дворі світило сонце і стояла якась урочиста тиша, як і кожної неділі вранці, коли за тиждень перетомлені шаленою метушнею люди відпочивають трохи довше. Не так часто гуркотіли надземниці, зрідка дзеленькотіли трамваї. Будинки шергами кам'яниць-велетнів стояли в таємничій задумі. Лише з деяких вікон витягались фіранки і здавалось, що будинки переморгуються між собою. Поміж них, як велетенські щілини тріснутої гори, тяглися далеко-далеко в глибину вулиці. Під ясним промінням сонця вони виглядали чисті й веселі. Інколи прошипить авто; лише в цей час вони можуть користатись і тішитись своєю швидкістю.

Раптом, як мчало авто, з вікна будинку вирвавсь пронизливий крик, а за момент на вулиці вже був гурток, з якого летіли поради, прокльони, чути було слова:

«Поліцай... телефонуй... шпиталь... ще дихає... прокляті авта.. чи виживе... втік... вже йдуть з шпи... ні, це репортери з камерою...

Приїхали санітари, прибіг поліцай. Дитину забрали до шпиталю; поліцай писав протокола. Сусідка повела репортерів до Мері. Гурток повільно розходився: кожному хотілось щось розповісти.

— А номер авта бачили?—зараз на сповістку запитала Мері і знепритомніла, як вчула, що ні. Репортери тішились:—і фотографували.

Приводили Мегу до чуття.

Безцеремонно, майже нахабно заставляли Мері приймати різні пози (ім треба «новинок» до наступного числа газети).

Мері тупо, слухала їх, бо боялась смертельно, що Ліллі в шпиталі все розповість.

Нью-Йорк.

В ЛОДИМИР САМІТНИЙ*)

НА „ПІКЕТ ЛАЙН“

Зима.

Мороз

і тиша.

В часи прийдешніх бур,
на зміну лихоліття...

Із смертю—п'яною коханкою обнявшись,
в хати влізає голод,
влізає безробіття.

До висушлих грудей

припали сині губи

і замість молока —

висмоктують вже кров...

А там

гудуть гудки

і хмурно димлять труби...

*) В цьому номері «М» містимо двох позамежних українських письменників К. Добровальського і В. Самітного. Листа останнього подаємо. — Ред.

ДО РЕДАКЦІЇ «МОЛОДНЯКА»

Дорогі товариші!

Цим листом звертаюсь до Вас з проханням помістити на сторінках «Молодняка» кілька моїх віршів, коли вони надаються, — коли ж ні, то сказати про них кілька своїх слів.

Наш поет, М. Тарновський з Нью-Йорку, вже пару разів пропонував мені, як він висловлюється, «попробувати».

— «Щось викинути, а можливо щось і надрукують», — каже він.

До цього часу не відважувався «пробувати», але, з «вилазкою» на сторінки «Молодняка» — червень 1929 р. — тов. Т. Ланового і в мене набралось сміливості. Це ж бо старший товариш по недолі, в умовах «добробуту» містера Гувера.

При цьому хочу зазначити, що в писанню віршів я справжній «молодняк». Почав писати минулого року, написав пару віршків, які друкувались в «Українських Щоденних Вістях», що виходять в Нью-Йорку.

Що вони (віршики) собою являють, яка їхня вартість і чи варто мені цим займатись, — ось на що я не можу сам собі відповісти, ось на які питання я бажаю від Вас відповіді.

Рівно ж прошу вислати мені журнал «Молодняк» і вислати надалі постійно, починаючи від серпня вклячно.

Нам багато треба літератури, багато треба вчитися, та на жаль, нема змоги цього робити в тутешніх умовах. Всього накупитися трудно.

Ми тільки радіємо і дивуємося з величчю культурного розвитку на рад. вільній Україні. Помагайте і нам!

З точарським привітом Володимир Самітний.

А батько в «лайн пикет»
сьогодні знов пішов.
Погас огонь,
Здубіли руки,
Нужда справля бенкет в хатах
і сіє жаху трунки...
А на дворі мороз. І сонце золотити
на вікнах чудні візерунки.
І раптом крики.
Чути стріли...
Прокльони...
Лайка...
і ганьба...
Сьогодні, коло фабрик,
на вартових пікетах,
ішла жорстока боротьба.
І разом з другими,
з побідним криком,
на білий аж іскристий сніг,
у груди кулею пробитий,
на хіднику,
чудно розкинувши руками.
Майк
вічно спати ліг.
Щогось метушилась та нервувалась мати
і неспокійним оком,
кидала в кут,
де діточок
голодних
ціла купа...
Аж двері — рип...
Товариші
з суворими замерзлими обличчями,
внесли у хату
задубілий труп.
На мить
настала мертва тиша.
Роззявлені рота,
розширені зрачки...
В куті писнула миша...
і враз нелюдський крик:
— Тата нема!..
— Немає тата!
— Тата нема вже, діточки!..

На заході жевріло небо,
Холодний промінь землю вже прощав,
Трищали дерева. Мороз усе дужчав
і холоду предвічній примари,
і жах у серцях засівав.
На вулицях
ще валялись трупи,
Мигтіли ліхтарі
і чулись голоси...
То впізнавали своїх,
Збирали
і
носили,
а ніч усе ховала,
під свої завіси.

Січень 1929 р.
Північна Америка.

ЦЕРВО ГАЛЯ

У КСЬОНДЗА

— Під три чорти... Соню! Агов, здається мені, що хтось подзвонив, швидче йди відчиняй двері. Ти завжди не чуєш!

Соня, стара підтоптана від невсипучої праці жінка поспішала до дверей і за мить уже чулося привітне:

— Будь славен...

— Во віки... Що вам треба?

— Дома його благочиння?

— А що вам треба?

— Я хочу поговорити з ним.

— Я зараз прийду,—почувся голос ксьондза.—Зачекайте!

Соня ввела гостиню в кабінет. Молода, погано вдягнена дівчина увійшла в добре умебльовані кімнати й несміливо стала біля дверей. Соня, оглянувши її уважно, повернулася на кухню. За хвилину до кабінету впливала людина з великим животом, надутим наче балйон. Це свідчило про безтурботне життя. Вона тільки-но підвелася після обіднього сну і зрідка позіхала.

Спершу він звернув увагу на молодість дівчини, потім помітив її кепський одяг і злякано подумав, що вона прийшла прохати милостині. Він наморщив лоба і спитав:

— Чого ви хочете?..

— Во віки амінь,—відказала дівчина і знову несміливо схилила голову перед ксьондзом, наче вона справді боялась говорити.

— Ваше благочиння...

— Ну, кажи швидче, в чім справа, неспокійно урвав він.

*) Церво Галья (псевдонім) народився 1903 р. в Пулавах (Польща). Працюючи в Польщі він написав польською мовою «Енциклопедію атеїста», що видана 1926 р. і спричинилася до нападів на авторів (Церво Галья і його товариша). Через цензурні умови він пише двома мовами—польською і есперантською. Треба згадати його численні статті антирелігійного характеру в польських радикальних журналах і зокрема в центральному пролетарському есперантському органі «Сеннаціульо» (Ляйпциг). У них він викривав фашистський характер сучасного стану в Польщі (культура, економіка, студентство тощо). З 1927 р. Церво Галья—співробітник «Молодняка» і за цей час він умістив кілька дописів про польську сучасну літературу, ставши, так би мовити, міжнародним робкором.

Нещодавно він надіслав нам кілька новелок антирелігійного змісту. Ми містимо дві з них: «У ксьондза» і «В вагоні».

— Я ще прийшла з села. Моя мати, стара і бідна жінка, живе в іншому місці, далеко від нашого села. Час-від-часу я посилаю їй кілька злотих, але через злидні і...

— Що ж я можу зробити для вас? В усій країні панують злидні. Такий вже час. І знайте, в усьому винні прокляті комуністи, що так часто провадили страйки і деморалізували наших чесних та покірних робітників та селян. Коли б усі підкорилися нам, священикам, усе було б гаразд. Ми сподіваємось, що наш дорогий дідок Пілсудський знищить дощенту всі неблаготадійні елементи, а покищо я, на превеликий жаль, нічого не можу вдіяти. Я сам людина нещасна.

Гостиня надзвичайно засоромилась і почервоніла.

— Отже, чого ви хочете?—запитав ще раз ксьондз.

— О, я не прийшла прохати милостині,— наперші заговорила вона. Я вже відіслала моїй матері кілька злотих, але минулого тижня я почула в нашій церкві, як ви чудово розповідали про нашу нещасну батьківщину, про те, що треба допомагати студентам, що йдуть проти робітників, рятуючи нашу батьківщину. От чому я, обміркувавши все, вирішила заощаджені гроші...

— Гм...—промимрив пан-отець,—сідайте, сідайте!

Він показав на комфортний фотель—його обличчя просвітліло—він навіть дружно посміхнувся до гостині і, чекаючи поки вона несміло сяде на показаний фотель, взяв із шухляди сигарету, запалив і потім промовив:

— Значить ви не звідси, мабуть ви припишетесь до моєї парафії?

— Я... не мала часу приписатися... але взавтра я це зроблю...

Добре, добре, тепер цілком зрозуміло, що після цих відвідин людина мусить записатися, він її сам запише.

— Ви десь маєте матір і допомагаєте грошима?— запитав він знову.

— Так, ваше благочиння. Батько вмер кілька років тому. А я—єдина дочка. Час-від-часу я посилаю матері злоті. Цього разу я навіть заборгувала їй...

— І що?—запитав він.

— Минулого тижня я чула вашу проповідь і ухвалила будь-чим допомогти нещасній батьківщині.

— Чудово, чудово—пробубонів задоволений ксьондз.—Мої слова так вразили вас! Ви чули заклик батьківщини і церкви—ви прийшли покласти ваш борг на вітар релігії і батьківщини... Чудово, о, коли б усі так робили!

Він запалив нову сигарету і потім нахилившись над письмовим столом повернув веселе обличчя до дівчини і запитав тихим голосом:

— А скільки б же ви змогли...

Дівчина подивилася на нього майже з жахом—почервоніла—і зворушеним голосом відказала:

— Я дуже бідна—але я хотіла дати те, що я маю...

— Ну, скільки, ну скажіть? — почав хвилюватися від чекання та непевності ксьондз.

— Небагато, ваше благочиння...

Вона витягла з носової хустки кілька банкових білетів по п'ять золотих і почала рахувати:—один, два, три...

Очі ксьондзові засміялися. На вустах з'явилася посмішка задоволення. Він подивився на руки дівчини і порахував банкові білети. А вона несміливо виклала їх, переклала на стіл і промовила:

— Шістдесят п'ять золотих, ваше благочиння. Я хотіла дати більше, але я не маю! Оце всі. Сподіваюся, що вистачить цих на перший час.

— Шістдесят п'ять золотих,—шепотів не вірячи ксьондз і здивовано оглядав бідний одяг дівчини. Він не брав і покищо задоволено пихкав сигарою. Потім він підвівся і підійшов до дівчини:

— Мало ви офіруєте, моя любя дівчино! Але щире ваше бажання підтримати батьківщину. Ваш учинок буде вписано в ангельську книгу в раю. Вам віддячать на небесах! Хай ви мало поклали, та ви ж працюєте і знову збережете і тоді принесете більше. Не одну сльозу витруть ваші золоті, не одне серце порадують. Бог допоможе за вашу офіру і розуміння свого обов'язку...

Розпливалися зморшки на веселому обличчі молоді дівчини і вона замовкла, пишаючись, що нарешті її похвалили. Вона підвелася, щоб іти, і запитала:

— А ви, ваше благочиння, пошлете гроші, куди треба?

— Безумовно! Я пошлю їх сьогодні на адресу Головного Комітету...

Вона пішла...

Ксьондз зачинив двері за нею, хутко повернувся назад і взяв потріпані білети. Він лукаво посміхався, наче радів з своєї вигадки.

За хвилину він взяв телефонну рурку і подзвонив:

— Будь ласка—17-95. Так—17-95.

Він почекав поки покликали його коханку.

— Стефа, чудово, чудово!.. Слухай, дорога моя... Кілька днів тому я обіцяв тобі купити прекрасного браслета. Сьогодні я добре заробив. Будь ласка, поквася до ювеліра Бжухача і візьми те, про що ти мріяла... Я завтра йому заплачу...

У ВАГОНІ

Прощання скінчилося і паровоз засвистів тричі, рушаючи в дальню путь. Дим пухнасто виривався з димаря і подався в небо, до хмар. Але поїзд не рушав і локомотив знову завив, наче жива істота, з такою силою, що пасажери позатикали вуха. Повний перон людей заворушився і замахав хустинками, бажаючи щасливої дороги. Тут наче зібралося все місто, довгими биндами простяглися постаті строкатих людей перед очима. Розмови, вигуки, усмішки, тиха сердита лайка, кашель—все змішалось і попливало навздогін поїзду.

Заскрипіли двері на тамбурах: то кондуктори зачиняли їх, виконуючи інструкції правління. Пасажери заметушилися у вагонах і нарешті повсідалися, готуючись кожний по-своєму до довгої путі.

В купе першокласного вагону, куди я зайшов не маючи місця в сусідніх, сиділи дві особи. Лише один погляд у їхній бік і я знав, що я маю за честь їхати з двома релігійними панами. Чорні довгі капоти-ряси на обох і вже в мой голові блискавкою промайнула думка, що я матиму цікаву нагоду слухати розмову представників двох ворожих релігій.

Перший з них ксьондз огрядного вигляду. Просте, безбарвне обличчя, повне, наче повний місяць. Кошлате волосся на голові, що через нього видко рожеву шкіру... так подібну до йоркширської... А очі. Я ледве стримав вигук подиву. Брудні, напівблakitні, наче в сиражньої свині.

Напроти нього зовсім протилежний тип людини. Рабин. Він був тонкий. Його я порівняв би з очеретом. Коротенькі білі пейси були старанно завиті і спускалися наче замерзлі крижані соплі. До того ж закарлючений ніс остаточно домальовував рабина, що з ним мене тоді звела моя погана доля.

Коли я зайшов до купе, вони припинили, очевидячки, цікаву одверту розмову. Рабин стояв з витягнутими руками і щось доводив. Обидва були захоплені суперечкою. Я зрозумів, що маю заспокоїти моїх сусідів аби мати нагоду послухати їхню суперечку. Обміркувавши, що мені робити, я незабаром втиснувся до кутка і удав, ніби сплю.

Моя вигадка допомогла. Помітивши, що я за кілька хвилин заснув, обидва пастори насмілилися, і я почув...

— Мій рабине, дякуючи богів, цей латрижник спить і ми можемо подружньому сперечатись далі. Моя вигадлива голова повна ідей і я запевняю вас, що ми добре проведемо час. Якщо доля захотіла, щоб ми мандрували разом, буде безбожно з нашого боку нудьгувати отут. Найкращий засіб уникнути цього є, на мою думку, організувати достатній великий полудень з чудовим вином. І справді, я маю на цей раз пляшку гарячого божого вина. О, ви ніколи й ніде не могли куштувати його. Ми, священники—казав ксьондз, виправдуємо людську думку, що ми найперші п'яниці й алькоголики. Хе-хе, чому й не випити. Ми ж не житимемо вічно. Пий і веселись: есь мій девіз. А про інше хай думають бовдури та дурні.

Рабин не мав часу відповісти, бо на столі з'явилися різні страви.

— Ну, друже, не стогніть, ось хліб намазаний маслом, ось вино... Будь ласка, покуштуйте шинки, яка, вірте мені, зовсім свіжа та жирна.

— Дуже вдячний, сердечно вдячний, друже, відказав, хвилюючись, рабин. На превеликий жаль я змушений від участі в полуднуванні відмовитись. Не забувайте, що я є рабин, якому заборонено їсти шинку і взагалі нечисте. Пробачте, не утруднюйте себе.

Ксьондз розхвилювався і взяв за руку свого сусіда.

— Що я чую! Ви відмовляєтесь від такого добра, як, наприклад, шинка? Ви оближете пальці. Ось дивіться, як збігає по моїх пальцях смачний жир!

— Я не відмовляюсь. Але зважте на те, що я рабин і що я мушу грати до кінця ролю, що її я взяв на себе. Бо може хтось увійти і...

— Який жаль, рабине, який жаль. Коли б ви знали, яке воно смачне! Ксьондз більше не просив рабина і почав мовчки вминати шинку, зрідка заливаючи її вином...

Коли поїзд наблизився до Пулав (він ішов із Варшави), рабин почав готуватися висідати з вагону. Минуло ще кілька хвилин і нарешті поїзд спинився.

— До побачення, дорогий рабине. Я певний, що ми ще зустрінемось.

Ксьондз являв приклад ввічливості і дружби. Він навіть потримав двері за ручки, щоб не дай боже вона не зачепила його рабина.

— Прощайте й ви. Не забудьте від мого імени вітати вашу дружину,—озвався рабин.

— Дружину? А хіба ви не знаєте, що ксьондзи не мають дружин?

Рабин співчутливо похитав головою.

— О, який жаль. Коли б ви знали, яка смачна дружина, ви б і хвилини не гяяли, а побігли б і швидче одружились.

З есперанто переклав В. Кузьмич.

ПОЕЗІЇ

ІВ. БОЙКО

МІЩАНСЬКА ПРОВІНЦІЯ

Іроніє, іроніє,
Гро дум
ясних моїх!
Цвіти
важкими гронами,
Здимай
на серці сміх.
Ген віють
цвілляю,
сінцями—
Околиці в далі,—
І душно спить
Провінція
На ліжкові
Століть.
Ій сняться
танці з винами,
Дзвінкі
питва, пляшки...
І липнуть
Щоки слинені
На пухлі
подушки.
Сп'яніла
в сивій гарілі
Молись громам,
дошам,—
І спи,
обнявшись парами,
Провінціє
міщан.
Тобі лиш чуть,
як клоняться
Каштани у двори,
Та з люттю
рвуть
віконниці
Знесилені вітри.
Тобі
З важкими
віями,

У просвіті щілин—
Лиш видко
Ніч завіяну
Сріблом густої мли.
А пихне
обрій люлькою
В заплакане вікно,
Знов день тобі
Забулькає
Розведеним вином...
І ти
взнаєш
під м'язами
Нудьги
нудний розлив—
І цілий день
Розв'язуєш
Своїх бажань
вузли.
О, де вони,
о, де вони,
В яких віках, землі?
І носяться, як демони
Тугі
твої жалі.
Шугнуть вони
над простором—
І люд,
І світ
не ті!
Гримлять
залізні
костури
Об зварки золоті.
І предків
Тинь скарлючену,
Мов жаб'яче
стегно,
Закидано
онучами,

Притоптано
багном.
Життя, життя,
Печалюсь я!
Іще кричиш вікам:
— Кому із нас
причалувать,
Кому
кого шукать?
Стискають
плечі вулиці
Іх борозни
Ще вужч—
І м'яко
ранку тулиться
Дорога—сірий
вуж.

Мовчить містечко
пусткою
І плісінь
стіл
не схне,
Лиш вітер
сквер залусканий
Гнівливо сколихне,
Щоб знов
безсонним
титарем
Припасти край
дерев,—
І слухать
як на цвинтарі
Чийсь біль
самітно-мре.

ЯРОСЛАВ ГРИМАЙЛО

ПРОВІНЦІЯ

І. У вікна вітер...

У вікна вітер—заморський, загірній,—
В кімнаті «сім» годинник продзвонив...
Схилився день в задумі надвечірній,
Як головою—сонцем до ланів.
— Прощай!—до нього ніжно пшениці
— До ранку, любий!—тихим шумом берест...
Лише веселі стрибунці
Зняли в степу співучий вереск.
П'янить вода: пірнай, пливи.
Лишивши в річці пил і втому,
На возі, повному трави,
Ми повертаємо додому.
Вже покурів привабний стрій—
То тут, то там над вулицями,
Неначе б зор тремтючих рій,
Веселих хмар синенькі плями.
Гармошка виграє чарльстон...
(сільський, звичайно—власну зливу)
І владно й ніжно баритон,
Деся викликає чорнобриву.
Тоді гуртом йдемо в сельбуд
Послухати... всього потроху

І між усім про дії споруд
У нашу зоряну епоху.
... Вщухають шелести гаїв;
Ще тільки вітру ніжний лоскіт...
Та навіть, у полоні снів
Я чую:
міць,
буяння,
розквіт.

II. Їх дні без сонця і без хмар...

Їх дні без сонця і без хмар.
— Зайдіть пограємо у карти...
Пісень нудний репертуар,
Відомі дотепи і жарти...
Гітари, чай, легенький флірт;
(О, хто любов оту прирік нам)
Інтимні лакфіюлі, мірт—
Інтимно затуляють вікна.
— Яка чудова сукня ця...
— Та і смачна ж, повірте, гуска...
— Ой, як бо, гляньте, до лица
Варварі Йосиповні хустка...
— Так я вам снилась, далебі?...
В повітрі пахнуть свіжі реси...
— Узавтра ж, знайте, на обід,
У нас морозиво—то ж просим...
А час сміється—та торочка,
Снується, тає в даліні...
І тільки вишита сорочка
Згадає їм минулі дні...
Такі нудні і однакові,
Такі спокійні і сумні...
І ті кохання випадкові,
І ті вечірки навісні...
О, ви таксаторші веселі,
І жони завів мовчазних.
Привітність вашої оселі,
Та й ваша—користався з них...
Але даруйте. Ось що думав:
Твердий консерватизм гарт...
Як жити так... Усе їм стума,
Крім мужа, вечорниць і карт...
Пересуди та дріб'язковість чвар,
З отим вбранням іще турбота...

... Ох дні без сонця і без хмар—

Дешева радість і скорбота.

III. Зустрів на полі випадково...

Зустрів на полі випадково:

Ось—дов'язала жита сніп,

А потім погляд—той окріп...

— День добрий.—Ах, це рідне слово,

Од нього здалося окріп!

Зустрів на полі, випадково

В полоні сонця, серед кіп.

Ті дні загублено ущент...

Здавалось, більше й не присниться

А ось стою—інтелігент,

Вона—смуглява молодиця...

— Орісю!..

— Що вам?..

— Як то так?..

— Невже забула гай, любов ту?..

... Знайомих губ рожевий мак,

І тіні кіс на блюзу жовту...

Ті дні розгублено... та все ж...

І от підходить—зручно, плавко

— Нема між нами жодних меж,

Моя ти, дорога полтавко.

І вже дзвенить у полі сміх,

Переплітаючи розмову.

А вітер хвилями до ніг,

А вітер шумом у діброву.

Йй до вподоби моя кепі...

— У місті?.. вчишся увесь час.

А я працюю у лікнепі.

Заходь увечорі до нас.

Бадьоро кинувши:—прощай

Дивилась журно й загадково.

... Знайомо пахне молочай

Зустрів на полі, випадково.

СТ. КРИЖАНІВСЬКИЙ

ДВА ХЕРСОНИ

„Хай гримлять і зростають порти“.
Т. Масенко.

I.

Налятий сном по вінця і
занурений у сон,
Це—тишою провінції
зустрінув нас Херсон.
Медяно пахло липою...
Ми дальні мандрівці
пройшли ордою дикою
— будили вулиці.
Із вікон тьмою вщерблених
кивала нам герань
емблемою буденщини
проти тривоги, повстань...
За сонними фіранками,
за кріпостою квартир,
з нудотою міщанською
вселилась тиша й мир.
А ми прийшли бадьорими
новий Херсон вітать,
бо знаєм, що історія
назад не поверта...

Вже падав з липи долі цвіт,
дихнула раптом рань.
Гукнув гудок з околиці:
Устань Херсон, устань!
А нам з нічної пристані,
з Дніпрові води
знайомими присвистами
гукнув гудок — прийди!
Прощай. Прийми слова мої —
скинь тишу і скинь сон:
Загравами індустрії
зустрінь мене — Херсон!

II.

Нема провінції, нема.
Над брилами ржавих покрівель
Херсон уранці підійма
верхи нескінчених будівель.
Вітай Херсон добу нову.
Недовгі ще пролинуть роки

і в твоїх жилах попливуть
електрики високі токи.
І ти, замріяний Херсон,
Змінюєш свій захланний устрій,
Змінюєш синь свою і сонь
на палкі подихи індустрій.
Прокинеться спокійний порт
протнутий пароплавів свистом,
що підуть рейсом на експорт,
вантажні зерном та лісом.
... Херсон уранці підійма
над брилами ржавих покрівель
верхи нескінчених будівель.
Нема провінцій, нема!
Широкі види перспектив
та будівництва лейт-мотив.

Г. КАРДАШ

НА ДНІПРЕЛЬСТАНІ

(Лист)

Шаленим током Україну
Непереможно і невпинно
Жене в комуву Дніпрельстан.

(„Майбутнє“. В. Сосюра)

«Дорогий друже!

Ти ще не забув нашої подорожі? Це ж було вже більше трьох років тому...

Знаєш, дні біжать невпинно, життя б'є гарячим, бурхливим джерелом. Непомітно, ніби, проходять золотаві й молоді весни... Ти це і в своїй тихій, глухій Ново-Павлівці бачиш. Адже ж ти писав, що дядько Трохим—запеклий ворог усього нового—вже «колективствує»... І в глухії, забуті куточки вітер несе пісню вже нових століть.

Пригадуєш, ще змалечку нам з тобою довелося наслухатись чимало різних оповідань про Січ Запорізьку, про її буйних козаків, що на бескетях скитських жили лицарським життям, не любили панів і мед-горілку ковшами пили. Нас це все тоді чарувало. Та пройшли роки, і ми про це забули. І ось, коли почули перший подих велетня індустрії, ми з тобою вирішили: ідемо. І ми поїхали дивитися на те місце, де має народитись Дніпрельстан, і поховати навіки рештки пам'ятників про славу дідів і прадідів.

Тоді ми бачили тільки заспанний Кічкас, що його Дніпро своїми бурхливими хвилями ніби заколивав. За Кічкасом лежав голий степ, вкритий подекуди чагарником дикого терну, шипшини, а близько берега із землі виступало зеленаво-сіре каміння, на якому сторіччями ріс мох. Велетенські скелі на правому березі Дніпра ніби думу думали про минулу хортицьку старовину. І тільки погордо дивився на всю цю нудну картину кічкаський міст—цей прекрасний витвір людського розуму, науки. Ти сам тоді з його конструкції довго милувався.

Тоді тільки ми зішли з пароплаву й торкнулися ногами кам'янистого берега, як несподівано:

— Гу-гу-гу!

Дніпром покотилась луна і обірвалась. Ми стали, прислухались. Знову:

— Гу-у-у-уп!

І від нас сажнів за 300 полетіло вгору каміння. Починали тоді вже динамітом зривати віковічні скелі, рвати каміння.

Тоді в декого з хлопців вирвалось:

— Значить, уже будують?

Та наш Гриць, що завжди скептично ставився до всього, відповів:

— Подождіть ще, нехай ще збудують.

— А хіба тобі позакладало, вже ж почали будувати. Он, чуєш, садить, як з гармат.

— Це романтика.—знову відповів Гриць.

То ж було більше трьох років. А зараз...

Від Запоріжжя автобус, як скажений, знову нас—цебто мене і Віктора (знаєш, що в райкомі був) несе на Дніпрельстан. Минаємо Вознесенку, потім міст і з гуркотом автобус стає в Кічкасі. Власне, ми не віримо, що встаємо в Кічкасі. Це ж не Кічкас уже, а нове, шумливе місто, де з якоюсь діловитістю поспішають робітники, снують підводи, авто—усе в рухові, в динаміці. У Кічкасі зараз же відчуваєш прискорений, живий темп. Цей темп, узявши в обійми все—і час, і людей—твердо й рішуче, ніби вистукує: догнати і перегнати!..

— Та чорт же візьми, як же й скоро!—не витримав мій Віктор, коли ми вже, отримавши перепустку, йшли до місця робіт по новій алеї, вимощеній рівним асфальтом.

За три роки зовсім перебудували селище Кічкас. Тепер ти тут нічого не пізнаєш. Тільки глянеш, і мимоволі хортицька старовина зникає, здається якимось кумедним сном. За Кічкасом, де недавно був голий степ, народилися нові, на європейський кшталт, селища для робітників. Рівними шеремами стоять нові, ясні будинки, дбайливо обсажені молодими акаціями. Там, де був чагарник, наче із землі виріс чотириповерховий будинок контори управи головного інженера Дніпробуду. Казковими здаються велетенські бетонні та кам'янодробильні заводи. Далі видно механічні майстерні, тимчасову теплову електростанцію, тартак, два заводи для виготовлення рідкого повітря, що ним рвуть скелі. Для обслуговування робітників збудували велику фабрику-кухню. Кілька тисяч обідів вона готує на день. І що б сказала моя мати, коли б побачила на власні очі, як на цій фабриці-кухні навіть тарілки машиною миють?!

А ось і те місце, де закладають основу майбутньої гідроелектростанції, де скоро працюватимуть велетенські турбіни. Тут іде вперта і тяжка боротьба з дніпровими хвилями. На правому й лівому берегах перемичками обгородили великі котловани річище Дніпра. Течію тепер відведено у вузьку середню протоку. В котлованах викачали воду, на дні їх зірвали пошкоджене водою каміння й тепер кладуть бетон. Ти б тільки бачив, як тут граються дерикові крани, подаючи в цебрах виготовлений бетон. Бетонарі потім одним лише натиском на підйому цебра відкривають його дно і цілі тони бетону падають в місце, що їм приготовлено. А дерик ще і ще подає повні цебри. І кожної хвилини зростають «бички», і кожної доби кладка збільшується на тисячі кубометрів бетону. Тут досягають світових рекордів, тут навіть

переганяють їх. Он стоїть дошка, а на ній написано: «Лівий берег. За 24 вересня вкрито 1635,75 кубометрів». На цій дошці зазначається, як змагаються правий берег з лівим на кращі успіхи бетонування.

На скелі «Дурній» ми дивились, як високі, стрункі механічні варстати «Сендерсон» свердлили каміння. Гуркіт пневматичного свердла нас ошелепив. Ми довго не могли надивитись, як екскаватори своїми сталевими щелепами на думкари (платформи поїздів) вантажили каміння, як безліч машин, механізмів гризли з усіх боків «Дурну».

— А куди ж це каміння йде?—запитали ми одного робітника, що ніс повз нас якісь складні ключі до екскаватора «Маріон».

— Звісно куди, на дробарку. Там його пережує за моє поштеніє. Ну, а потім дрібний щебені йде на бетон. Да, хоч скеля й «Дурною» зветься, а, проте, камінь у неї добрячий, не дурний. Граніт! О!..

Та в цей час сталася несподівана зустріч. Мене хтось торкнув за плече.

— Пізнаєш? — озвалась до мене вся в поросі кремезна постать.

Я дивився тільки на неї.

— Та що ти, не пізнаєш?

— Юхиме?!—врешті зірвалось у мене.—Здоров!

Так. Це був Юхим, що кілька років я з ним не бачився. Пам'ятаєш, працював він у Лозанівському селбуди, потім у радгоспі за помічника тракториста. Це був справжній сільський парубок. Упертий і мовчазний завжди.

— Та як же це, Юхиме, ти сюди пограпив?

— Я й сам не знаю, якось дивно. Приїхав, сказав, що довбав колись каміння, і мене послали на роботу. Працював рік чорноробом, а тепер—на перфораторі.

— А давно дома був?

— Ні разу... Розумієш, звик тут.

— Скоро, мабуть, гадаєш поїхати?

— Та мо навідаюсь, але зовсім звідціля нікуди не поїду. Закінчимо цю роботу—на завод поступлю. Он, бачиш, острів Хортицю? Там будуть нові заводи, туди, до Вознесенки...

Юхим тількино звільнився з роботи, а тому, радий нашій зустрічі, він водив нас по всіх куточках будівництва, розповідав про своє життя, про товаришів, про роботу. Зовсім не пізнаєш тепер його. Хіба ж це Юхимове—«зовсім звідціля нікуди не поїду»? Я чомусь зараз пригадую слова одного поета. «Прощайте, заплакані стерні, здрастуй, місто, мурований брат». Юхим теж каже—«навідаюсь», цебто—попрощаюсь. Знаєш, друже, Юхима Дніпрельстан переробив, організував якось по-новому. Я, може, помиляюсь, але, на мою думку, він інакше тепер до всього ставиться. На ньому вже надто позначились виробничі дисципліна, виробничий пролетарський запал.

Коли ми оглядали правий берег, Віктор запитав:

— А де ж тут скеля «Кохання»?

— Ех, ти ж, сдпий,—сміючись, відповів Юхим.—Та скелю «Кохання» давно вже зірвали. Немає вже й скелі «Багатирия». Скоро народиться новий гідро-багатир. Цей, мабуть, горітиме вже електрокоханнєм.

Віктор чомусь почервонів.

А ввечорі... дніпрельстанівські вогні відбиваються у дзеркалі Дніпра й малюють чудову, величну картину. Увечорі в Кічкасі—день. Світло електрики стрічкою перетинає від берега до берега Дніпро, заливає електричним сяйвом кічкаські вулиці. Знову ж, як і вдень, цокотять, гуркочуть мотори, машини; робота йде без перерви, без затримки. Увечорі машини здаються якимись чорними почварами, що п'явками вп'ялися у дно й береги Дніпра. Машина на Дніпрельстані майже скрізь заміняє людину. Та хіба можна одними лише руками збудувати Дніпрельстан, закувати бистрокрилий Дніпро в бетон та залізо?!

Б'ється серце індустріальної України. Дніпровський електровелетень відкриває двері в день. Ти по асоціації, очевидно, згадуєш зараз «Двері в день» Гео Шкурупія. Ех, не Шкурупієві «відкривати двері». Двері відкривають тисячі Юхимів!..

І коли поводиш очима по всьому велетневі, коли побачиш, як комашнею ворухаться тисячі робітників, як машини покірливо гризуть каміння,—тобі хочеться крикнути до Дніпра:

— Ей, Старий, облутаємо тебе й підкоримо собі!

А скептикові Грицеві відповісти:

— Не романтика, а реальність.

Так, так, наша реальність. Назва їй—Волховбуди, Дніпрельстани... І який огидний, брудний я почув у вагоні наклеп. Коли ми їхали додому, проти нас сиділо двоє. Один у сірому пальті, з розмови видно росіянин, запитав другого, в якого з-під чорного поношеного кашкета виглядали хитрі бульби:

— А скажіть, Дніпрельстан скоро закінчать?

— Та яке там скоро,—відповів другий. Сплюнув, розітер чоботом і додав:

— Тільки Дніпро замулюють.

Я почав прислухатися до їхньої дальшої розмови. Виявилось—другий у чорному кашкеті їздив до міста скаржитись на неправильне експертне оподаткування. Бачиш, як ворог ненавидить наше нове, відчуває загибель свою.

Та електрична сила Дніпрельстану змиє весь цей намул.

Твій друг Гав-усь».

АРСЕН РУДИИ

РЕВОЛЮЦІЯ В СЕЛІ ВИШНІВЦІ

Присвячується десятиріччю комсомола України.

Повість *)

ЧАСТИНА ПЕРША

Рудкевич вступив до хати голови сільвиконкому Загорілого. Загорілий сидів на лаві біля столу, а проти нього на стільці сидів голова кооперативу: вони пили самогонку. Побачивши Рудкевича, Загорілий простягнув був руку до пляшки, щоб заховати її, але не встиг зробити цього,—почервонів і, розгублено-винувано дивлячись то на Рудкевича, то скося на пляшку, мовчки-запитливо чекав на його слова.

Рудкевич відрекомендувався новопризначеним учителем до їхнього села. Загорілий замислився і наче з чимсь вагався в думках:

— Гм... так... це ви, значить, учитель будете?...—з протягом, чи то до себе, чи то до Рудкевича говорив він. — А воно ж у нас і школи немає, згоріла... Од попа думаємо хату відібрати... і дозвіл громади на це є, та тільки не всі селяни на це згодні... Ну, гаразд, ми покищо помістимо вас укупі з попом, а далі видно буде, що робити.

Голова кооперативу мугикав якоїсь невеселої і настирливо чіплявся до обох, щоб допити «разв'орстку», але Загорілий виразно подивився йому в вічі, вибачливо всміхнувся; всі разом вийшли з хати.

Була осінь, люди обмолотились і скрізь по дворах стояли ожереди солом. Сонце змагалось з пронизливим вітром і плямами лизало тіло.

Загорілий і Рудкевич повернули до сільвиконкому, а «кооператор» пішов до якоїсь куми Насті. Сільвиконком (так він у ті часи називався) містився в звичайній селянській хаті—з піччю, лежанкою та полом; стіни облуплені, рябі, а долі лежало лушпиння. Загорілий послав сторожа за головою комбіву. Незабаром увійшов, рівно ступаючи, голова комбіву Мартиненко—уже літній, високий, чорний, з гострим поглядом чоловік. На ньому був американський робочий одяг, злинялий сукняний капелюх. До імперіалістичної війни та підчас війни Мартиненко жив в Америці, а потім приїхав на батьківщину. Його знали як запеклого ворога полівства та релігії: дітей він не хрестив і в хаті не мав образів.

*) Тов. Арсен Рудий—учитель із Дніпропетровщини—надіслав нам великого рукопису з назвою «Хвилі Революції в с. Вишнівці. Роман на дві частини». Не зважаючи на те, що твір А. Рудого є в певній мірі сировинний матеріал до повісти, не опрацьований досконало, редакція після значної роботи містить цей твір, як цікавий літопис народження та зросту нового, радянського села. — Ред.

Загорілий не насмілювався сам од себе ставити та розв'язувати будь-які питання гострого характеру. З своєї ініціативи він майже нічого не робив, а лише під натиском декретів та наказів. З селянством вів політику «мирництва». Коли ж у крайнім разі доводилось «стрепенути» селян, особливо, будь-якою продовольчою кампанією, то робив це поза чимись плечима. Таким «заплечником» для нього, здебільшого, був Мартиненко.

От і зараз він запобігливо звернувся до Мартиненка:

— Бачте, Миколо Івановичу, тут з'явився до нас учитель, а школи в нас немає... То як тут нам бути, га?

— Та як? Попа вигнати геть з церковної хати і відкрити там школу, — найживсь Мартиненко, наче хотів когось бити.

— Ні, на мою думку, вчителя покищо вселити до попа, а далі, як громада скаже... Ви от, Миколо Івановичу, на зборах комбиду про це побалакайте.

Порадившись ще трохи, Загорілий, Мартиненко і Рудкевич пішли до попівського двору. Двір був поряд з церквою. Увесь він заріс бур'яном і мав вигляд покинутої фарми. Лише купи поваляних стін та цегли доводили про недавнє, не абияке господарство. Хата сиротою стояла в цій руїні, стіни облуплені, і дерев'яний заміт рябів, наче ребра в худі, коростявої шкапи; шибки у вікнах вибиті, два димарі напівзруйновані... Паркан навколо церкви підгнив і скосився геть, а під церквою паслась корова та чухала об кут дзвіниці спину.

Піп, вибігши їм назустріч, і відчинивши двері, улесливо, як крамар, запрошував до кімнати. Власне, в його особі трудно було пізнати батюшку: у латанім (колись доброго, а тепер злинялого сукна) «напівгаліфе», у френчі з плямами на полах та з відстобурченими кешеннями, у хромових потертих чоботях з високими вузькими халявами, — він скорше схожий був на безробітного міщанина, ніж на попа. Волосся на голові стрижене «під полку», борода голена. Лицем занадто чорний, наче він з арабів.

Піп цей був української автокефальної церкви, і свою розмову без міри пересипав словами: «вибачаюсь», «позаяк», «взагалі», «широ» та іншими.

— Прошу сісти, мої шановні гості, — гречно запрошував він, і, беручи кожного з гостей за плечі, чемно садовив. «Шановні» попові гості сіли: Мартиненко, наперекір попові, сам узяв стільця, відтягнув його аж у самий кут, і сів, похмуро дивлячись у другий куток. Рудкевич, під впливом нових для нього людей та вражінь, сів несміливо, і з цікавістю стежив за всім. Загорілий демонстративно, важко, з офіційним виглядом сів біля столу, але мовчав, і вичікуючи, поглядав на Мартиненка.

Піп улесливо крутився біля них, корчився та без упину торохтів язиком...

Врешті Мартиненко кашлянув і суворо промовив:

— Ми оце прийшли сюди, щоб вселити в цій хаті нашого учителя. Так от, ви дайте йому одну кімнату, а залю звільніть од себе під кляс для школярів.

Піп розгублено притих, блідо, роблено всміхнувся... Потім знову закрутився, і, покірно, приклавши руку до серця, промовив:

— Я широко задовольняюсь вашою ухвалою.

Загорілий і Мартиненко вийшли, а вчитель залишався в сусідстві з попом, кадилом та хрестильницею творити нову трудову радянську школу...

**

За декілька днів розпочалося навчання в школі. Учитель за свою працю не одержував ніякої платні, а харчувався лише од батьків учнів, що по черзі приносили йому страву. Страву носили добру—вистачило б і трьом найстиш, але інколи траплялось, що або забували принести, або ж дома не було кому зготувати страви—тоді вчитель смакував «торішні недоїдки».

З попом Аркадій якось не сходився, бо весь час носив думку виселити свого «господаря» геть з будинку, а піп цю небезпеку для себе відчував. Немов у жмурки грались.

Піп був гіркий п'яниця і лише пантрував за тим, щоб дістати доброї самогонки. У нього частенько збиралися хазайнуваті «патріархи» села й піячили.

Піп приходив з суботньої відправи, а кумпанія вже чекала на нього.

— Оце, знаєте, — казав він, задоволено потираючи руки — правлю я службу, аж увиходить у вівтар титар: так набожно хреститься, а вусом моргає до мене. Чую я, щось таке є. Підхожу до нього, а він і шепче мені: Ай-й-й-й, пан-отче, яку ж самогонку вигнала Настя... От би вам на вечерю. Так я йому «лімони» в руки—іди мерщій і принеси мені дві пляшки додому,—кадило тут і без тебе роздмухають.

Він облесно сміявся, а деякі гості докірливо хитали головою і ніби соромились одвертого попового цинізму.

Найулюбленіший приятель попів з усіх «патріархів» був Андрій Доценко—колишній військовий чиновник. Це був нахаба, завжди гарлав на громадських зборах, уперто домагаючись вставляти до протоколів свої пропозиції. Селяни його боялись; деякі поважали за «правду-матку».

Доценко вважав себе за політично-розумну людину й широкого українця. В селі ходили чутки, що він держав чорну раду з петлюрівцями та бандами. В часи безладдя Доценко грабував панське майно та худобу, але робив це так хитро й спритно, що коли карні загони шмагали шомполами селян за панське майно, то його не займали, бо навіть мали з ним таємні наради.

За часів гострого наступу на глитайство, і взагалі на ворожі сили, Доценко держав себе ніби неутрально й наївно галасував:—«моя партія—«плуг» та «рало».—Оце й усе моє».—Господар він був заможний, проте, більше баривував худобою та судився з кимнебудь.

Гості сідали за стіл, а попадя ставила вечерю та самогонку. Всі веселишали.

Згодом попадя шептала попові, що в кухні на нього чекає в службових справах Загорілий. Загорілий завжди в такі часи мав до попа якусь неодмінну справу і, ніби ненароком, потрапляв до кумпанії.

Гості пиячили цілими ночами, а як благословилось на світ, приходив титар кликати попа до церкви.

Піп тоді вставав і звертався до кумпанії:

— А ну, панбродії, чи зможу я правити службу, чи встою на ногах з чашею в руках?

Потім брав чарку, що мала замінити «христову чашу», закидаючи ногами, як чорногуз, пробував іти по кімнаті.

Всі реготали, жартували:

— Та ви ще, пан-отче, і ведмедя поборете.

— Ну, то давайте мені цього «зеленого ведмедика», я з ним поборюся...

Так він довго ще боровся, поки титар вдруге не нагадував, що пора йти.

З чистим сумлінням ішов до церкви й правив службу божу...

II

Рудкевич, Аркадій Вікторович — син земського лікаря. Вчився він у гімназії. В передостанній класі його застала революція. Революцію сприйняв він байдуже: — мовляв, був цар — нема царя... Повторення за підручником «Історія Середньовіччя»... Його мізок, вся його історія настільки були сковані гімназіальним режимом, казенним, мертвим вихованням, що життя він уявляв, як щось механічне, нерухоме й надлюдське.

Ба, вірніше життя поза гімназією він зовсім не розумів. «Директор і кабінет, гімназист і книги, салдат і казарма, пан і жебрак, поліцай і босак»... — в цім, як йому здавалось, логіка, порядок і гармонія; в цьому закон людства і бог.

І коли одного дня побачив він у гімназіальному дворі настановленого прицілом на будинок кулемета, коли побачив повний двір салдат з червоними зірками, якісь погрози директорові, — то тупо, мов теля на нові ворота, дивився на все це — незвичне для нього, нове й незрозуміле.

Він, як те кошеня, що потрапляє до незнайомого двору, обнюхував усе, ступав несміло, боязко торкався до всього, широкими очима дивився на події, що розгортались навколо нього.

Батькова смерть, безпорадний стан родини, повсякденні турботи наблизили, зв'язали його з реальним життям, зрушили його думки. Життя понесло його на своїх хвилях, поволі змивало з нього стару іржу, але подекуди кляло й нові плями.

Ось блюдолиз Петлюра закинув у стоячі тихі заводи вудочку з начиненням на гачок гаслом: — «кожний ширий українець мусить боронити свою неньку від чужинців...». І ловилась на цей гачок молода, наївно-щира, але дурненька ще рибка... Аркадій теж попався був на цей гачок, та незабаром побачив, що в Петлюри ті самі примари старого режиму... Одного разу Аркадій охороняв салон-вагон одного магната, син якого товаришував з Аркадієм у гімназії. Ішов дощ, вітер ляскав мокрим плащем, блискавиця сліпила очі... В салоні їли смачні бутерброди, розмовляли щиро-руською мовою та грали на п'яніні. Далі Аркадій зачув наказа до себе:

— Послушай, козаче, возьми отнеси этот сор в сорный ящик. Да стой, не трогай меня своїми мужицькіми руками... Тыфу. Вот еще чортово хамло...

Це так казав гімназист, його товариш...

Тієї ж ночі Аркадій перейшов до Червоної армії.

**

Він не скоро попав у такт червоноармійського життя. Прості, наївні, іноді грубі, «безцеремонні» взаємовідносини в буденному житті, здавалось, були позбавлені жодної товариської солідарності та взаємопошани, а реальні, життєві, безхитросні думки їхні—брутальні й жорстокі.

Але, разом з тим,—запал у боротьбі, героїчні подвиги, товариська стійкість у небезпеці стирали фарбу буднів і викликали в Аркадія повагу й заздрість.

На мітингах він чутко ловив слова агітаторів, і щось нове, велике, сильне і таке просте, життєве проймало його... В Червоній армії Аркадій пробув лише три місяці. Його контузило і він вибув із війська.

Пролежавши півроку в шпиталі, він поїхав у село, деякий час працював укупі з комсомольцями та партійцями на різних громадських посадах, а врешті став оце за вчителя в селі Вишнівці.

**

Село Вишнівка було від волревкому на вісімнадцять верст. Завдяки цьому зв'язок з волостю був лише адміністративний та господарчо-продовольчий. Поштовий зв'язок коли й був зрідка, то випадковий, «халявний». Культи-освітнього зв'язку майже зовсім не було, а школи чотири роки вже немає. Начальство з району приїжджало сюди, як на короткий перепочинок від служби, дивилось на такі глухі кутки, як на «запічок» радянської країни, де можна трошки «погрішити»... Приїхавши в село, ці начальні особи спершу шукали місця розваги, замовляли самогонки, і лише потім ішли до сільвиконкому, щоб нетерпляче й похапливо виконати деякі справи. Звичайно, в такі моменти вони менш за все мали бажання говорити селянам про нове життя, нові закони, радянське будівництво; вони не мали часу й змogi перевіряти роботу сільського апарату, бо навіть не було в них такого бажання, бо сільську верхівку, крім Мартиненка, мали за співпалашників, постачальників засобів розваги. Отже не дивно, що селянство по-старому дивилось на начальство: як на старшину, старосту, урядника та писаря. Переносило тих на сучасний радянський апарат. Взагалі, революція лише луною відгукнулася у цій «запічку», зачитала тут тільки свого «маніфеста».

Аркадія гнітило його «безробітне» життя. Ідучи на село, він мріяв цілком віддатись громадській роботі. Досі він працював за проводом комсомольців та партійців. Як інтелігент, Аркадій не мав пролетарської чутливості, а лише прищеплював собі пролетарський ентузіазм, пролетарську свідомість.

Він бачив непочатий край роботи на селі, відвідував збори громади, комбіву, але не вмів бути ініціатором або організатором будь-якого діла,

Коло сільського апарату стояли люди літні, якимось «патріархально»-спокійно ставились до роботи, не поспішали в ній, були прикуті до традицій. На ігвалт Аркадія лише вибачливо усміхались.

Зваживши всі ці обставини роботи й життя на селі, Аркадій прийшов до тієї думки, що потрібно раніше утворити якийсь заклад, групу чи осередок, навколо якого можна б скупчити селян, і де б можна було, як у кузні, перегартовувати всю стару іржу на новий гарт. Тоді з нового гарту будувати нове життя...

Одного разу до нього зайшов парубок Панас — сільвиконкомівський сторож. Змалку звчився він трохи в школі, але по смерті батьків пішов у найми. Панас завжди відвідував усі збори, засідання: непомітно стояв у кутку і мовчки, уважно до всього прислухався. Він подав пакета Аркадієві і сказав:

— Ось тут я приніс з волости вам пакета.

— А хіба ви були в волості? Чого ж ви ходили?

Панас почервонів.

— Я ходив... мене послали туди на збори наймитів. Там були комсомольці, славно так балакали й грали в театрі... запрошували нас писатися до них.

— Ну і що ж, записалися ви?

— Та хто його знає, як записатись... Вони кажуть, щоб у себе зорганізувати комсомол. Та я цього не вмію... Не знаю, як треба...

Лице Аркадієві проясніло і він нервово заходив по кімнаті. Якась думка захопила його.

— Так давайте вдвох візьмемось за цю справу. Ви знаєте всю молодь, знаєте, кого можна втягнути до комсомолу... Давайте, га?

Панас усміхнувся, хотів щось казати, але од хвилювання мовчав і лише дужче червонів.

— От ми завтра ж удвох поїдемо до волости. Добре?—запитав його вчитель.

Панас згодився.

Цілу ніч Аркадій не спав. Він нервово ходив по кімнаті, палив цигарку за цигаркою і думки роїлись у нього в голові...

— Так, це буде дуже добре!—думав Аркадій.—Панас буде секретарем осередку, а я візьму політосвітню роботу; завербуємо до себе молодь, підучимось трохи, і тоді рушимо на село... Тільки де ж канцелярію та клуб умістити? Де? А в школі. Попа вижинемо! Завтра ж їду до волости і там все це зроблю... Тільки от Панас зв'язаний службою... Але я візьму його до школи за сторожа. Жити буде в кухні, а харчуватиметься разом зі мною... Вистачить і йому харчів. У попівській спальні оселюсь я, а в ідальні буде клуб...

Рано Панас і Аркадій поїхали до волости, а ввечері привезли голові сільвиконкому наказа: негайно виселити попа геть з церковного будинку.

III

Минуло два тижні. Школа зажила новим життям. Як і раніше, од воріт до школи топталася стежка. Тільки раніше топтали її глитаї, а тепер комсомольці. На дахові шкільного будинку прибита була табличка: «Вишнівський комсомольський осередок».

В колишній їдальні містився клуб. На стіні висів портрет Леніна, уквітчаний робленими квітками, а в кутку стояла шафа.

На лавах незвичайно, святково сиділа молодь і, співаючи «Інтернаціонала», намагалась натрапити на правильний його мотив. Ось увійшов Панас. Він ніби виріс за цих дев'ять тижнів. Не вірилось навіть, що це колишній забитий куркульський наймит. Волком комсомолу призначив його за секретаря Вишнівського комсомолу: дав інструкції, вказівки, а найбільше «нашпигав» гаслами, обов'язками, завданнями...

На перших зборах Панас звернувся до всіх:

— От що, хлопці. Ми вже комсомольці. Треба братись до роботи, бо в волості сказали, що коли не буде видно роботи нашої, так тоді наш комсомол розпустять... Ми повинні боротися з куркулями, з самогоном... будемо стежити, щоб була правильна власть на селі. Треба нам збиратися кожного дня та читати книжки, вчитися політграмоти... Будемо боротися, щоб наш верх був на селі, щоб глитаїня оддавала лишки землі...

Панас щодалі пнувся, збивався, а голос йому перетинало від хвилювання.

Хлопці серйозно дивились йому в вічі й мінялись на лиці. Видно, що хвилювання Панасове передавалось на них.

Далі говорив Аркадій. Він готував свою промову ще за день до зборів. мав сказати гарячу, палку доповідь про завдання, роботу комсомолу, але в потрібний момент запнувся, розхвилювався й казав щось незрозуміле для хлопців.

Панас закрив збори. Знову хлопці встали, одійшли од столу й гучно проспівали «Інтернаціонал», а потім «Як умру, то поховайте»... Тоді сиділи вже вільно й до світанку вели дружню, товариську розмову, плянували свою роботу... І кріпла в них молода, палка віра в своє діло.

Так зародився в с. Вишнівці осередок комсомолу, що складався з семи чоловік.

На селі по різному сприйняли цю новину. Найрадіше зустрів її Мартиненко. Він часто приходив до комсомольців, підбадьорював їх, розповідав про Америку, і навіть вивчив їх пісні—«Долой, долой манахів»... Він усе домагався, щоб комсомольці підчас відправи вийшли до паркану й гучно заспівали цієї пісні. Аркадій одхилив цю пропозицію Мартиненка.

Голова сільвиконкому Загорілий поставився дуже дипломатично до комсомольців. Він теж прийшов до їхнього клубу.

— Я щиро вітаю вас, т.т. комсомольці!—звернувся він до них.—Ви допоможете нам у роботі, зміните нас, бо ми вже люди літні, маємо сімейні клопоти й господарство. Я гадаю, що в нас не буде суперечок.

Він ставився до комсомольців ні вороже, ні облесливо, держав себе з ними стримано й замкнуто.

Селяни поставились до комсомольської організації з тим зацікавленням, що буває в них, коли чорногуз мостить на клуні гніздо:—мов, шкоди він не зробить, а є повір'я, що від пожежі захищає; так нехай на здоров'ячко собі мостить!..

Глитаї ж вигадували різні небилиці та анекдоти про комсомольців і єхидно дивились з-під шапки. Сплъовували й згадували дідів очкур, що полосував три покоління підряд:

— Оцим би очкуром їх, молокососів... Повісить би його там у кліюбі, замість Леніна... щоб пам'ятали острах...

А комсомольці, оточені таким відношенням, торували собі стежку. Вони шукали в своїй роботі чогонебудь надмірного, надзвичайного, ефектного... Спершу пішли війною на «зеленого змія»: нищили самогонні апарати, переслідували самогонників, але скоро в цій галузі нічого було вже робити—виробники самогону заховались в глибоке підпілля, а самогонка значно подорожчала. Потім, з натяку міліції, затримували дезертирів та вишукували одрізи. Далі зацікавились роботою місцевих органів. Але не знаючи добре справи, не будши знайомі з канцелярською технікою, взяли собі за правило—«комісарювати», і тому зустрічали лише опір і бурення з боку представників місцевих органів.

Навіть Мартиненко обурювався:

— Це ви, хлопці, дуже зверху взяли. Хочете зразу село за роги взяти... Ні, ви раніш понюхайте добре його ззаду, підштовхніть його... Що ж ти можеш знати в моїй роботі, коли ти не робиш зі мною? Ви станьте вперед з нами й робіть, допомагайте нам...

Але такі ударні роботи скоро проходили, і комсомольці губили енергію й виявляли тягу до свого парубочького низько-побутового життя...

Клюб комсомольський став найжвавішим місцем на селі. Сюди збирались кожного вечора, крім комсомольців, і селяни. Звичайні, буденні балачки про своє господарство, життя переплітались з розмовами про політику, релігію, науку. Більшість, правда, мовчки лускали насіння й лише слухали. Мартиненко завжди припиняв турботні «хатні» балачки й переводив їх на «книжні», як він висловлювався...

— Та що ви—цитани, що тільки про коні й балакаєте?.. Ось Аркадій Вікторович щось нам зачитає.

Аркадій брав будь-яку книжку, зачитував у перемішку з поясненнями та своєрідними зауваженнями слухачів. Коли мала бути яка лекція, Мартиненко посилав десятника скликати на «сходку» і школу переповнювали слухачі.

Зв'язавшись через клуб «приватно» з найактивнішою частиною села, комсомольці поволі зв'язались і з органами влади на селі: до кожної організації та до сільвиконкому виділили по одному представникові. Кожний з представників мав певне завдання. Аркадій безупинно нагадував комсо-

мольцям, щоб своє представництво комсомольці розуміли, як співробітництво та засіб вивчення сільського апарату.

Незабаром можна було бачити й наслідки представництва. Загорілий пив лише в глибокому підпіллі, припинив свої візити до попа й вийшов з церковної громади.

В кооперації усунено з посади крамаря, викрито розтрати з боку голови правління... Мартиненко прийняв Панаса секретарем комбіву й дружньо працював з ним.

Особливо гострого напруження набула робота щодо розкуркулювання. Складена була за ініціативою Аркадія та Мартиненка й затверджена зборами комбіву комісія, що своєю специфічною роботою набула назви «по розкуркуленню». Уповноваженим по цій роботі збори виділили Аркадія.

Аркадій взяв до своїх рук усі земельні книжки, ознайомився з інструкцією розподілу землі, і засів за роботу. Він повістками викликав селян і проробляв над ними «земельні операції».

Коли селяни з'являлись до нього, Аркадій чітко вираховував наявну кількість землі, визначав потрібну норму для їхніх дворів, а лишки зразу ж передавав викликаному нарочито малоземельному або зовсім безземельному селянинові.

Потім подавав до рук квитки з припискою на одному—«Неправильна постанова оскаржується до Нар. Суду протягом 2-х тижнів, а самочинність, опір постанові розглядатиметься, як контр-революційний злочин та каратиметься по закону»,—і з припискою на іншому квитку—«Призначену вам землю повинні на протязі трьох тижнів засіяти; в противному разі ви притягатиметесь до відповідальности, а землю одбиратиметься».

Не можна сказати, щоб Аркадій у своїй роботі додержував законности, але наслідки такої «земельної реформи» були дуже гарні: в той час, як в інших селах ішли бійки, суди, опір—у Вишнівці розподіл землі проходив тихо і майже без судів.

Слідом за земельною революцією пішла книжкова революція: сільвиконком завів нову книжку, яку «пронумерував, прошнурував і печаткою скріпив»... У цю книгу записали селян з новим розподілом землі, а старі книжки, щоб не було нікому «соблазну ніякого», одвезли до району й здали до архіву. Звичайно, що книги ці загубилися там... а селяни виїхали на нові «пронумеровані, прошнуровані та печаткою скріплені» ниви на весняну сівбу.

Навчання в школі «стихійно» припинилось і в Аркадія було багато вільного часу—спочивав від зимової праці. Книжок ніяких не було, до фізичної праці, як інвалід, був нездатний.

Панас ходив на поденну роботу, або ж працював на своїй ділянці в шкільній садибі. У вільні часи вони грали в шашки.

Аркадій ніяк не міг настановити з Панасом нормальних взаємовідносин. Йому здавалось, що їхні товариські відносини ігноруються специфічністю праці Панаса—сторожа.

— Аркадію Вікторовичу,—звертається Панас,—там я приніс води; ви йдіть умийтеся, а тим часом я підмету вашу кімнату.

— Панасе, мені ніяково од ваших послуг. Ми ж комсомольці, активісти... І поряд—таке холопство...

— Я поділяю з вами ваші харчі, і за них дещо роблю вам. До того ж ви інвалід....

Поза своїми шкільними обов'язками, ставлення Панаса до Аркадія було теж якесь невизначене. В час спільної та громадської праці Панас рівно поводився з Аркадієм, прозивав його товаришем Рудкевичем, і інколи ігнорував думкою або поведінкою Аркадія. Але, як сторож, він жив на кухні, і на запрошення Аркадія перейти до нього в кімнату—рішуче відмовлявся; при учнях та селянах прозивав лише «Аркадієм Вікторовичем». Коли в кімнаті своїй Аркадій був один, Панас вільно заходив до нього; коли ж був хто сторонній, Панас заходив лише з дозволу. Якщо був селянин свого села, Панас, зайшовши до вчителя, поводився лише як сторож; коли ж сторонній був службовець або представник сільської чи волосної влади, Панас поводився вільно, сідав поряд з Аркадієм і почував себе нарівні з ним.

Аркадій намагався перейти на взаємне «тикання», але Панас уперто прозивав його «ви... т. Рудкевич... Аркадій Вікторович...». Холодні, зимові ночі вони вкупі спали на печі, а їли завжди з однієї миски. Аркадій любив шурунку, а Панас м'якушку.

В останній час Панас дістав собі командировку до військових командних курсів і жваво готувався до іспитів.

IV

Аркадій з Панасом грали в шашки, коли в хату ступив комсомолец Євген Славинський.

— Здрастуйте!—поздоровкався він до них.

Аркадій і Панас радісно кинулись до нього.

— Ви що, Євгене, у відпустку приїхали?—здивовано запитав Аркадій.

Євген зніяковів і розчаровано відповів:

— Ні, я зовсім додому... не вжився там...

Євген Славинський з самого початку використав для себе надіслану волкомом командировку на сільсько-господарські трирічні курси. Але треба сказати дещо про його попереднє життя.

Батько Євгенів жив окремо від села на ділянці, що одержав її за стелипінської ще реформи. Був він середняк: мав худобу й деякий справний реманент для обробітку землі. Навколо двору ріс великий, добре викоханий сад. Старший брат Євгенів учився в гімназії, був офіцером, але загинув на війні. Євген же скінчив лише однокласову школу; далі вчитись батько не пустив; шкодував платити за квартиру. Євген мав велику охоту вчитись, благав батька, плакав і днів чотири зовсім нічого не їв. Потім зажерливо став читати книжки. Небіжчик-брат залишив чималу кількість книжок, переважно старих класиків: Пушкіна, Лермонтова, Жуковського, Гоголя, До-

стовського та інших. Увесь вільний час він читав... Деякі перечитував тричі, й на диво знав на пам'ять «Демона», «Мцирі», майже всього Надсона.

Читання книжок виробило в ньому розчулені настрої, високі, одірвані од дійсності погляди та думки...

Живучи в степу, де так настирливо спадає на очі жива природа, він байдуже ставився до її краси, не вмів одрізнити одної пташки від другої, одного дерева від другого... Батько глузував з його книжкової «дурі»—як він висловлювався—і намагався повернути його думки до господарства.

— І що ти в чорта там вичитуєш? Читає, читає, а досі не знає, як садок доглядати та господарство вести. Ти, краще ніж читати, зробив би зубця до грабель...—Євген блід від образи й зле зупиняв батька:

— Одного сина вашого замучила війна, а другого самі хочете замучити...

Батько жалів свого єдиного сина і сам їхав на степ.

Надзвичайне поширення шкільної мережі за радянської влади, надання широких перспектив молоді в усіх галузях науки, повна демократичність шкіл дратувала його бажання вчитись.

Аркадій уважно оглянув його, ще більше дивуючись словам Євгена.

— Бачте, Аркадію,—почав Євген—там зовсім немає того, чого я шукаю... Уявіть собі: тільки но я вступив до школи, як нас усіх вислали на лісові розробки—ніби заготовати для школи палива на всю зиму. Потім цілу зиму командировки на села—то продкампанія, то заготівля фуражу для армії... А під весну весь час праця в садку, на показових ділянках... Науки майже нема. Взимку щось там було—сухе, нудне... все про жучки, метелики, стовбури, норі, господарство... Увечорі в клубі—політика, електрика, культиватор, молотарка... А де ж література?.. Чиста, висока наука, ідеали?

Аркадій мовчки слухав і дивився на нього якимось гірко й зле...

— Ну, так ти знову думаєш в садочку Надсоном захоплюватись?..

— Ні, я думаю до міста їхати. Там знайду хоч будь-яку службу і вступлю до робітничого вечірнього університету.

— Помагай-бі! Тільки там теж без жучків та метеликів не обійдешся... Тепер час такий..

Він часто став приходити до Аркадія, жалюгідно, плаксиво вів розмову про порожнечу сучасного життя, про відсутність гуманності та високих ідей в сучаснім суспільстві... Потім, прощаючись, запитував:

— У вас є що з червоної белетристики почитати? Дайте мені.

Червоної белетристики в Аркадія не було і він давав йому «Політграмоту» Богданова або ж «Азбуку комунізму»...

Незабаром до комсомолу прийшов ще один юнак.

Якось до Аркадія зайшов молодий парубок років дев'ятнадцяти, що приїхав на село з Києва. Його батько працював там за кондуктора, а тепер, не маючи роботи в місті, жив на своїй батьківщині. Цей юнак вчився за царату в реальній школі й закінчив лише чотири класи.

Звався він Володимир Подорожній. Довідавшись, що в селі є комсомол, він прийшов з бажанням вступити до нього. Панас зауважив йому,

щоб він покищо відвідував комсомольські збори та брав участь у їхній праці. Власне, він працював у комсомолі ще в Києві.

Після першого знайомства Володимир кожного дня приходив до школи. Вдома йому не було роботи, бо крім наділеної землі й хати більш нічого сім'я не мала, жили вони дуже бідно. Невдовзі комсомольці мали його за «свого парня» і прийняли до свого осередку. Він без перестанку говорив про життя комсомольців у місті, про їхню роботу; складав з Аркадієм плян роботи на наступну осінь... Скоро деякі події в селі надали роботи комсомольцям.

Українського автокефального попа заарештувала міліція. Виявилось, що він колишній офіцер, і зараз дезертував од військової служби в Червоній армії. Щоб приховати себе, він надів батьківську рясу (батько його був піп) і з'явився у Вишнівку з проханням до церковної громади бути в них за попа. Громада, побачивши на ньому рясу, прийняла його за справжнього «благословенного богом і архієреєм» попа. Так він душив громаду, аж поки міліція не викрила його. Ця подія зовсім приголомшила селян. Церква стояла зачинена, й селяни соромились заводити річ про нового попа.

Мартиненко зібрав незаможних і провів резолюцію: «щоб попівського кодла в селі не заводилось, церкву одвести під ключ та театр». Потім одвезли цього протокола до повіту, але дозволу на закриття церкви не одержали.

Аркадій зачитав лекцію антирелігійного змісту. Володимир привіз з району (волревкоми звались уже райвиконкомами, а сільвиконкоми—сільрадами) популярного своїми антирелігійними лекціями т. Порхуна. Потім Аркадій, Володимир, Мартиненко склали стінну газету, яку змережили гаслами, статтями й малюнками антирелігійного змісту та побутовими темами.

Але поряд з антирелігійним наступом на село в контр-атаку просувалась група «вірних» на чолі з Володимировим батьком—Павлом Хведорівичем Подорожнім. Подорожній не хотів братися до хліборобської праці і все шукав «легкої» роботи. Користуючись «церковною анархією», він потай мав думку стати попом. Одверто своєї думки він нікому не висловлював, бо селянство добре знало його, як п'яницю, боягуза і того, що в гречку скаче.

Справу свою він провадив під приводом сільських куркулів, з яких найактивніший був колишній прибічник автокефалістів Доценко.

Глитаї розгубились, шукаючи підпільного, ворожого радянській владі ґрунту. Коли в свій час твердо, як це здавалось куркулям, стояв Петлюра, вони хапались за українську автокефалію, маючи її за витвір національного опору радянській владі, бо мали грубе, огульне поняття, що все «українське»—вороже більшовицькій «кацапні». Але скоро вони побачили, що більшовики самі жваво українізуються, отже автокефалія стала для них за дуже слабкий стимул боротьби.

Подорожній взявся показати «правильний шлях» глитайським шуканням. Він знав, що серцю глитайському наймиліші трофеї минулого, старого

часу. Отже Подорожній взяв на себе місію відвідувати їх зі старою, пошарпаною слов'янською євангелією і солодко доводив їм, що стара віра непорушна, кріпка й стовпова, що вона ворог усяким реформам... Глитаї слухали його і перед ними поставала «стара благословенна Русь».

* * *

Тим часом попи, зачувши про вільну парохвію, кинулися зо всіх боків до Вишнівки. Вони приходили пішки, смиренні, як побиті собаки. Колись подвійне підборіддя та товсте пузо від доброго життя торбами висіли тепер і поганили їх.

З'являлися попи різні: слов'янські, автокефальні. Коли, наприклад, правив цієї неділі слов'янський піп, а другої з'являвся автокефальний, то обов'язково прилюдно пересвячував свяченою водою вітзар, ризи, церкву і навіть людей. А на там ту неділю слов'янський пересвячував церкву після автокефального... Титар незадоволено бубонів: «усі ви одна погань і одним миром мазані, а одхрепцуетесь один від одного, як од чорта»...

Настирливе залицання попів до «пасомих» все ж зачіпало їхні почуття. Молоді селяни, особливо ті, що перебували в Петлюри, в партизанах, тяглися до автокефальної церкви, старі ж люди, заможні та глитаїство мали «побожну» тягу до старо-слов'янської. Поміж цими двома групами росла ворожнеча й суперечки.

Одного разу в село надійшли два попи:—автокефальний і слов'янський. Титар ніяк не міг рішити, якого саме допустити до церкви. Попи побачили, що тут єдиний порятунок—нахабство, разом вчепилися за клямку біля дверей. Тим часом, люди сходились на церковний майдан і розділялись на три групи:—слов'янську, автокефальну і неутральну.

Глитаї Доценко схопив за полу автокефального попа й стягнув його з ганку додолу, але в ту ж мить схопився руками за свою голову, бо хтось боляче стукнув його ціпком по голові. Знявся гвалт, матюкання, бійка. Попи перелякалися: автокефальний підліз аж під ганок, а слов'янський клубком звернувся на ганку. Капелюх з нього злетів, а лице геть закривалося: хтось добрим камінцем улучив йому в лисину та кулаком розбив лице. На цю бійку прискочили Мартиненко і Загорілий. Загорілий, приготувався складати акта, але попи десь зникли, ватажки розбіглися, а залишилась одна лише неутральна група.

З цього часу попи перестали відвідувати село. Тим часом, місяців за два до цієї події, в село тихо й непомітно забрів старий, сивий піп у подертому підряснику. Він шклив людям вікна, дещо майстрував, а більше жебрав. До церкви та до людей він був нібито байдужий і все прикидався юродивим. Коли жебрав, то молитви вчитував слов'янською й українською мовами. Траплялися в селі інколи чи хрестини, чи похорони, або ж вінчання... а попа немає. Що тут його робити? Хоч з «кізячка» аби попа!.. І селяни звертались до цього шкляра. Він нібито байдуже йшов і знову зачитував молитви: одну слов'янською мовою, а другу українською. Парافیяни поволі при звичаювались до нього.

V

Мартиненко і Євген Славинський сиділи в кімнаті в Аркадія. Євген, мрійно дивлячись у вікно, меланхолійно говорив:

— Я ні в бога, ні в чорта не вірю. До закону божого я почувую лише огиду: все там жертви якісь криваві, бог сердитий... Христос, як блазень якийсь... Але співи, молитви, вечірня сутінь, блиск свічок у церкві викликають іноді лагідний мрійний настрій... Візьми Лаврецького в «Дворянськiм гнізді» Тургенєва. Йому тяжко було на душі од поразок життя. Він не знаходив ніде спокою. Але ось пішов він до монастирської церкви. На криласі співала Ліза... Потім пройшла повз нього... Йому стало приємно, приємно... І йому ніколи не забути тієї церкви, тих співів, бо цей уривок зв'язався з його життям...

Або от зі мною був випадок: прийшов я до містечкової церкви і став біля колони поруч з однією дівчиною. Дівчина була надзвичайної краси. Я не міг одірвати очей від неї. А в вуха вливалась мелодія пісні «Іже херувими», в носі приємно лоскотали пахощі ладану. І під впливом чарів дівчини мені приємні стали: і співи «Іже херувими», і молитви на поклики попа, свічки, кадило... Уже вдома я нарочито ходив до церкви, щоб знову викликати ті ж почуття, спомини про чарівну дівчину.

— Нічого собі романтика!—усміхнувся Аркадій.—Тільки чому саме ти береш для відтворення своїх асоціацій таке місце, як церква. Ти краще в своїй уяві витвори таку романтику: ідеш ти степом і бачиш—гуде трактор, стелить жовту стрічку пшениці, а дівчина чарівної краси підбирає її та в'яже в снопи. Ти не можеш одірвати свого погляду од чарівної дівчини: у вуха вливається деркотання трактора, в носі лоскочуть пахощі бензолу. Все це: дівчина, замуруваний тракторист, гуркіт машини, коники, жуки, золота пшениця зливаються в одну гармонію. Тобі стає легко, приємно і ти радісно, завзято в'яжеш з дівчиною снопи. І потім ти довго, довго, скільки твого віку, приємно згадуєш цю дівчину, йдеш до трактора, нюхаєш його пахощі й слухаєш його музику...

Євген задумливо схилив голову на бік і ніби погоджувався з Аркадієм. Відчинились двері і увійшов Володимир. Він нервово заходив по кімнаті.

— Знаєш що, Аркадію, я пориваю з батьком усіякі родинні зв'язки. Я не хочу, не можу слухати його дурниць. Він паскудить моє комсомольське звання. Захотілось йому бути попом! З кондуктора, з пролетаря на попа перейти!.. Та ще якими паскудними шляхами домагається попівства!.. Голубчику, Аркадію! Ти допоможи, зроби мені деякі послуги і однеси листа до мого батька та дозволяй мені жити в тебе.

— Ну, гаразд—відповів Аркадій—пиши листа. Володимир сів до столу й нервово став писати.

«Папо! Я попереджую тебе, що коли ти станеш попом, то я тобі не син. Я ж знаю, що ти ні в бога, ні в чорта не віруєш. Так для чого ж ти це робиш? Краще ти їдь до міста, а я сам буду господарювати.

Згадай, що є ще Клава, Ваня, Лена й Петя! Вони ж будуть якимись покидьками, бо попівським дітям шлях до освіти в хвості всіх працюючих. А потім, я ж комсомолец! Хіба ти не знаєш, що ти стаєш зі мною до боротьби? Передумай добре і кинь свою справу.

Твій Володя».

— Так...—задумливо й посміхаючись говорив Мартиненко—значить «восстанет син на отца і отец на сына...» А молодець ти Володя, Євген і мизинчика твого не вартий... Він за манашками кисне...

Євген образливо забубонів:

— На кий чорт здались мені ваші манашки? А тільки... прийде час, і всі бога забудуть. А зараз замість бога треба раніше щось друге дати...

— Балакай!—сердито перебив його Мартиненко.—Я таке ще в Америці чув!.. По твоєму, коли в кишках сперлась у тебе різна гидота, то нехай так і рве кишки? Не треба значить рідини пити? Ех, ти!.. пан в очкурі...

Аркадій взяв листа й пішов до Володимирівського батька. Двір Подорожного заріс увесь бур'яном і забруднився сміттям та гноєм. Хата підперта кілками, а вікна покриті.

Подорожній щось писав на великому аркуші паперу, а вище лежали церковні книжки.

Аркадій привітався, сів, і не знав, як почати розмову.

— Що це ви—почав він—Павле Хведоровичу, книжками загородились, та все якимись божеськими... Що ви ними «виміряєте верстви до неба?»

Павло Хведорович похмуро відповів, не відриваючись від писання:

— Люди не свині—вгору можуть дивитися.

— Та що там цікавого?—жартівливо сказав Аркадій.—Хіба одно гайвороння побачиш та хмари... Нате ось лист від Володі...

Павло Хведорович здивовано взяв листа й розгорнув його. Лице йому зблідло й губи дрижали. Перечитавши, він роблено засміявся.

— От ще молокосос! Сім'я з голоду пухне, а він «ідеї» розводить...

— Так у вас є наділ землі... працюєте поки ще коло неї.

— Да, працюю з великими руками...

— Вишукуйте тоді якийсь інший порятуюнок... Наш світ широкий, життя в ньому складне, праці в ньому багато... Орієнтуйтеся... а попівство спускає вас і сім'ю вашу...

— Ну, ви, молоді, ні чорта не розумієте! Вам тільки байки Крилова читати... А все це під вашим впливом робиться!...—і він з докором подивився на Аркадія.

— Ну, Павле Хведоровичу, тут не розбереш, хто і що на нього впливає... На Володю «реальна» школа впливає... Тільки не та школа, що він у місті вчився, а сучасна, нова реальна школа...

Побалакавши ще трохи, Аркадій пішов додому. Володя нетерпляче чекав на нього.

— Ну, що, як там батько?

— Та нічого, Володю, не турбуйся... Знаєш, нам не треба нервово сприймати всі вибрики старого, гнилого життя. Крайде ми поведемо профі-

лактичну роботу, будемо руйнувати старе й щепити нове... Ми поведемо систематичну культурну роботу: лекції, доповіді, різні гуртки... зробимо в школі кона для вистав...

Через кілька днів Володя й Аркадій взяли владштувати театр у школі. Комсомольці прийшли з сокирами, пилами, наносили дошок, ксоперація дала на завісу краму, а КВД грошей трохи. Володимир з'їздив до райвиконкому, дістав деяких п'єс, книжок. В районі його призначали на завідувача хати-читальні с. Вишнівки. Хату-читальню вирішили влаштувати в класній кімнаті у школі. Робота в ній мала бути після навчання.

На спаса Мартиненко наказав десятським обгадати селу «на сходку» до школи. Увечері школа переповнилась людьми і Володимир оголосив відкритими збори з нагоди заснування хати-читальні. Всі проспівали інтернаціонал і далі чергувалась низка коротких, плутаних, але палких закликів до освіти—промов. Після зборів залишилися ті, що бажали працювати в драмгуртку. Головою драмгуртка обрано Євгена Славинського. Євген радо відгукнувся на цю працю, оглянув усі книжки, і на другий вечір скликав драмгурток, щоб вибрати для постановки п'єсу.

Не зважаючи на те, що жив він далеченько від села, кожного дня, ще далеко до вечора, приходив Євген до школи, перерахував п'єси, перепишував ролі та довго продумував над тим, щоб влучно розподілити їх поміж акторами.

ЧАСТИНА ДРУГА

I

Розпочався новий шкільний рік. До школи приїхала працювати вчителька Надія Климівна Чаварма. Родом вона з недалекого села, дочка та-мошнього багатія. На вроду дуже гарна, з карими очима, кирпатеньким невеличким носом та маленькими, але соковитими губами. Постать у неї струнка, рівна, і мала вона двадцять один рік. Глухе, невеличке село, по-хила школа та глухі вогні кімнати навіяли їй плаксивий настрій незадоволення. Вона кепкувала зі всього і зривалась виїхати звідсіль геть.

Аркадій, немов почувачи якусь свою провину перед нею, запобігливо заспокоював її, вселив її в комсомольський клуб, позбирав на горищі всі зламані стільці й склав з них для неї одного стільця, дістав на селі ліжко з поламаною, правда, ніжкою та віддав усі, які були, шкільні меблі. Сам же Аркадій з Володимиром деякий час спали в кухні на печі, а їли на лежанці.

Настали довгі осінні вечори. Драмгурток широко розгорнув свою роботу. Євген цілком віддався їй. Спочатку він плутався, добираючи репертуар: то він пропонував ставити п'єси Островського, Толстого, або ж Леоніда Андреева, то підбирав інсценівки драматичних, високого стилю, дій. Далі, примирившись з умовами маленького, майже позбавленого декорацій кону та слабшими силами акторів, зупинився на виборі п'єс українського народнього побуту, переважно старого репертуару. Пішки ходив за десятки

верст, аби дістати ту чи іншу п'єсу. Театральній справі він віддавав усю свою енергію. Підчас репетицій та вистав Євген, крім своїх завдань, обов'язків, ентузіазму в своїй творчій, режисерській роботі, нічого іншого не відчував. Він уперто, разів десять міг виправляти мову, рухи й гру акторів, цілі ночі читати та списувати ролі, аби лише справа не провалилась.

П'єси зі своїм національно-побутовим характером впливали на його емоційні чуття. Він ставав «щирим українцем», придбав собі національний одяг: широкі сині штани, вишивану сорочку, чумарку й сиву шапку. Зі всіх його здібностей особливі були—гостра пам'ять та в деякій мірі красномовність.

У драмгуртку було мало жіночих сил. Спочатку дівчата зацікавились, були роботою в драмгуртку, але матері ляляли їх і садовили за кужіль. Залишалося лише дві дівчини, що теж з'являлись періодично. Чоловічих сил було досить, бо крім комсомольців та парубків, брали участь і літні селяни.

Надія Клімівна спершу наче байдуже ставилась до громадської праці, але поволі втягнулась і вона. Скоро її кімната стала живим місцем школи,—всі гурткові роботи, репетиції проходили в ній.

У хаті-читальні ж (тобто в класі) відбувались громадські зібрання, лекції, доповіді і щонеділі майже відбувалась вистава.

Культурне життя йшло наче повним темпом, але скупчення, тіснота спричинились до деяких неприємних випадків. Щоб поставити п'єсу, треба було багато часу, особливо на репетиції. Актори іноді проводили на репетиціях цілі ночі. Жінки деяких акторів ремствували на своїх чоловіків.

**

Одного разу в село приїхав голова райвиконкому Баленко та райполітінспектор, він же й секретар райпаркому Залеський.

Залеський попрямував до школи, а Баленко— до голови сільради. Там він піячив у нього цілий день. Люди в сільраді чекали на нього, а він п'яний прийшов на збори і, простягаючи гроші в руці, запитав: «Ану, лишень, хто принесе мені самогону?» Один селянин взяв гроші й незабаром приніс дві пляшки. Баленко знову пішов піячити до голови.

Залеський самогонки не вживав, а цілий день був у школі. Він був з галичан. Голос хрипкий, сам худорлявий і якийсь захеканий. Він ступив до Аркадія, де був і Володя.

— Ну, як ся маєте? Як діло тут у вас?

— Та нічого собі йде діло—відповів Володя,—тільки нема книжок у нас, та й приміщень немає. Робота в нас шириться, а місця немає...

— Так, так...—співчутливо й поважно вислухав Залеський, а в той час усе косив очима на двері до кімнати вчительки.

Потім він зайшов до Надії Клімівни, сів коло столу й почав пильно заглядати їй у вічі. Очі йому слезились, неначе він цибулю їв. Увечері Баленко заїхав за ним, але Залеський, спершись на те, що він ніби не всі ще справи закінчив, залишився в селі до другого дня. Комсомольцям, що зібралися увечері з нагоди його приїзду, Залеський, щоб не крутилися біля

нього, дав завдання вишукати й забрати всі самогонні апарати в селян. Аркадій залишився сам, але почував, що він заважає, і пішов одвідати Болодимирового батька.

Коли він ступив до хати, Павло Хведорович сидів біля столу й читав газету. Справа його з попівством стихійно провалася, після чого він з'їздив до міста й записався на біржу праці, а зараз нервово стежив за відбудовуванням країни.

Аркадій весело й жартома привітався до нього:

— Здрастуйте «екс-батюшка»!

— Здрастуйте «екс-комуніст»!

Аркадій усміхнувся. Павло Хведорович, наче щось згадуючи, теж посміхався.

— Ну, що ж ви, кинули свої попівські наміри? — запитав його Аркадій. — Бачте, ось і не пропали... Що ж ви тепер робите?

— Еге! Що я роблю, про те вам і не слід би казати... — загадково казав Павло Хведорович. — Що — питаєте? А от що — я одкрив дуже продуктивне виробництво...

— А яке саме?..

Павло Хведорович наче вагався спершу, а потім сказав:

— Зробив я власної конструкції самогонного апарата й варю самогонку.

Аркадій од такої несподіванки зареготав на всю хату.

— Не вам, Павле Хведоровичу, це казати і не мені б слухати! Зараз комсомольці вишукують на селі самогонні апарати.

— Ну, дзуськи їм найти мого апарата. Я лише конструктор цієї машини та інструктор виробу продукції. А вся машина, в чужих руках. А самогонка ж яка! Щонайкраща! До мене за двадцять верст приїздить замовляти на оказії самогонку. На цілі відра маю замовлення. У мене часто ваше районне начальство п'ячить. І сьогодні голова заїздив, так не було мене вдома. От, значить, яка моя робота.

— Це, значить, виплинула риба з одної лаханки, та в другу потрапила?

— Е, недовго це, недовго, Аркадію Вікторовичу!.. Київ уже оживає. Роботу вже можна знайти, ось і в газеті про це є. От як я потраплю на свою вежу, то знатиму, що саме законно, а що незаконно. А то чорт його батька знає! Я так гадаю, що коли я не на своєму місці, то я увесь незаконний. Ну, сідаймо та вип'ємо «свяченої», а то я, можна сказати, сьогодні ще «не емші, не пімші, не курімші». Подай но, Соню, закуски. Сідайте, сідайте, будь ласка!.. Я ж уже кандидат до пролетарського шляху.

Коли Аркадій повертався до школи, то в кімнаті Надії Климівни світілось ще. Аркадій ступив до своєї кімнати і зустрівся з нею.

Вона з докором накинулася на нього.

— Слухайте, як вам не сором залишати мене одну з цим паршивцем! Він увесь час нахабно чіпляється до мене з своїм залицанням. Говорить таке, що вуха в'януть. Та й спати вже пора! Беріть його до себе, нехай спати лягає, вже ніч.— Вони разом увійшли до кімнати.

Залеський, низько нагнувшись над своїм кешеньковим люстерком, оглядав себе й давив прищики на підборідді. Забачивши їх, він хутко сховав люстерко й вовком подивився на Аркадія. Надія Климівна сіла на лежанці й куняла.

Залеський наблизився до неї, щось шепотів до неї і квасно всміхався; а очі сльозились, неначе лікар тільки но капів в них пустив. Надія Климівна уперто мовчала й сердито дивилася в куток...

II

Після цього Залеський частенько відвідував село. Побувши трохи в сільраді, він приходив до школи й цілими годинами сидів у Надії Климівни. Одного разу, коли він приїхав у село, Надія Климівна, забачивши його через вікно, наказала Аркадію взяти її кімнату на замок, а Залеському сказати, ніби вона пішла на кінець села до кравця.

Залеський, увійшовши до кухні, вмився там з милом, зваксував чоботи, довго оглядав себе в люстерко. Аркадій, усміхаючись, мовчки стежив за ним... Потім запросив його до своєї кімнати. Залеський, заздалегідь масно всміхаючись, увійшов до кімнати. Глянувши на замок, що висів на дверях кімнати Надії Климівни, він жалюгідно скривився від такої несподіванки й розгублено сів.

— Що вона—кинув Залеський у бік кімнати вчительки,—скоро повернеться?

— Вона пішла на кінець села до знайомої швачки шити сорочку... Можливо, що повернеться завтра ранком.

— Гм... Да!.. А славно ваша вчителька!.. Заздрю я вам... Дуже жалкую я, що не живу в такому сусідстві з нею, як оце ви. Їй би не відчепитись від мене. Я використав би її.

Аркадій обурено оторопів од цих слів Залеського.

— Що ви говорите? Чи личить так казати політінспектору? Ви забуваєте, що вона вчителька, а не якась повія...

Залеський почервонів і запнувся. Потім, щоб виправдати себе, повів розмову в іншому напрямку. Він набрав суворого начальницького вигляду і роздратовано заговорив:

— Я маю радію так казати, бо маю певні відомості, що вона інтригує з жонатими чоловіками, бентежить цим жінок.

— Ці чутки виникли з умов нашої праці. Дивно, що й досі не зважили їхньої цінності. Свідомо частина селян сама ж розбиває ці брехні й має добрі думки про нашу працю.

Залеський дивився на нісок свого чобота, підперши рукою підборідді. Потім підвівся, випростався і, дивлячись суворо поперх Аркадія, офіційно та надмірно-поважно сказав:

— Мені, як полігінспектору, важлива й дорога та політосвітня робота, що чиста від усяких побутових й інтимних примішувань. Вам же я раю прохолодити свої лицарські почуття, бо вони ніяк не личать сучасному інтелігенту. Передайте Надії Климівні, що я буду тут післязавтра й чекаю на її відповідь. Про нашу розмову, я сподіваюсь, ви нікому не скажете?

Коли Залеський вийшов, Аркадій зняв замок і увійшов до Надії Климівни. Вона лежала на лежанці, заховавши лице в подушку і нервово здригалась. Вона, мабуть, чула крізь двері всю розмову. Аркадій наблизився й обережно торкнувся її плеча. Надія Климівна голосно й тяжко заплакала, тиснувши руками подушку. Аркадій не знав, як її заспокоїти. Врешті вона стихла, зрідка здригаючись, ніби їй було холодно, і мовчки куталась у теплу хустку.

— І що той йолоп казав вам? Як йому не сором?.. От за що мають нас, працівників, наші верхівки!—і знов заплакала.

— Він обіцяв приїхати за якоюсь відповіддю,—зауважив Аркадій.— Що то за відповідь ви маєте дати йому?

— Та це така справа: він передав мені листа, в якому просить мене стати йому за дружину. Пише, що дуже кохає мене і жити не може без мене. На відповідь мою чекав сьогодні, але я, як бачите, заховалася. Що я можу йому сказати? Він же «начальство» наше! Може зразу ж зняти з роботи або ж перевести до другої школи. Тому я й залишила його без відповіді. Нехай сам догадується.

— Ну, а ви що? Може згодні?

Аркадій завмер. Голос йому тримтів, а на лобі виступали краплини поту.

— Я не знаю... ой, я нічого не знаю... Я тільки знаю те, що він огидний, паскудний, теля підлизане! Ну, що його робити? Скажіть ви, по-радьте!..

— Що ж я можу порадити вам? Хіба я можу взяти сміливість впливати на ваше особисте життя?..

— Впливати? Аркадію Вікторовичу, ви вже вплинули на моє життя! Хіба не ви захопили мене працею? Хіба я не через вас терплю такий гармидер у моїй кімнаті? Мені приємно з вами працювати... Живитись вашою силою, енергією. А ви?.. Невже ви цього не бачите? Не помічаєте?.. Ну, голубе мій, милий, любий мій!..

Вона захоплено дивилася на Аркадія і, як статуя, заціпилася в викривленій позі з простягнутими руками.

Слова Надії електричними дотиками пройшли по Аркадієві. Він не знав, що казати, як ставитися до неї в даному разі. Він розумів її почуття, бажання, бо й сам відчував те саме.

Він, хвилюючись, втавався в почуттях своїх і спішив попередити в чімсь Надію Климівну.

— Надіє, люба, не треба цього... І він торкнувся її плеча і потім, не розуміючи для чого, тихо, ніжно поцілував її в щоку.

Надія гаряче оповила його руками і міцно, поривчасто цілувала його в щоки, губи, шию... Сміялась крізь сльози, щось шепотіла. Він зняв її з лежанки, посадовив на стільці і сів біля неї, зосереджено, глибоко замислився.

**

Надія Климівна, як і раніше, брала участь у виставах, на репетиціях весело щебетала, держала себе рівно зо всіма і не замикалась уже в кімнаті на кілька вечорів підряд. Вона лише скрізь перестерігала Аркадія, крала в нього поцілунки, зачіпала його. Аркадій ніяковів од її загравань, боявся, щоб сторонні не помітили їхніх виграшок.

Але щодалі Надія Климівна намагалась відділити своє життя з Аркадієм від загального товариства та надати йому сімейного характеру; вона хотіла, щоб Аркадій був лише з нею.

— Слухай, Аркадію — говорила вона йому з докором: — Наша школа схожа на заїзд, у якому ми, вчителі, як крамар за прилавком, цілий день бачимо людей і не залишаємось на самоті. Ми зовсім не маємо вільного часу для себе.

І вона часто дорікала йому за байдужість до неї.

До того ще стався один випадок, який ніби дав право їй вимагати від Аркадія певної уваги до неї.

Загорілий зайшов одного вечора до неї в кімнату. Аркадій був на цей час в кооперації. Перед цим Загорілий теж частенько відвідував Надію Климівну. Він увіходив з дозволу, сідав на стільці, і взагалі поводився чемно.

На цей раз він прийшов п'яний, сів поблизу неї і меланхолійно став жалітись їй, що йому тяжко жити з грубою своєю мужичкою та що він шукає культурного життя, культурної людини.

Наближаючись потім непомітно до неї, він співчутливо говорив про самотнє її життя в глухому селі.

— Ви, Надіє Климівно, одна тут... Сумно вам, ніхто вас не розважить... А серце ж мабуть рветься жити, кохати. Я це розумію, бо я теж самотній. Аби ж хоч Аркадій Вікторович не таке м'яло... манах якийсь...

— Юхиме Івановичу, — перебила його обурено Надія Климівна, — ви ж наче порядна й розумна людина! І таке говорите!.. Яка ж я самотня, коли в мене є чоловік, і який же Аркадій манах, коли в нього є дружина?

— Он як! Таке діло! Тоді я вибачаюсь! Я й не знав цього! З вас, значить, могорич...

І Загорілий соромливо одійшов од неї.

III

Коли Аркадій пізно ввечері повернувся додому, Надія лежала на лежанці; голова була пов'язана мокрим рушником. Аркадій тривожно подивився й ніжно торкнувся її плеча.

— Надю, що з тобою?.. Хора?..

Надія не ворухнулася. Аркадій знову запитав її. Тоді вона пильно глянула на нього й підвелась.

— Ти, Аркадію, зовсім забув про мене. Хоч би про людське око у нас був якийсь зв'язок, щоб не чіплялись до мене оті паскудні самці. Я ще не знаю, не уявляю, яка мусить бути жінка в нашій новій суспільстві. Мені здається, що жінка звільниться і відчує себе повною громадянкою значно пізніше всіх реформ і перебудовань... Але я не це, власне, хочу тобі сказати. Я хочу довести тобі, що я перш за все—жінка! Зрозумій, жінка-самиця! Це повинні глибоко зрозуміти чоловіки. Це розуміють комахи, бджоли, що акт самки стає їм за гегемонію їхнього життя, притягає їх до колективного життя...

Аркадій засміявся:—Ну, ти, Надю, зовсім зафілософилась! І чого це тебе так накачало? Нічого я не втну з твоєї теорії. Ти просто зла на мене за те, що я мало буваю вдома. Ну, коли тобі самій сумно, то ходім разом працювати.

— Ні, я з цим не згодна, Аркадію! Під технічний темп індустрії, нашого «квокотання» не підведеш так легко...

**
*

Аркадій одержав од інспектора наросвіти наказа, в якому зазначалось, що в шкільних будинках забороняється влаштовувати театральні кони, проводити громадські збори, коли вони не мають чисто-шкільного значення. Аркадій з приводу такого наказу зібрав драмгурток та правління хати-читальні, щоб обговорити з ними цю справу, і прочитав їм наказа.

Вислухавши цього наказу, всі наче оторопіли: їм здавалось, що хтось глазує з них, нарочито гальмує культосвітню роботу села.

— Це не інакше, як НЕП крутить своєю кирлою,—зауважив Володя. Євген упав у песимізм. Він обурено знизав плечима й гарячково доводив:

— Ну, скажіть, будь ласка, де ж тут турботи радвлadı про освіту на селі? В одно вухо нам шепчуть про освіту, а в друге наказують негайно припинити всяку роботу.

Мартиненко, що спершу теж незадоволено скривився од такого наказу, звернувся до всіх:

— А я так думаю, що аби в нас було ще третє вухо, то ми б почувли, що селяни кажуть: «якщо в нашій школі од світання до смеркання буде такий гармидер, збори та театри, то довго вона не стоятиме, і тоді ми залишимося без школи. Так ото, мабуть, і район наш так міркує: краще одно діло до пуття робити...

В довгих суперечках та балачках збори, врешті, ухвалили найняти хату для читальні, а драмгурток, за відсутністю місця, нехай покищо цю зиму працює в школі.

— Знаєш, Аркадію,—зауважив Володимир йому, виходячи зі зборів—ти завтра ввечері будь удома. Ми завтра обговоримо з тобою одну геніальну думку, що виникла в мене.

— І все в тебе «геніяльні думки» — усміхнувся Аркадій, — ну, гаразд. Дивна людина був цей Володимир!.. Він скупчив у своїх руках майже всю технічну роботу села: секретар сільради, секретар комнезаму (комбіді перейменовані вже на комнезам), секретар комсомольського осередку, голова взаємодопомоги, завідувач хати-читальні... І дивно тільки, як він справлявся зі всією роботою. А діло в нього йшло гаразд! Скрізь він встигав з роботою.

Постійного житла Володимир не мав. У батька він лише харчувався інколи. Спав же або в сільраді, або ж у школі. Вечорами, засвітивши лампу, Володимир довго читав, а то більше писав маленькі оповідання та складав вірші.

Іноді його охоплював смуток, песимізм і тоді він або ж писав цілими ночами, або, доставши пляшку самогонки, приходив з нею до Аркадія і просив його поділити з ним тугу.

Аркадій невдоволено бубонів, але потім заходили вони до Надії Клімівни і влаштовували сімейну вечірку. На цю вечірку запрошували часто Мартиненка і голову кооперативного правління Іванченка. Надія Клімівна доставала зі своїх харчових запасів (їй батько акуратно кожні два тижні пересилав харчів) пляшку наливки, змішувала її з самогонкою, ставила на стіл закуски і всі сідали до столу.

Вечірки ці мали характер перепочинку від праці, плутаної балачки на різні теми. Надія Клімівна й Мартиненко любили пофілософувати й не раз починали гарячу суперечку, втягуючи до неї останніх. Іванченко, правда, рідко встригав у ці суперечки, а більше мовчки уважно прислухався до всього.

Колись він пас череду років з п'ять підряд, а потім одружився і мав невеличке господарство. Дітей у нього не було. Сусіди рідко бачили Іванченка на вулиці, або в зборні. Цілими днями він лежав на печі, а злізе — йде піячити й або комусь голову проб'є, або ж йому боки намнуть... Тоді знову лізе на піч.

Одного разу Іванченко ненароком і під чаркою зайшов подорозі до зборні. На цей час там відбувались перевибори кооперативного правління. Селяни ставилися байдуже до цієї важливої справи. Комсомольці й Мартиненко, що з великим зусиллям зіпхнули колишнього голову, хабарника й п'яницю, на теперішніх виборах і що провели вже виставлену ними кандидатуру Аркадія, на цьому заспокоїлись і здались надалі цілком на селянство.

Селянство шукало очима, щоб доповнити ще ким список кандидатур. Аж один крикнув: — «Провести Іванченка!... Якого чорта він буде на печі лежати?...» — Дехто підхопив цей жарт. Зборня вся зареготала. Інші зауважили, що сором таких вибирати, що треба уважніше ставитись до виборів... Збори загомоніли, схвилювалися... Іванченка під гулом, під жарти обрали на члена правління. Глитай Доценко глузливо кинув, показуючи рукою на Іванченка: «Помазаніє пастуха Осаула на царсто!». Іванченко грізно поди-

вився на нього, але змовчав... Члени правління обрали його з-поміж себе на голову правління та на доставщика товарів до крамниці.

З цього часу Іванченка бачили всі дні лише в кооперації. Він завзято, старанно взявся за працю, і з особливою охотою їздив до міста за крамом. Приїхавши до міста, він увечорі йшов у кіно, або в клуб який, або ж на будь-які збори.

В селі Іванченко відвідував усі лекції, всі збори, записався до КНС, а на антирелігійній лекції прилюдно заявив: «релігія, церква та попи, це все чепуха!.. плювка не стоїть!». І для більшої виразності сплюнув з огидою, розтерши чоботом. Прийшовши додому, він зразу ж викинув з хати божниці й побив усі ікони.

Дружина його, думаючи, що він здурів, злякалась і втекла спати до чужої хати. Ранком вона прийшла з братами в'язати його, але вдома його вже не було: він підраховував товар у крамниці.

Дружина ніяк не могла знайти причини такої поведінки свого чоловіка. Спершу вона думала, що він «в гречку скаче» і цілий тиждень слідкувала за ним, але виявила тільки, що він «носом книжки клює»; тоді вона вирішила, що це на нього наслано й довго шепотілася з бабками. Цілими годинами вона лаяла його, дорікала йому, чіплялась до нього... А він мовчки байдуже слухав. Врешті вона його покинула й пішла до батька. Іванченко не пішов просити її, а взяв до себе небогу-дівчину, щоб доглядала корову й кури, і додому приходив лише спати. Побачивши, що чоловіка зламати не можна, жінка через кілька днів повернулася додому й не чіплялася більше до нього, а тільки, пораючись біля печі, іноді глибоко замислювалася, розводила руками й наче питала кого: «І яка це його муха вкусила?».

IV

Увечорі другого дня Володимир прийшов до Аркадія. Аркадій по його схвильованому обличчю бачив, що Володимир має казати йому щось цікаве, і мовчки запитливо чекав на його слова.

От що, Аркадію. У мене славна думка виникла. Ти знаєш, та й бачиш, скільки то зловживань, хиб, зла роблять окремі представники влади в районі та на селі; але на жаль ці злочини так і проходять, замазуються... Давай но ми почнемо викривати ці гнійники через газету. Я прочув, що в окрузі видається газета—вона бере на гачок усіх злочинців... А чудово це буде! Матеріал у нас є вже. От хоч би про голову райвику, що пиячить у нас; про начміліції, що побив селян, про Залеського... Він у Королівці—ти знаєш про це?—заарештував попа, відправив його з міліціонером до району, а сам залишився і згвалтував попадо... Це бачила Галя Гутко, що саме служила тоді в попа.

— Так, діло це добре,—серйозно сказав Аркадій.—Але ти знаєш, що буває селькорам од цих злочинців? Частенько такі їх їдять з кістками...

— А ти, Аркадію, боїшся цього?—задерикувато запитав Володимир з відтінком глузування.

— Ні, не в цім річ... Я тебе тільки попереджаю, що це надзвичайно небезпечно в наших умовах справа. І разом з тим надзвичайно важлива в боротьбі з шкідниками радвлadı.

— Знаю це все і тому кажу тобі.

— І ще от в чім річ—і Аркадій допитливо дивився на Володимира.— Районне начальство більше пічило в твого батька; навіть, як мені це відомо, залишили твоєму батькові, як платню за відро самогонки, золотого церковного бокальчика, що вони реквізували його в Нагорнянській церкві. І цього факту ми не обминемо в своїх дописах...

— Е, чорт за душу й батька продасть, а комсомолец за «радянську» теж батька не пожаліє. Та й що батькові станеться? Покліпає трохи очима та з переляку може скоріше до міста виїде... Ну, так як? Піде діло?

— Давай!—рішуче махнув рукою Аркадій, взяв паперу, чорнила і сіли в клясі писати дописа.

А другого дня Іванченко поїхав до міста за крамом і здав безпосередньо в редакцію дописа.

Через тиждень Володимир одержав од райкому комсомола наказа—здати секретарство комсомольцеві Іванові Бойкові, а самому негайно їхати до військової школи вчитись. Володимир не вагався, передав усі комсомольські справи Бойкові, а сам почав готуватись до від'їзду.

Бойко був ще молодий парубок. Він учився в четвертій групі, хоч і вважали його, як переростка, «позаштатним» учнем. В школі Іван був за «старосту», розбирав усі скарги учнів, настановляв чергових... Учні його поважали, слухали й прозивали «татом».

Від'їжджаючи, Володимир зайшов до Аркадія попрощатись. Він підсів до столу, хотів щось казати, але вагався й не знав, як почати розмову.

— Знаєш, Аркадію—врешті, хвилюючись, винувато заговорив він:—я втаїв од тебе одну неприємність... Ти лише не турбуйся, бо це одно непорозуміння, яке я гадав виправити, і, безумовно, виправив би, коли б оце не від'їздив.

— Та що таке?—тривожно запитав Аркадій—не люблю я в тобі цієї риси: говорити несподівано, урочисто, наскоком.

— Та... я ось маю папірця... Тут у ньому й тебе стосується... Тільки... це непорозуміння... Я вже дав до комсомольського райкому захист і спростовання...

Аркадій узяв папірця і руки його, передчуваючи щось тяжке для себе, дрижали. Розгорнув і зачитав заголовок:—«Перевірка комсомольських осередків Виноградського району». Вишукав своє ім'я, там зазначалося:

«Рудкевич, Аркадій Вікторович, син лікаря,—як інтелегента та кар'єриста, що примазався до комсомолу з метою приховати свою есерівщину та міщанство, з комсомольського осередку виключити зовсім; надалі прав на вступ до комсомольських лав позбавити назавжди».

Аркадій декілька хвилин нерухомо стояв з папером у руках, блідий, а далі неспритомний звалився додолу.

Володимир скрикнув, кинувся звати Надію Климівну, сторожа, приніс відро води й вилив усю на Аркадія. Надія Климівна схопилась руками за груди, зблідла, але не могла рушити з місця—їй забило дух. Потім упала біля Аркадія, почала трясати за плечі та звати його. Аркадій лежав нерухомо хвилин двадцять; потім здригнувся увесь, сів на підлозі і, як на похмілля, кривився та хмуро куняв. Надія Климівна й Володя кинулися зводити його, але він тихо, багаючи прошепотів.

— Залиште мене... тікайте... ну, ідіть же геть!..

Його залишили. Він підвівся, пішов у кляс і сів на парті. Потім, як стемніло зовсім, відчинив вікно, вискочив через нього надвір і, плутаючись ногами та зібгавшись увесь, наче прибита собака, крадькома побрів до кладовища...

На дворі був весняний, вогкий, але теплий вечір. Місяць серпом, наче знак питання, стояв перед очима Аркадія. Аркадій тупо й порожньо дивився на краплини роси.

Аркадія охопило бажання рідиною розпуститися в цій величній стихії, стати її невід'ємною, прозорою часткою.

— Чи є воно насправді дійсне, правдиве життя?—роєм гули в нього думки—і що таке життя?.. Кривава боротьба, невпинний рух? Що ж тоді за смак жити в таких разі, коли потрібно вічно рухатись, боротись? Боролась людина з тваринами, боролась з рабством, бореться з панством... Ні, просто якась плутанина, омана цей світ! Коли немає кінцевої цілі в боротьбі, то чи не краще зовсім припинити її, щоб ішла собі свавільно, «самотьюком»...

Грубий стовбур уламаной верби колихав своїми двома обрубками, а зверху стовбура, неначе кепку, гава помостила кострубате гніздо... І в обрії фіялкової ночі цей уламаний стовбур з двома тіляками, що колихалися од вітру, та гніздом здавався Аркадію за примару робітника, що ніби погрожував йому кулаками й говорив:

— Я тобі, жалюгідний інтелігенте, покажу, як припинити боротьбу!.. Я тебе пофілософую!..

Місяць сховався вже зовсім, коли почувся гомін. Якісь тіні, мов привиди, блукали по горах. Аркадій почув своє ймення, піднявся й пішов на тіні. Володя, Надія Климівна та комсомольці шукали його і, як у засаді на ворожий табір, тихо перегукувались та тримтячим голосом кликали його...

Другого дня вранці Володимир виїхав в командировку, а Аркадій та Мартиненко щепили молодняк:—знайомили нового секретаря комсомолу Бойка з інструкціями та покладали на нього всю широку, громадську роботу, що її вів Володимир.

V

Як з'явився НЕП, сільські глитаї розперезались були на деякий час. Вони певні були, що радвала задумала «куматись» з ними, зве їх до себе в «побратими» та кричить на гвалт у своїм «банкрутстві». Доценко притьмом галасував скрізь:

— Наш «плуг» та «рало» ожили!

Але, кажучи це, він менш за все думав за плуг та рало. Майже всі дні Доценко перебував по містечкових базарах, їздив на Херсонщину, на Волинь, ба навіть аж до Москви.

Його хата та комора, як якийсь склеп, повні всякого збіжжя: тут було—сіль, одежа, цукор, ремінь, крупи, гас тощо. Двір, стайні повні скоту—свиней, телят, коней, овець...

Всім цим Доценко баришував без кінця. В цій шаленій спекуляції Доценко нажив цілу скриньку грошей і разом з цим усім був винен грішми. Він пильно стежив за тими, хто продав чи корову, чи коня, чи хату, і закликав їх до себе, ошукував їх самогонкою та демонструванням баришів від своєї спекуляції та «позичав» у них грошей. Коли ж хто не піддавався на цю вудочку, Доценко запрошував бути його спільником у спекуляції, а потім згодом, заплутавши й обібравши цього спільника, одсував його від себе.

Кожного майже дня до його хати приходили за боргом позичальники, вимагали грошей... А він, гикаючи від смачної печені та самогонки, весело, нахабно сміявся їм у вічі.

— Грошей вам, кажете? Нема, голубчики! Ви дивитесь, що оця скринька повна грошей? Так це—торговий оборот! А стовпа я ще не маю нічого.

Коли ж приходили давні, «хронічні» позичальники, він грубо їм доводив:

— Як же я вам оддам свою позичку? Тоді така ціна була, а тепер от яка... Тепер за ваші гроші лише фунт соли купиш... Бабо, одсип їм по фунту соли... Нехай ідуть з богом!..

Маючи певність, що радвала поздоровкалась до нього своїм НЕП'ом, Доценко «закозиривав» до неї. В імперіалістичну війну у нього одбило два пальці на лівій руці. Прочувши десь, що ніби інвалідам даються пільги в торгових справах, Доценко зразу ж зарахував себе інвалідом, купив у місцевого лікаря документа сімидесятип'ятивідсоткової непрацездатності і став підлабузюватись до місцевих органів влади. Загорілого він незабаром купав уже в самогонці, а дівчина вечорами переносила якісь клуночки від Доценка до голови.

Але в цій справі голова сільради мало що важив. Тут уся сила в ком-незамі. Доценко став засилати до Мартиненка ковбас, сала та борошна. Мартиненко їв, аж за вухами ляскало, але видавати документа не поспішав.

— Ти ж зрозумій,—казав він Доценкові—що скажуть незаможники! Аби ти хоч не винуватий грішми їм... Ти раніш замаж їм очі: віддай усім

ім борги та поклади пудів з десять пшениці до КВД. А тоді я дипломатично, «по-американському» поведу політику. Доценко ретельно виконав пропозицію Мартиненка: розплатився грішми з біднотою і всипав до КВД десять пудів пшениці. До того ж ще він перед зборами КНС заслав Мартиненку два пуди борошна, десять фунтів сала і три пляшки самогонки.

Мартиненко за борошно й сало щиро подякував, а самогонку відіслав назад.

На комсомольських зборах Мартиненко «дипломатично» повів розмову:

— Наша кооперація — казав він — дуже паршиво робить, що не їздить ні на Волинь, ні на Херсонщину.... Та й грошей не має великих, бо не хоче, дурна, розплачуватись одними «дулями». А от Доценко просить, щоб ми дали йому, як інваліду, що війною вкоротило йому руки і він нещасний, нічого ними зараз не налапає, дали документа на право торгувати на пільгах та без-ризик у перевозити з Москви товар. А то от недавно залізничники забрали в нього сім пудів сала та два ящики мила.

Незможники аж присідали від реготу. «Американська дипломатія» Мартиненка «провалилась», бо незможники відмовили дати Доценкові будь-які документи.

Доценко зрозумів, що його ошукано й більше не порушував цього питання. Потерпівши в цій справі поразку, він кинувся творити аферу в новім напрямку.

**

В село зайшла чутка, ніби на Волині в Йосафатовій долині створилося якесь чудо; що долина ця вся вставлена хрестами і що люди, напившись води в тій долині, вилікуються ніби від усіх недуг... Люди гомоніли, збиралися групами біля тинів і жваво, побожно жували ці чутки. В той час багато носилося чуток про поновлення ікон, церков.

Мартиненко теж жваво переказував одну чутку — ніби в Білій Церкві поновилася єврейська синагога, та що в одного єврея в Ставищах озолотилися богомільні заповіді, але чомусь селяни цій чутці мало вірили. Мартиненко ж уперто доводив, що коли наш бог капітально відремонтує свої церкви, то чому б єврейському богові своїх не відремонтувати. Селяни сміялись, але ж замислювались.

Ці чутки про Йосафатову долину так і завмерли б, як і багато їх завмерло, коли б не скористав їх глитай Доценко.

Річ у тім, що близько Йосафатової долини жив його брат, з яким він мав спекулятивні зносини. Отже, в Доценковій голові створилася така думка — одвезти до долини хреста і заробити добре на цьому.

Він уперто поширював чутки. Розповідав він переважно жінкам, бо боявся, щоб чоловіки не одбили в нього його ініціативи. Свою жінку він послав у село за «агітпропа». Незабаром жінки тільки про те й гомоніли, щоб одвезти хреста на Йосафатову долину. Доценко ж виявив своє бажання «преставитися Йосафатовій долині», а разом з цим по «божеській милості» одвезти хреста на долину.

Зразу ж він обрав «комісію» з дванадцяти жінок—збирати грошей на хрест та на підводу, паляницю, яець, масла, сала й іншої поживи для «Іосафатських странників». Збори почалися і Доценко аж облизувався, заздалегідь смакуючи бариш від цієї затії.

Мартиненко й Аркадій вирішили всіма силами розбити цю аферу Доценка. Поїхали вони до району, взяти дозвіл заборонити цю прощу з хрестом, але район зауважив, що це стихійна темна сила і боротися з нею треба обережно, культурними засобами. Тоді вони вирішили скласти стінну газету, в якій жорстко, прямо викрити всю правду ганебної афери Доценка.

Аркадій знав, що потрібно повести цю справу так, щоб ця, ніби побожна, справа звелась на анекдот, на факт спекулятивної афери. Отже, крім газети Аркадій задумав написати з учнями четвертої групи листівки для їхніх батьків.

Цілу ніч Аркадій, Мартиненко та Іван працювали над стінгазетою та листівками. Аркадій, власне, сам писав статті і лише радився з іншими. Він у формі вірша написав веселого, смішного фейлетона під заголовком: «Апостол Данило та дванадцять жінок-мироносиць». Другого дня учні склали й виправили заготовлений уночі матеріал, уважно списали його на листи й рознесли їх своїм батькам. Газету вивісили в сільраді в суботу—з тим розрахунком, що в неділю в сільраді найбільше буває людей.

Ефект дійсно був надзвичайний. Люди товпилися навколо газети й регіт стояв на всю хату. Тут же зачитувались листівки, що деякі принесли їх із собою. Навіть жінки, що приходили до сільради, і ті, соромлячись, стояли біля дверей і чуїно прислухалися до газети. Поміж селян цілий день тільки й балачок було, що про Іосафатову долину, про апостола Данила.

**

*

Цього вечора в школі була вистава. Глядачів було повно. Аркадієві було роботи, хоч розірвись: тому вуси причепити, того підфарбувати, третього зодягнути. Почалась перша дія. Було тихо і глядачі уважно слухали, коли в мить зачувся в коридорі крик, матюки. Далі двері одчинились, і з ревом увірвався Доценко зі своїми двома сватами. Всі вони до нестями були п'яні й по-звірячому страшні. Доценко без шапки дико водив очима й галасував:

— Давай мені вчителя!..

З'явся крик, гвалт і плач. Люди кинулись тікати. Аркадій схопив на руки Надію Климівну, спустив її в вікно, вискочив сам через нього, і вони побігли садками, а потім, пригинаючись, городами до кладовища... Школа залишилася порожня. Вітер гуляв по ній, зриваючи зі стін гасла й плякати. Доценко в нестями шукав по сусідах Аркадія.

Аркадій і Надія сиділи в глухій далекій гушавині на кладовищі, міцно тулилися одне до одного й дрижали: Надія з ляку, а Аркадій від холоду, бо був лише в одній безрукавці; верхню сорочку він оддав акторам. Аркадій поривався йти до школи, але Надія не пускала його. Вона зняла з себе

спідницю і Аркадій вкутався в неї, як піп у ризи. Становище їхнє було трагічне й разом комічне. Аркадій лічив зорі, а Надія задрімала в нього на колінах. Незабаром вона прокинулась і злякано скрикнула: якась кузка полізла їй за сорочку.

— Ну, от Аркадію, ми маємо свою власну хату, даровану нам прадідами...

— Еге ж... Добре ще, що ця хата хоч зверху, а не насподі.

— Та ще, Аркадію, аби нам хоч Діогенова бочка, то й зовсім добре було б... Не лізли б кузки за сорочку...

На світанку вони крадькома повернулися до школи й лягли спати.

VI

Аркадій тільки-но встав, як двері відчинилися і на порозі стояв Доценко. Аркадій зблід і мовчки дивився на нього.

— Будьте з Тройцею здорові, Аркадію Вікторовичу! Що ви так вдияляється на мене, неначе я з рогами? Так... я це, знаєте, звиняюсь перед вами за вчорашнє. Був я дуже п'яний... Так оце я прошу вас, значить, не гнівайтесь на мене... Я ось з «мировою» прийшов...

Промовляючи ці слова, Доценко витягав з одної кешені пляшку самогонки, а з другої ковбаси, сала й ще щось там.

Аркадій отетерів від такої несподіванки.

— Це ви навіщо? Що це ви робите? Заберіть зараз же!.. Я вірю вам і без цього.

— Е ні, Аркадію Вікторовичу, так не годиться! Чи ви може боїтеся?.. Підозріваєте, що я з лихом до вас прийшов... Крий боже! Ну, давайте, вип'ємо! А де ж тая, як вона... хазяйка?—Хазяйко!.. А-ну, скоро сюди!

Аркадій зовсім розгубився, не знав, що йому робити. Відмовитись—так буде зразу ж «гасити» пляшкою по голові.

Увійшла Надія, злякано подивилася на Доценка, на стіл і нічого не розуміла...

— Це я, Надіє Климівно, прийшов з «мировою» до вас.

— З якою мировою?.. Що ми—втопили вашу попелясту курку, чи що? Чи може «мій хазяїн» межу вашу заорав?..

— Е, хоч би ви всі мої кури потопили, то не зробили б мені такої шкоди, як оце зробив мені Аркадій Вікторович. Ну, та бог чи там чорт з ним! Сідайте но скоро! Ви ж тільки но встали і ще нічого не їли... А тут моя баба каже: на, занеси їм нашої мужицької ковбаси...

Потім налив чарку, випив, налив—знов випив... Далі налив Аркадієві і дав йому до рук, усміхаючись до нього:

— Ви це напрасно... я... «плуг» та «рало»... Оце й уся моя політика.

Аркадій спочатку одломив хліба та ковбаси, похапцем з'їв, а потім уже випив.

Надія Климівна виразно й боязко подивилася на нього і запитала:

— А чи не будемо ми сьогодні жалкувати за Діогеновою бочкою?

Аркадій підбадьорився її запитом і вони весело засміялись.

Доценко підозріло подивився на них, силкуючись зрозуміти їхні слова. Коли пляшка спорожнилась, Доценко, спотикаючись, пішов до кухні щось сказати сторожеві, але Аркадій рішуче покликав його назад.

— Знаєте що, Доценко, киньте цю нову справу... Пити більше ми не будемо і сторожа не личить посилати по самогонку. А потім—до чого нам гратися в якихось дурнів?

— Що ви, Аркадію Вікторовичу, та я тільки знаю «плуг» та «рало»,—невинно запевняв його Доценко.

— Тільки? А Іосафатову долину?—глузливо запитав Аркадій.

Доценко кліпав очима та спотикався, удаючи, що він гаразд не втратив.

— Гордий ви, Аркадію Вікторовичу. А ще ж ви й молодий... Знаєте, є приказка: рано пташка запліла, якби кішка не з'їла... Так, так.

— Це нічого,—в учісон йому промовив Аркадій:—Воно й друге кажуть:—бог не видасть, а свиня не з'їсть. А кішечок теж... От у мене один учень... все співає: «ми всіх «котів» зітрем на порох...». Я довго його виправляв, а от воно якраз і до уваги вам... Воно такий час уже «паскудний», що як не кинь, то все клин... на вашу голову!

— Ну, ну, ви вже... Так давайте, Надіє Климівно, вип'ємо! Ви така весела, жартівлива!.. Я й батька вашого знаю... Там на всю Красилівку хазяїн!.. Що, давно був тут ваш батько?..—услесливо звернувся Доценко до Надії Климівної.

— Та вже давненько... Мабуть чи не повіз і він до Іосафатської долини хреста...—відмовила глузливо Надія Климівна.

— Ну, та не гнівайтесь!—і він, плутаючи ногами, вийшов з кімнати.

* * *

Аркадій сів до столу писати, коли увійшли комсомольці. Іван Бойко держав у руках щось замотане в мішок.

— Знаєте, Аркадію Вікторовичу—гаємниче заговорив він—ми принесли вам одріза і десять набоїв... У мене теж є один одріз... Будемо захищатися зброєю. Мартиненко поїхав до районної міліції заявити про вчорашні події.

* * *

Євген з перев'язаною головою нервово ходив по кімнаті і держав в руках кілька книжок.

— А ви чого перев'язані?—запитав його співчутливо Аркадій.

— Та це ж од учорашнього. Всі розбіглися, а я збирав наше театральне майно, щоб не пропало. Тоді кажу до Доценка:—«Дядю! Що ви наробили? Ви ж зриваєте нашу культурну справу!».. А він як визвірився до мене:—«Так і ти, племінничку, в цім коді!»?, та як хрясне мене по голові ципком... Я з кону й закотився аж у кухню... Зразу кров'ю так і облився... Ні, в цьому запічку я не буду ні одної хвилини. Я зроблю як Ломоносов: ципок у руки, торбинку на плечі й піду до Москви вступати до театральної школи...

— Сором так казати, Євгене,—жартівливо зауважив Аркадій:—такий малий революційний стаж—одно лише поранення, і вже зневіритися в боротьбі...

— Я, бачиш, Аркадію, трохи гаркавий мовою і душею: ніяк не скажу «революція», а лише «еволюція»—сказав Євген.

—Ото й біда в цьому: ти вчора показував Доценкові «еволюцію», а він чхав на неї і показав тобі таку «революцію», що ти зі своєю «еволюцією» докотився в кухню аж до помийниці...

Євген зніяковів од цих слів Аркадія і замовк.

Їхню розмову перервав десятський, що подав Аркадієві квитка.

В квитку писано, щоб Аркадій негайно прибув до сільради. Аркадій хутко пішов.

В сільраді повно людей. За столом сиділи голова райвиконкому Охріменко та Залеський. Залеський, коли до столу підійшов Аркадій, зараз же вийшов з сільради.

Охріменко, побачивши Аркадія, суворо звернувся до нього:

— Ану, дихни на мене!

Аркадій, нічого не розуміючи, розгублено послухався його наказу.

— Так.. є так... Ану лишень, дядьку—звернувся він до найближчого селянина—підійдіть до сюди.

Селянин підійшов.

— Ану дихни на в рот оцього дядькові...—наказав він знову Аркадієві. Аркадій дихнув.

— Чути від нього самогонку?!—не то запевняючи, не то запитуючи, промовив Охріменко.

— Ні, не чути!—відмовив селянин.

— Та у вас, дядечку, мабуть ніс шмаркаком заліг. Адже ж я чую!—

— Та чого ж я од вас чую, а од нього ні?—образливо запитав шмаркатий.

Охріменко почервонів, мовчки проковтнув це запитання й звернувся до другого селянина:

— Ану, ви... Що, правда, чути?

— Та так, що ніби звідкілясь дуже тхне самогонкою... Не розбереш звідкіль—глузливо відмовив той, виразно дивлячись Охріменкові в вічі.

— Запишіть це твердження до протоколу,—офіційно звернувся Охріменко до Загорілого. Потім обурено звернувся чи то до Аркадія, чи то до селян:

— Тепер скажіть, будь ласка, як вас розуміти, що ви п'ячите з глителями?

Аркадій приголомшений мовчав.

— Ось Доценко прилюдно тут заявив, що він шойно од вас і п'ячив з вами. Доценко, так це було?..

— Еге ж, було. Ми з ним помирились. Це він запрошував мене, щоб я частенько приходив до нього.

— Запишіть, будь ласка, слова Доценка до протоколу...—знову звернувся він до Загорілого.—А ти Рудкевич, можеш собі йти... брехати знову до газети... Тільки ж і про себе все напиши... Ми могли б загнати тебе, куди Макар.... знаєш?.. Але краще забирайся за доброго здоров'я, куди хочеш.

Аркадій, ні на кого не дивлячись, хутко вийшов з сільради... Голова йому крутилась, в очах миготіло, а тіло здалося легким-легким: ось-ось зірветься й полетить... Він навіть ухопився за двері своєї кімнати... Рот йому кривило і він раз-у-раз широко позіхав.

В кімнату вскочила Надія Климівна і з плачем кинулась до Аркадія, а ззаду стояв Залеський... Він квасно, переможно всміхався, а очі йому сльозились...

— Аркадію, мій любий, коханий!.. доконала тебе оця наволоч по-тайна!.. Попереджала я тебе, що не настав ще «шкробам» час комуну «ти-кати носом»...

Потім вона обернулась і несамовито накинулася на Залеського:

— А ти забирайся звідси, польська ганчірка, опудало вороняче!.. Щоб і дух твій не смердів тут!.. Тобі, йолопе жалюгідний, годиться тільки пристати до мого батька шкури з ним чинити та вівці стригти... Забирайся... І вона так тупнула ногою і вдарила кулаком по столі, що Зеленський в одну мить вилетів із школи.

— Аркадію,—з докором, плутано звернувшись, вона, щільно притулившись до нього—що ти робиш? Ти губиш себе й мене... Залеський попередив мене, що нас звільнять з посади; він знову залицявся до мене... Подумай, Аркадію, ти ж молодий! Повинна ж бути пропорція між зростом і працею... Де ж наше особисте життя?.. Ми, як ті військові на маневрах... І дивно, таке мале село, а й воно вимагає таких затрат сил та праці... А таких же сіл мільйони... Аж страшно стає!.. І як ще мало зроблено? Ще ж скільки то молодняцьких сил та енергії з'їсть мій батько! Він же, як вовцюга, скалить зуби та сам наривається, аби рвати кого...

Вона ніжно гладила його голову. Аркадій стомлено одкинувся на спинку стільця і заплющив очі.

— Які тут, Надю, жертви? Ліс як рубають, то тріски летять... Треба вміти рубать, щоб бува не придавило тебе зрубане вже дерево... Але, Надю, придавлений деревом молодняк знову випростується...

Був літній, сухий кубанський день. На узбережжі Озівського моря в одній станиці, в тіні базарних рундуків сиділи брудні, обірвані селяни з голодних губернь. Вони за кілька сот верст прийшли до цього краю, щоб продатись тут у найми.

Хуторяни-станичники нарочито приїжджали сюди, щоб найняти кого з них. З ципком у руках, пильним хазяйським оком оглядали вони цих голодних, як циган кобилу—боялись, щоб не було «ганжі» в силі цих безси-
лих од голоду селян.

Пекуче сонце, рундуки, базар, крамниці... Голодні селяни, кругле пузо, купівля робочої сили... Це все нагадувало про неволю за часів Риму, Вавилону, Єгипту. Так і здавалось, що ось-ось надійдуть кораблі, заберуть цих невольників і повезуть десь у далекі краї.

Таке враження склалося і в одного з цих голодранців. Це був Аркадій. Але коли він дивився в протилежний бік базару і бачив там на великому будинку червоного прапора, лави червоноармійців з червоними зірками, галасливих піонерів,—смуток першого враження відходив геть, а серце наповнялось радістю, надією...

І йому здавалось, що ці обірванці сидять десь на смердючому березі, а човен в морі, борючись з хвилями, уквітчаний червоними прапорами, поволі, але вперто наближається до них, щоб визволити їх од очеретяних вовків... Скоро, скоро човен надійде! Уже чути гомін, видно спасенні руки... Ох, скоріше б!..

Аркадій пішов шукати поденної роботи і скоро став ремонтним робітником на залізниці. Вдень працював на залізниці, а надвечір чистив рибалкам рибу.

Пройшло ще три місяці. Аркадій одержав з київщини два листи. В одному Бойко Іван, Іванченко та Мартиненко писали йому:

«Любий, дорогий наш Аркадію Вікторовичу! І куди це ви заїхали від нас? Що ви, злякались, чи що? Ми тут підняли цілу бучу, зашуміли на всю округу. Залеського, Охріменка та Доценка заарештували й прилюдно судили. Оце недавно відбувся над ними суд: Залеського та Охріменка—за спекуляцію дзвінкою валютою, церковним конфіскованим майном та за інші злочини—розстріляли; а Доценка взяли на один рік до бупру. Вас же знову ввели до нашого комсомолу. Також за вами лічиться при школі місце вчителя...».

Внизу була приписка Євгена:

«Свою думку їхати до Москви я облишив, бо зараз селяни своїми коштами і працею будують великого будинка для хати-читальні та театру... Хай, все таки живе еволюція! А літеру «р» хай ГПУ та нарсуд сторожко та цупко держать у своїх руках, щоб нею влучно цілити в тупоголових Залеських... Хай живе мирна, культурна громадськість!».

В другому листі писала до нього Надія. Вона, як це звичайно в неї, докоряла йому, розводила цілу філософію про «жертви»... В кінці писала: «Може ти приймеш мене до себе? Напиши, так я приїду... Нетерпляче чекаю твого листа».

Аркадій перечитував ці листи в поїзді. Він їхав на Кубанську окружну позапартійну селянську конференцію, делегатом од профспілкових організацій великої станиці.

ЛЕНІНГРАД

Стоїть палац колишньої держави,
В повітря вп'явшись ніби мур.
І для царів орел не ржавів, —
Бо халуї в руках держали
Для тих, хто жив свій вік похмуро,
Чотиристинчату тюрму.
Палац величної краси
Дививсь замріяно у синь.
І під бурхливий танків клекіт
Чекав з країв своїх далеких
Оздобу свіжу і нову.
... А через синяву Неву,
Через бар'єри і вали
Фортеця смерти...

У сльозах

Туди закрованих вели
І не виводили назад.
Обличчям тиснулись до ґрат,
Було так боляче і журно.
Лише розмірено куранти
Мінорно били у бажур.
Із bastionу грім гармати
Розносив вісті кожен день, —
Про те, що в'язень впав від ката,
А інший вже на зміну йде.
На рavelіні кров братів,
Така ясна, як промінь сонця.
Встають у привидах, мов тіні
Бліді народовольці.
То цар досяг своїх хотінь,
То цар знайшов для себе вихід,
Аби спинити помсти хід.
І всі царі за людську кров
Робили рух,
Робили крок.
Санкт-Петербург заплямували,
За ненажерливе життя.
Та вже лежать герби в підвалах
І зблід в музеї жовтий стяг.
Робітники пішли за волю, щоб не скорятися біді.
Стоїть, як велич, гордо Смольний,
Новітній свідок всіх подій.
Це ж тут Це-Ка війни з віками,

Це ж тут умер товариш Войнов
З газетами в руках,
Що роздавав їх воїнам
І робітникам.
На п'єдесталі Вождь залізний,
Здійнявши руку до тюрми,
І ніби каже грізно:
— Ми.
Права від Першого Петра
І де останнього Миколи,
Лягли на трактах
Смертис-кволо.
О, Ленінградє,
Ти греми,
Шумуй машинами заводів
Вже панувати жаху годі,
Бо ти чимало крови лив.

„АВАНГАРД“ КРИКЛИВОГО МІЩАНСТВА

— «Жінка й вексель—ніколи не пропадають».

— «Розумні люди напиваються з-за боязни смерті, дурні—по глупоті. Решта з смакових побуджень».

— «Веселістю переможеш світ».

Усі ці мудрощі одеської Молдаванки лише крапля в морі пошлости, що побачила світ на сторінках № 3 журналу «Авангард».

Але, не ці пошлости примусили нас взятися за перо. Ми не збираємось в цій статті вступати з «Авангардом» у групові літературні суперечки або давати рецензію, критичну оцінку тому чи іншому літературному творові.

Ми лише вважаємо за свій обов'язок дати гостру рішучу відсіч тим ворожим антирадянським виступам, що мали місце на сторінках журналу.

Відповідальний редактор цього журналу, поет Валеріян Поліщук, видрукував в останньому номері збірник своїх афоризмів і ескізів.

Крім уже цитованих, впадає в очі такий афоризм:

«В одному кінчиківі вашого нігтя закопано стільки мудрости, що її не охопити Айнштайнові з Леніним укупі».

Що це значить—не зовсім зрозуміло, ясно тільки одне, що цей афоризм ані трішки не скеровано до вшанування пам'яті небіжчика учителя пролетаріату.

Обережніше з ім'ям великого вождя, не брудніть його тупоумними пошлостями—це наше перше зауваження.

Але в смітнику пошлости не важко знайти й антирадянські перлини. Ось одна з них.

«Я взагалі проти всяких судів».

Суд, найгуманніший суд—це все одно розправа з пташкою в клітці, куди просунута рука переможця. Та рука може пташку притиснути, примусити пищати, випустити, задавити... Судити не треба—треба боротися. Суд, правда, теж зброя боротьби, але зброя не гуманна, зброя варварська, із ознаками суспільного садизму: це боротьба рук з пташкою в клітці *).

Не подумайте, що В. Поліщук скеровує свої стріли проти буржуазного суду, ні. Він, «взагалі проти всяких судів», в тому числі й проти пролетарського суду.

І це пишеться за днів, коли перед нашими очима пройшли судові процеси шахтинських і астраханських шкідників, за днів, коли викрито шпигунсько-шкідницьку організацію у військовій промисловості, за днів, коли щодня майорять газети зводками про вбивства сількорів, комсомольців, найкращих сільських активістів—куркулями й білогвардійцями.

*) Покреслення скрізь мов—С. З.

Усіх цих контр-революційних гадів, що готові щохвилини нас задумити, «гуманний» В. Поліщук змальовує безпорадними пташками в «клітці, куди просунута рука переможця»...

А важку каральну руку пролетарської диктатури Поліщук характеризує, як «зброю варварську, з ознаками суспільного садизму»...

Протирадянський «афоризм» Поліщука, його обвинувачення у варварстві й насильстві—не нові, не оригінальні. Їх взято на прокат з старого, зданого революцією в архів нікчемного багажу анархістів і меншовиків.

В добу жорстокої класової боротьби пролетаріят не може бути м'якосердий до своїх найлютіших активніших ворогів.

Жвачка мораль розпливчастого «гуманізму» смішна на полях класових боїв. Бажав чи не бажав цього Поліщук, але об'єктивно він зробив спробу з негідними засобами завадити нашій боротьбі.

Так само одверто антирадянським, антипартійним є й таке гасло, замотане в пелюшки невинного «афоризму».

«У вік легкоподатливого газу й невидимого радіо бути крицево-твердим і кам'яно-непохитним—є глупота. Піроксиліновий газ трощить крицю, як соломі. Наближайте активність вашого духу до газу—це знамено новітньої доби». («Аванг.» стор. 111).

У чий город кинуто тут камінь—догадатися не важко. В період, коли у відповідь на наш форсований наступ капіталістичні й дрібнобуржуазні елементи роблять тиснення на відсталі нестійкі шари робітничої класи, а звідти ці настрої просякають і заражають окремі клітинки партії—саме цього періоду кидається гасло—«Станьте легкоподатливі, як газ».

Партія більшовиків б'ється на два фронти—проти правих ухильників і проти рецидивів та рештків троцькізму. Партія успішно бореться з ухилами й розбиває їх саме тому, що вона крицево-твердо й кам'яно-непохитно стоїть на ленінських позиціях.

Ось саме з цих основних гідностей Ленінської партії цинічно знущається редактор «Авангарду», називаючи їх глупотою.

Новий антипартійний рупор оголошує «знамено новітньої доби»—«наближайте активність вашого духу до легкоподатливого газу».

Одверто й недвозначно!

Класовий ворог вустами поета, що зве себе пролетарським, з трибуни радянського журналу зробив спробу ідеологічно роззброювати наші лави.

Ці збочення з пролетарського шляху силкуються легалізувати, набути собі прав громадянства, забезпечити собі авансом «свободу творчості». Інакше—як можна пояснити таке цілком одверте речення В. Поліщука про те, що «роля сучасного письменника полягає в помилках та ухилах. Тут його основна активна цінність, бо ці помилки є, значить, і в суспільстві»...

Далі йде досить таки запутане пояснення про те, що роблячи помилки, письменник перетворюється на сигналізатора й тоді починають ці помилки

виправляти і в письменника і в суспільстві, а звідси Поліщук робить висновок, що «правильна лінія поступу від цього виграє».

Оскільки це так, то, йдучи за порадами Поліщука, ми повинні друкувати й писанину закордонного українського фашиста Донцова, і явно куркульські твори—адже ми можемо після виправляти їх, а від цього «правильна лінія поступу виграє»...

Ні, цей хитромудрий номер не пройде! Ми не можемо дозволити свободу друку для протирадянських виступів, незалежно від того, під яким би стягем вони не приховувалися.

На нашу думку, ролі сучасного пролетарського письменника полягає в художній боротьбі за генеральну лінію партії, проти різних дрібнобуржуазних вагань, ухилів і помилок, а не в тім, що активна цінність письменника—саме в його ухилах і помилках.

Партія і комсомол мільйонами ниток зв'язані з масами й не на підставі літературних антипартійних творів складатимемо ми думку про ті чи інші зрушення й настрої в робітничій класі та селянстві. Нам такі «сигналізатори» не потрібні!

Спробу В. Поліщука авансом легалізувати свої теперішні й майбутні ухили не важко розкусити, не зважаючи на його твердження, що «до глибокого розуміння мене—Валеріяна Поліщука—Україна доросте через двадцять років».

Так само дивно від «індустріального» поета, «що розв'язує проблеми спірального поступу мистецьких форм пролетарської доби з пролетарського погляду»—чути, що за часів комунізму «на світі запанує безкласове суспільство, а може й лінива любов, чи м'яка байдужість в атмосфері мрійного неробства» (стор. 117).

Може саме тому, що В. Поліщук так по-філістерському, по-солодкувато міщанському уявляє собі комунізм, може саме тому він суб'єктивно вважає себе за поета пролетарського.

Проте, чи можемо ми припустити, щоб на таких фалшивих комуністичних перспективах виховувалися молоді, хоч і не численні, читачі «Авангарду»? Наш обов'язок—до кінця викривати фалшиві, міщанські уяви про соціалізм і захоплювати молодь науковою перспективою майбутнього суспільства. І в світовій комуні відбудуватиметься боротьба суперечностей, але не серед людства, що утворить лад економічної гармонії, а у взаєминах людства із світовим оточенням.

Природа всесвіту,—ось хто стане жорстоким, новим «класовим ворогом», що на нього кинеться уся комуністична людність всією могутністю своїх знань, техніки, своїх прагнень.

«Людство, незв'язане власницькими гальмами, під натиском зросту потреб світового колективу, завоює такі галузі, що про них не наважувалася й мрії досоціалістична наука. Проб'ється в найглибші поклади земної кулі, перекинеться на інші планети...

І кожний новий завойований етап супроводжуватиметься новим зростом «вередливих» тенденцій людства, що невинно зростатиме, добо—

стане за стимул до дальшого невинного технічного просування» (А. Залкінд. «Полове життя й сучасна молодь»).

Не «мрійне неробство», а майбутню індустріально-технічну й винахідницьку міць комуністичного людства—ось що, здавалося, мали б виспівувати співаки «Авангарду», співаки індустріалізації і «марксівської теорії поступу», як вони самі себе звуть у своїх рекламних відозвах, проклямаціях і бюлетенях.

Ну, а хто сказав, що авангардівці не виспівують індустріалізації, що вони далекі від гасла—наздогнати й випередити?

Хай харківський авіо-завод не пишається новою десятимісцевою машиною, самолётом К5, хай замовкнуть вітання на адресу ХПЗ, що випустив перший радянський тисячосильний дизель «Зульцер»,—їм однаково не наздогнати винахід авангардівського інженера.

Відомий український конструктор Калінін ніколи не додумався до варстату системи конструктора Ермілова. Оскільки патент ще не заявлено, то з цілком зрозумілих причин «Авангард» наводить тільки ідею винаходу, не згадуючи про конструктивні деталі.

«Беручи на увагу незручність церборкопівських кроватів для спарування, В. Ермілов розробляє зараз дешевий, зручний і красивий варстат — ліжко для виконання цих життєдайних функцій людського організму. У цій роботі допомагає нашому художникові своїми порадами його дружина» («Авангард», стор. 180).

Відтепер «індустріальні» поети «Авангарду» стають поетами від варстатів. Честь їм і слава! Вони не тільки наздогнали, вони навіть випередили «техніку» капіталістичних країн. Навіть світова столиця розпусти—Париж—не знає подібних винаходів.

Поспішайте, налагоджуйте масове виробництво—вам доведеться працювати на експорт—усі кафешантани й будинки розпусти капіталістичного світу зробляться вашими замовцями...

В Жовтневі дні вперше дали ток Есхар і низка великих електростанцій на Україні. Розгортаються розбуркані сили нових десятків тисяч кіловат електро-енергії. Адже «Індустріальні» поети не можуть пройти повз електро-енергії—цього «знамена новітньої доби». Вони теж розгортають потік електро-енергії:

Я на канапу тихо
Тихесенько її жбурнув—
І так електро-енергійно
Як не розрізану книгу,
Прудкі її ноги розгорнув.

Радіопередача № 2

Алло! Алло! Алло!

Пролетарі! Селяни!..

(Е. Стріха. «Аванг.», стор. 130).

Але, «індустріальні поети» не забувають і про сільські питання. Ось, наприклад, «засівна кампанія» à la Поліщук.

«Тому так приємно засівати себе в кожну світлу жіночу постать, в кожний соковитий примірник людської породи, втіленої в жінку» («Авангард», стор. 119).

«Авангард» № 3 вийшов напередодні Жовтневих свят. Напередодні пролетарських свят у нашій пресі завжди друкується гасла. «Авангард» теж видрукував своє програмове гасло:

— «Отже ми виголошуємо гасло: за чистоту і одвертість, за здорові функції людського тіла навіть прилюдно. Хай живе прилюдний соковитий поцілунок в голу жіночу груди! («Аванг.», стор. 180).

Отже, все як у людей: ми виголошуємо гасло... Хай живе... і т. і.

Але якщо «варстат-ліжко» — оригінальний винахід, то це гасло «Авангарду» вкрадено у... фашистського диктатора Іспанії — генерала Прімо-де-Рівера. Він також «за здорові функції людського тіла навіть прилюдно». Він давно перетворює в життя «авангардівське» гасло. Ось що пише про Прімо-де-Рівера відомий іспанський письменник Бласко Ібаньес у своїх викриттях «Викритий Альфонс XIII»:

«Його можна було застукати іншим разом із хористкою в ложі театру, коли він майже на очах у публіки робить те, що інші люди звикли робити за добре замкнутими дверима».

Правда, Прімо-де-Рівера теоретично не обґрунтував у пресі своє гасло, як це зробили «авангардівці». Шкода, що їм пощастило це зробити. І коли В. Поліщук має претензію до Головліту за те, що він «приглушує можливість гострої боротьби», то ми теж маємо до Головліту претензії за те, що він припустив на сторінках радянського журналу антирадянські виступи, пошлу еротичу й неприпустиму порнографію.

«Людина офарбовує в полові кольори цілий світ» — говорив колись Ніцше і це було вірно щодо людини визискувальної доби. Визискувальна культура надто переоцінювала полове життя людини й спрямовувала в цей бік набагато більше енергії і уваги, ніж біологічно цього вимагав людський організм.

Капіталізм хаотично розпоряджався людською енергією, відкидаючи її від продукційного використання на шлях паразитизму. Пролетарській революції доводиться відціджувати соціально-здорове, революційно-доцільне в половому житті від елементів виродження, розкладу, гнилизни й брудного намулу. І, коли контр-революція, коли реакція за доби громадського занепаду після революції 1905 року буйно розгорнула порнографію в мистецтві й літературі, то тепер соціальна аналіза походження порнографії та еротизму в журналі «Авангард» зовсім інша.

Та сама зовнішня схожість, те саме смакування «голих жіночих грудей» і повчання про те, що «при поцілункові в губи особливо еротичну силу дає доторкання просунутих через губи язиків один до одного» (стор. 119).

Але, якщо порнографія й похабщина були знаряддям у руках царату для того, щоб скеровувати в безпечне для нього річище енергію й протест інтелігенції, то тепер, за доби розгортання пролетарських сил, порнографія й половий дурман, половий фетишизм є велика соціальна небезпека.

«Прагнення до класової організації і класової боротьби—послаблюються, коли їх відволікти в бік різноманітних і тонко розгалужених полових принад сучасного (буржуазного—С. З.) мистецтва й побуту».

Такою витонченою отрутою, що розслаблює, знесилює, проїнятий увесь «Авангард», який насичує половими, еротичними тонами все наше життя, починаючи від індустріялізації й кінчаючи показом безкласового суспільства. «Авангард» спробує вищерити свої ікла й кігті, спробує кусатися й дряпатися:—«Брудненькі аскети, літературні євнухи»—ось неминучі прозвиська, що посплять на нашу голову.

Не для того, щоб сперечатися з ними, а щоб виголосити суворий вирок анархічному міщанству, дамо слово Володимирові Іллічу.

«Не те, що я хотів би своєю критикою проповідувати аскетизм. Мені це й на думку не спадає. Комунізм повинен нести з собою не аскетизм, а життєрадість і бадьорість, що їх викликає також і повнота любовного життя. Але, на мою думку, надмірне полове життя, що тепер часто спостерігається, не приносить з собою життєрадісти й бадьорости, а навпаки, зменшує їх. За часів революції це погано, зовсім погано!..

Революція вимагає зосередження, напруження сил. Від нас, від особи. Вона не терпить оргіастичних станів на зразок тих, що є звичайні для декадентських героїв і героїнь Д'Аннунціо.

Невтриманість у половому житті—буржуазна: вона є ознака розкладу. Пролетаріят—молода кляса. Йому не потрібна сп'янілість, що приголомшувала б його чи збуджувала. Йому не потрібна ні сп'янілість половой невтриманости, ні сп'янілість від алкоголю... Він черпає сильніші спонування до боротьби у становищі своєї кляси, в комуністичному ідеалі. Йому потрібні ясність, ясність і ще раз ясність.

Тому, ще раз кажу, не повинно бути ніякої кволости, ніякого розбазарювання й знищення сил. Витриманість, самодисципліна—не рабство; вони потрібні і в любові...

Коли шкідливі явища буржуазного суспільства починають поширюватися й на світ революції,—як широко розгалужене коріння деяких бур'янів—то краще виступити проти цього заздалегідь». («Спогади про Леніна». К. Цеткін).

Шкідливі явища буржуазного суспільства—порнографія й половий гіпноз—просякли в радянську пресу. Ми виступаємо проти них, щоб виполоти ці бур'яни. Але полоти треба з корінням. А коріння «Авангарду» лежить у політичному й половому анархізмі В. Поліщука та його групи. Їхні виступи в останньому номері «Авангарду»—це бунт оскаженілого дрібного буржуа проти залізної, безжальної до ворогів дисципліни пролетарської держави, бунт проти класових норм пролетаріяту, бунт проти Ленінських вимог самодисципліни й витриманости.

Ім душно в радянській атмосфері, вони хочуть одчинити віконце й впустити отруйні випарення буржуазної похоті, старанно драпіруючи її завісою, «найліпших» і «найреволюційніших» фраз.

Чи міркували вони над тим, чиє «соціяльне замовлення» вони виконують?

Чому так убивчо збігаються гасла «Авангарду» із словом і ділом фашистського диктатора?

Чи можна сполучити соціалізм з алкоголізмом, релігійним і половим дурманом?

Ні, не можна—відповідаємо ми, і такий наш вирок крикливим міщанам із «Авангарду». Але ж Поліщук та його група—майстрі, але ж на своєму художньому точилі вони точили й струмент для великого пролетарського будівництва, а не тільки, може самі того не розуміючи, зброю для клясового ворога.

Коли це так, то для того, щоб вони билися по одини з нами бік барикад, ми вимагаємо від них цілковитої ідейної капітуляції, роззброїтися й здати до архіву увесь свій арсенал анархізму.

Або—або... Третього не дано.

В ОБІЙМАХ ХАЛТУРИ

Видно у всякого своя логика, вид-
но дважды два иногда бываєт три, а
иногда и четыре.

В. Белінський

Можна зрештою свою відповідь Б. Коваленкові звести до строго-бюрократичної відписки на зразок «А ухили все ж є», понапихавши куди слід улюблені «смертовбивчі» аргументи, що вже здавна правлять деяким критикам за докази.

Є люди, яким щастить надзвичайно легко відчинити кожні двері, пролізти в найменшу щілину, забратись в найскладнішу скарбницю мистецтва, за допомогою двох-трьох ключів. Вони допомагають краще за ікс-проміння розкривати людські серця, розгадувати їх удари, прочитувати не тільки те, що автор написав, але давати бездоганий прогноз і на майбутнє. Хай це оригінальне дослідження нагадає вам дещо вже знайоме, як осіння мжичка і листопад, хай навіть воно нажене на вас смертельну тоску й нудоту—не впадайте в холодний розпач.

Все пояснюється дуже просто: люди відчули за собою стаж, натренірувались на популярній політичній фразеології і думають, що з цими ключами вони зуміють пробратися куди завгодно. А головне—легко й дешево. Правда, це потребує сміливості, простіше кажучи, для того, щоб писати так, як пише, приміром, Коваленко і його учень Ключчя, треба вульгарно кажучи «набити руку» на... ну, хоч на статтях в «Літературній Газеті».

Отже, коли маєте охоту, давайте одвідаємо редакцію цієї газети і придивимось уважніше до табличок на дверях кожного з відділів. Ось перед нами знамените «реклам-бюро», звідки Б. Коваленко постає оптом і вроздріб сенсаційні застереження читачам радянської преси на зразок: «Юр. Зоря пише (закінчив I частину) роман (трилогія) з робітничого життя», «А. Шиян—закінчує (ну, ясно!)—повість з життя сільського комсомолу», «Чепурний працює (обов'язково!—І. М.) над віршованим романом Ленін». Натрапили ми і на одно комічне повідомлення: «Ніяк не закінчить історичного роману А. Ключчя, що пише в романтичному пляні».

Не дочитавши списку до кінця ви співчутливо жалкуєте разом з Коваленком за незакінченим романом і заспокоївши упертого автора геніальною породою—«не святі горшки ліплять»—весело йдете далі.

В цей час, не дивлячись на прекрасну погоду і тимчасове затишшя на китайському кордоні, вас зовсім несподівано інформує Коваленко, що його

остання, тисяча двадцять друга стаття під смертовбивчою назвою «А все ж ухили є» відносить Гр. Епіка... до романтиків. Що, не вірите? Будь ласка, читайте: «Коли такий романтик (мова йде про повість «Без ґрунту» — І. М.) береться за сатиру на бюрократизм» і т. ін. Ви розумієте: сатира і романтик! Хто ж тоді представник реалізму, хотілось би знати? — допитливо звертаємося ми всі до Коваленка. Як і слід було чекати, на перевірку всіх виступає І. Ле: його книжка «Роман Міжгір'я» розв'язує одночасно, кілька складних проблем нашої літератури: пролетарського реалізму, як стилю нової доби, сатири, єдино-вірного викривання бюрократизму в радянському апараті. Очевидно цей роман залишається й надалі в руках Коваленка тим ключем, що ним відчинятимуть двері в галузь пролетарської екзотики, правильного розв'язання сімейного щастя тощо.

Але сам собою факт викривання в Гр. Епікові романтика (з ухилом, звичайно), як і безапеляційна кваліфікація під цим ярликом групи молодняківців, нагадує нам трохи скандальне твердження цього критика про моє «самоуніженіє» і славетню молодняківську «лінію», що ніби допомогла «зрости» Усенкові. Тут уже поволі Коваленко виявляє свою повну безпорадність в елементарному визначенні стилів, хоча й тримає себе гордо й уперто.

Насамперед мусимо зауважити, що твору «Без ґрунту» Б. Коваленко не читав, а коли й перегортав сторінки, то лише з метою знайти чергову крамолу. Інакше він би собі не дозволив в одній статті слідом за Корьяком повторювати, що Епик намагається подати історію комсомолки, що її зламала ця боротьба (боротьба з бюрократизмом). Може це дрібниця, але в Епіка жодна комсомолка в повісті не фігурує. А друге, до чого ж тут романтика? Коваленко тут, безперечно, захапався й наплутав.

**

Питання стилю нашої доби, стилю пролетарської літератури — це коріння, коли хочете, багатьох літдискусій і полемічних суперечок. Для молоді боротьба за своє творче самовизначення, опанування стилевих засобів лише тепер набирає своєї гостроти й актуальності.

Адже не таємниця, що вся наша молода поезія, вірніше її численні представники, зростали на двох «школах»: Сосюри й Тичини. Редактори літвідділів, чи наша критика, за малим винятком, обмежувала свій присуд над віршом молодого поета дуже ляконічно: «написано під Сосюру. Треба вчитись». Але в кого вчитись? Плужанські вчителі в такому разі рекомендували теоретичні роботи Томашівського, Якубовського, Шенгелі чи Шкловського в прозі. Проза наша довгий час пленталась за Хвильовим і нагадалась, за дуже незначними одмінами, під розхристану імпресіоністичну манеру автора «Синіх етюдів» з його теплим ліризмом, відступами й майже безсюзетною трактовкою.

Від цього така й строката наша белетристика, що в ній доведеться ще довго шукати письменника, на якого б можна без застережень сказати: «цей знайшов себе».

Ось чому й природа самого письменника змінюється в наші часи. Російський поет Іосіф Уткін скаржиться, що не чути нових голосів комсомольського літмолодняка. З цим, звичайно, треба погодитись. Але причину цієї згадкової мовчанки він бачить трохи однобоко.

Слабо, мовляв, допомагаємо—редакторські смаки опастернакувались.

На нашу думку тут причина глибша. В наші часи стихійно приходить в літературу цілою фалангою стало майже неможливо. Писати під Сосюру стало поволи набирати рис графоманства й халтури, як до цього звикає і сам поет еромадянської війни, що заляк на кількох улюблених мотивах і, очевидно, не так швидко діждеться свого пророцтва, коли «прийдуть тисячі невідомих Сосюри».

Отже, тепер настає той період, коли більшість літературної молоді побачили для себе глухий закуток у літстудіях, багатьох підручниках, що так і не навчили писати вірші. Звідси й зрозуміла та вимушена одвертість перед своїм важким обов'язком, що забрехала трохи сумним акордом в поезії одного з молодяківців.

Зростає на ліриці Сосюри
(Де Гете, Гайне, де Байрон?).

Чи стану вище понад мури,

Що їм ім'я просте—шаблон?

(Ст. Крижанівський).

Щось подібне до такого стану можна спостерігати і в розвитковій комсомольської прози. За марксівською аналізою Б. Коваленка, автора «Золотого павучка» Донченка теж слідом за Гр. Епіком (чи не причина цьому—нахил до «проблемно-міщанських творів»?) зареєстровано до «чорного списку» романтиків. Чим же Донченко викрив себе перед пролетарським реалізмом? «У повістях Донченка»—клясично бубонить наш критик—«вигадааний побут і вигадані персонажі замість реальних».

Далі за звичкою входить у запал, і все зло романтики виростає на наших очах у такий запашний букетик.

«Повії, шпигуни, таємні агенти буржуазії, карні злочинці й еротика без кінця—картини розкладу буржуазії» і т. ін.

Одним словом, привиди, жах, естетизація кошмарів, а взагалі—«ігра страстей і разнуздання вакханалія». Як це сильно сказано, але в демagogічній декларації сплутано романтику з авантурним і пригодницьким жанром деяких романів, що їх з своєї давньої короткозорості Б. Коваленко вважав за романтику.

Одесь Донченко, представник психологічного реалізму з деякими елементами романтики, особливо з її ліризмом, що написав дві справді художні комсомольські повісті «Дим над Яругами» і «Золотий Павучок», раптом обертається на якогось Бюроуза з екзотикою «Тарзана».

Можна сказати, що Донченко не цілком задовольнив пролетарський смак Б. Коваленка, але чому, все ж таки, наш критик не спроможеться від загальників перейти до справжньої оцінки цього інтересного комсомоль-

ського письменника й довести на конкретних прикладах чому в Донченка вигадані персонажі?

Звичайно, Донченко з своєї симпатії до «Літературної газети» не зможе привести свого Базілевича й показати на власні очі відповідальному редакторові. Не зможе цього, очевидно, зробити й Хвильовий з своїм Іваном Івановичем. Але це, безперечно,—живі постаті, узагальнені в художній образ з тисячі тих звичайних людей, що з них автор непомітно зриває для свого портрету характерні дрібні риси їхнього побуту й світогляду.

«А еротика, еротика без кінця?»—перебиває нашу думку «неістовий напостовець» Коваленко й лагідно всміхається, погладивши рукою свою марксієвську зачіску.

Що ж поробиш, очевидно, «злой рок» кожного літератора, що не може заховати тих природних особливостей жінки, що роблять її таки справді привабливою і без сумніву красивою.

«Вегетарієнець» Толстой колись заявляв, що коли він бачить «разукрашенню жінчину», то йому так і хочеться крикнути—«го-ро-до-во-о-о-й!».

В одних тут діє спокуса, в інших притаманий з дитинства пуританізм, —«рано, Боря, об етом разговаривать, папа услышїт». Очевидно Б. Коваленко вибрав друге: всякими засобами, аж до пришивання правого ухили, оберегати пролетаріят від захоплення еротику.

Адже, зрештою: чим різниться «еротоманство» пролетарського реаліста Ів. Ле від Донченкового? Чим пояснюється, що Б. Коваленко спокійно прочитив ці рядки в «Юхимі Кудрі»:

«Щось цупке, гаряче життьове (?) торкнулося об руку й полум'ям парубочької весни завихрило голову в закоханого комісара».

Або ще:

«Дивився на її розхрістану пазуху, на білорожеве тіло, на цупкі підвищення грудей, що буграстими крапками одстубурчували (і) міністу шовкову тканину».

Можна навести подібних цитат безліч і не тільки з Ів. Ле, а мабуть з кожного письменника, з тією лише різницею, що один напише про це культурніше, а другий, подібно до Ів. Ле, підкреслює всі «прелесті» в суто натуралістичному пляні.

Отже, зовсім недоречно, на нашу думку, шельмування Донченка в еротизмі. Коли Б. Коваленко, зустрівши в повісті голу жіночу лнтку, робить кислу міну на обличчі й сердито підкреслює олівцем: «порнографія», «смакування половых проблем»,—тут, звичайно, нічим не допоможеш. Очевидно це просто паталогічне явище в побуті нашого критика і ліквідувати його полемічною суперечкою—безнадійна справа.

Отже, на порядку—пролетарський реалізм. Як відомо, наші сумніви в його конкретності призвели автора цієї статті до найтяжчого вироку одного літературного прокурора: опортунізм, діляцтво! Ну, скажіть, що є,

крім цих двох слів, на сьогодні найнебезпечніше в громадській і партійній роботі? Контрреволюція—ясно. І треба сподіватися, що ця стаття відкриє перспективи Б. Коваленкові для такої підозри. А втім, що таке пролетарський реалізм? Наскільки можна зрозуміти критика-марксиста тов. Коряка, він у своїй доповіді (вже оголошеній) говорить так:

«Тенденція руху до пролетарського реалізму—є рух до стилю, що буде незмірно вищий за реалізм поміщицько-буржуазної літератури».

Коваленкові, як людині поважній і рішучій, ця обережна і стримана фраза не сподобалася. Подумайте: тенденція руху! Та це ж цілі роки вивчення, вилушування всього дворянсько-буржуазного навару, складний і довгий процес творення стилю нової класи, що мусить стати на кілька голів вище над стару культуру спадщину. Від Коваленка ми дізнаємося, що тут, власне, тенденція руху й опанування сказано, очевидно, так собі, для «красного слівця». Читаємо:

«Пролетарський реалізм—не порожній згук, а конкретний, художній і ідеологічний напрямок з своїми особливостями».

Кожного, хто уперто шукає і вивчає стилі, мимоволі зацікавить такий несподіваний винахід Коваленків. Раз конкретний, та ще й з своїми особливостями, просимо продемонструвати, з радістю будемо вітати перемогу—розв'язання проблеми проблем стилю нової доби. Але на жаль, Б. Коваленко, хоча й припертий до стінки таким запитанням, уперто мовчить і нервово перегортає «Роман Міжгір'я», що незабаром, очевидно, піде на повірку за пролетарський реалізм. Очевидно все ж таки нашого винахідника гнітять сумніви, щодо вірності такої термінології, інакше він би не кокетував такими рядками.

«Отже романтизму ми протиставляємо течію пролетарського реалізму (назвіть його інакше, коли слідом за попутниками так боїтесь клясової термінології)».

Як же це так «назвіть інакше?». Коли ви називаєте якусь річ (в даному разі стиль) і називаєте його пролетарським, то очевидно це вас зобов'язує відповідати і до кінця захищати його? Попутники покищо тут ні до чого, принаймні вони не виступали з протестом і не полемізували з приводу такої фабрикації. Отже маючи в руках схеми і відповідні директиви (інакше б Коваленко не зчинив гвалту, що ми заперечуємо принципові погляди пролетарських літератур Союзу) він все таки безпорадний надати їм живого змісту в українській дійсності. Звідси плутана і до комізму безпорадна характеристика основних рис і завдань нового стилю. Взяти хоч оці рядки:

«Пролетарський реалізм, озброєний пролетарською ідеологією без плутанини (?—І. М.) і великих ухилів (хіба бувають ще й малі ухили?—І. М.), що ведуть до дрібно-буржуазного переродження».

Як бачимо, тут очевидно якась манія у Коваленка жонглювати ухилом, цим популярним нині словечком. В одній з передовиць «Літ. Газети», що

зветься «На підступах до радянської сатири» договорились до того, що основна роля сатири буде зводитись до такої соціальної профілактики:

«Допомагаючи носіям дрібних ухилів своєчасно зректись, а особами, що до ухилів тяжіють, своєчасно від них себе застерегти)...

Одним словом, це буде якесь радикальне прищеплення, як ото буває, наприклад, з захворюванням на віспу, черевний тиф тощо. Прочитавши оцю мудру софістику, можна подумати, що в нас взагалі кругом одні ухили, просто «повальное бедствие», що захопило все суспільство, навіть стилі в абстрактному розумінні цього слова починають збочувати. Очевидно, під рубрику ухилів (дрібних, великих, малих) «Літ. Газета» підганяє всі злочини і хвороби, починаючи від розтратників, бюрократів, алкоголиків, підлабузників і міщан, а завершуватимуть список опортуністи, попутники, діляни і взагалі вся публіка, що тяжіє до дрібнобуржуазного переродження.

**

Як же ми дивимось на пролетарський реалізм?

З буржуазної літературної спадщини пролетарська література, на короткий чи довгий час, вибирає для себе реалізм. Він розкриває, припустімо, ширші обрії для спостережень, наближає нас до живих конкретних людей нашої епохи. Але ж реалізм, як стиль, з усіма своїми особливостями, творили в основному представники дворянства й буржуазії, що своїм світовідчужанням і світоглядом були ворожі новій класі, що творить соціалістичне майбутнє. Отже тут скороспішне, механічне засвоєння пролетарським художником усіх творчих засобів старого реалізму може легко потягти за собою і його ідеологію. Це, здається, загально відома істина.

Отже, наше першорядне завдання—знайти в старого письменника його основну методу художнього пізнання дійсності, для того, щоб знайти свої художні засоби і свою методу. Коли підійти до боротьби за пролетарський реалізм з таким стратегічним пляном, то в багатьох може виникнути думка: а хіба романтику не можна використати в такий спосіб?

Нам здається, що в творенні нового стилю братимуть майже рівну участь і реалізм і романтика з багатьома своїми відтінками. Ці два стилі переплітались в світовідчужанні ще багатьох дореволюційних письменників, гармонійно зливаючись в процесі творчості в один міцний і гарячий потік почуття й мислі.

Хіба в реалістичних «Мертвих душах» Гоголя не проривається романтика в ніжних ліричних спогадах про руську тройку? Хіба Максим Горький прилюдно не признавався, що за ним романтика «шагала по пятам» і дала себе відчути в цілій низці художніх речей, що частину з них цілковито написано в романтичному пляні («Песня о соколе», «Буревестник» тощо)?

Тут якнайдоцільніше нагадати думку Леніна про те, що в літературі треба забезпечити більше «простора мысли, форме, содержанию».

«Спору нет,—пише тов. Ленін,—литературное дело всего менее поддается механическому равнению, гивеллированию, гос-

подству большинства над меньшинством; спору нет, в этом деле, безусловно, необходимо обеспечение большого простора личной инициативе, индивидуальным склонностям, простора мысли, фантазии, форме, содержанию».

(Ленін, т. VII, ч. 1, стор. 21).

Отже й не дивно, що один з найпослідовніших прихильників неореалізму, російський письменник А. Фадеев мусив сказати про творення нового стилю далеко ясніше і більше обдуманно за свого київського поклонника.

«Мы должны помнить, что у нас такое многообразие различных индивидуальностей вмещается в недрах пролетарской литературы, что многим из нас не мало могут дать и нереалистические направления по принципу антитезы».

Чи зрозуміло буде Коваленкові, що різний буває реалізм, але й романтика буває не однакова. Незрівняний романтик Гайне мусив на її захист сказати у свій час зовсім протилежно до того, що наша критика іноді їй нав'язує, свідомо плутаючи її два зовсім протилежні полюси світосприймання.

«Німецька муза—говорить Гайне—мусить віднині бути не хоробливо в'ялою черничкою, чи панянкою, що пишається своїм лицарським званням, але як і раніше—вільною, повною життя, чесною німецькою дівчиною».

Так я питаю: чи є якась різниця поміж активним романтиком радянських буднів Павлом Усенком і пасивним романтиком—автором напівекзотичного «Майстра корабля»? Безперечно є. Отже шляхи романтики можуть слатися не тільки від привидів і казок Г. Ф. Гофмана чи Е. По, але й від кипучого В. Гюго, бунтаря Шеллі, саркастичного Гайне, що на спадщині останнього виріс такий оригінальний і сильний руський молодий поет як М. Светлов.

До речі мушу побіжно згадати, що й термін «пролетарський реалізм» не цілком задовольняє вуспівських теоретиків. В однім з недавніх номерів газети «Народний Учитель» поет-критик М. Доленго уже фабрикує дуже неясну «концепцію проблемно-соціалістичного реалізму». Воїстину людська фантазія не знає меж!

Як бачимо, теоретичні прогулянки Б. Коваленка попри їх суто бюрократичний характер у деяких місцях не мають нічого спільного навіть з його вуспівськими одиодумцями. Що ж можна в такому разі відповісти на уперте намагання сумнівного винахідника, з'ясувати наші звичайні корективи до його особистих помилок, як виступ проти пролетарської літератури.

О, предметна лірика! Воїстину треба мати заячу полохливість, щоб так уміло приховувати свою невдачу адвокатуру за спину всієї пролетарської літератури.

Аналогії, до речі з «Вапліте», тут ні дочого. І даремно наш давній приятель стає в позу «старого рубака» і схвильовано пригадує:

«Справді, скільки жовчі у свій час вилито на сторінках «Вапліте», скільки найширшого призириства до несправжніх письменників і їх роботи. І от, моваляв, дивіться знову ж та ж злоба і шельмування і зловтішність у виступах Момота».

Не заперчуємо про потоки жовчі на сторінках «Вапліте» і про нашу чесну і з молодняківським запалом боротьбу з академіками без п'яти хвилин. Коли хочете, це єдине місце в статті, що на диво висвітлене об'єктивною людиною. Можемо навіть заспокоїти Коваленка в тому, що й далі будемо боротися з проявами «ваплітовства».

Але ж «старий рубака» забуває, що проти «Вапліте» виступала вся група «Молодняка», до якої химерний збіг обставин прилучив і Коваленка. Отже, сьогоднішнє бажання Коваленка спекулювати на своїх заслугах і примазати ними свої теоретичні ляпсуси, пришити нам рецидиви «ваплітовства»—є по суті трохи не чесна і не марксівська постановка питання.

Не подобається відлива іронія, нахил до памфлету? Можливо, бо це, коли хочете, вимушено випливає у нас як антитеза до перманентно-нудного стилю передовиць «Літературної Газети». Адже всі вони прикривають свою критичну порожнечу кількома крилатими словечками, що ними водночас викривають ухили і розв'язують складні проблеми стилів і жанрів літератури. Подібність їх напрочуд оригінальна. Прочитавши кілька таких статей, можна подумати, що їх автори знайомляться з літературою тільки на письменницьких з'їздах і пленумах.

А потім ще хочемо нагадати, що не кожен з нас може легко і спокійно проковтнути свою фатальну «жабу». Бо не кожен з нас обдарований таким літературним шлунком, як приміром у свій час Еміль Золя, що приймав таку жабу як потрібний, можливо й «примусовий асортимент»—на здоров'я і на втіху. Що ж тут дивного, коли наш молодняківський організм запротестував, коли ми побачили, що ентузіязм і серйозна марксівська аналіза в роботі молодого критика під впливом одного славетного літературного гімна «Де згода в сімействі» звироднюється у звичайне критичне графоманство.

Хай нам пробачить «Молодняк» за таку несподівану характеристику його ідеолога, але той бойовий прапор марксівської критики, на якому написані золоті слова Плеханова: «Хорошим критиком художественных произведений может быть только тот, у кого с сильно развитой мыслительной способностью, соединяется также и сильно развитое эстетическое чувство»—вже давно вилиняв у байдужих руках Коваленків і чекає на свого справжнього знаменосця.

Повний брак отого самого «естетичного почуття» і примушує Коваленків свідомо уникати глибокої оцінки художньої сторони хоча б творчості Донченка чи Кундзіча. Кому ж цікаво з переважаних критиків витратити час на «фахові інтереси», на «ремісницьку дріб'язковість», коли у їх (Донченка чи Кундзіча) по одному попутницько-інтелігентському почеркові можна розкрити дрібно-буржуазну ідеологію.

Отже, на нашу думку, діяцтво можна викривати й там, де людина захоплюється виключно шуканням ухилів і поверховим, грубим, тенденційним висвітленням літературної дійсності, замість всебічної й справді марксіської аналізи певних процесів і художніх документів.

Комсомольський письменник чекає від критика не загальників, не голобельної тактики. Він хоче зустріти в ній свого помічника, ідейного, чутливого керівника на важкій дорозі творчого самовизначення.

І коріння небезпеки не в тому, що «наганий пістолет» генштабіста «Молодняка» не завжди вдало вибирає ціль.

Вся трагедія в тому, що Коваленко веде за собою цілу групу підголосників, що входять в літературу по принципу пролетаризації радянського апарату. Тут можна зустріти поета-висуванця, висуванця-критика («наймодніший за літстажем» А. Пронь—як любить висловлюватись Б. Коваленко), що зробив ведмежу послугу органу ЦК ЛКСМУ, подавши на його сторінках псевдо-партійне, безграмотне тлумачення правого ухилу. Очевидно, цей невдалий екскурс у галузь партійної публіцистики і призвів київських молодняківців до того стану, що всі раптово почали розважатись цим терміном, як улюбленою поетичною метафорою.

Воістину тут повний альянс, бо доходить часом до рабського копіювання, до переспівування одним одного. Коли ви, приміром, прислухаєтесь до голосу Б. Коваленка у «Літ. Газеті», а Ключчя йому підспівує зі сторінок «Молод. Більшовика», ви без сумніву зачаровані цим дуєтом. Єдність голосів до того чітка й мелодійна, до того ідеологічно витримана, що ви мимоволі солодко-солодко засипаєте вже на другому абзаці. Тоді мені сниться сон: «неістовий Вісаріон», глибоко зідхнувши, перегортає книжку з дуже коротеньким і дзвінким заголовком «В боротьбі за українську пролетарську літературу» і дивиться на мене повним здивовання поглядом.

— А скажіть, чому, все таки, так скучно пишуть ваші молоді критики?

— Пробачте, дорогий учителю, це покищо стиль нашої доби, чи пак марксіської критики.

— Дивно, дивно,—лагідно усміхається «неістовий Вісаріон». За моїх часів навіть відомчі звіти та каталоги писались цікавіше і ґрунтовніше.

Мені хочеться ще хоч на хвилину поговорити з «неістовим Вісаріоном», але я раптом згадав застереження поета Бажана про те, що: «бачить привиди в наш час не витримано і шкідливо», а подруге, це містика, що не має нічого спільного із справжнім станом речей...

Отже, тепер давайте краще розглянемо геніальну тезу про «предметну лірику» київського виробництва. Так, так—київського виробництва, бо кращої кустарщини в проблемах поетичного стилю жодна округа, ні столиця не винайшла.

Що ж таке «предметна поезія», що з явилась єдино-можливим виходом з глухого закутка її сьогодишнього цвірінкання? За рецептом Коваленка—це «поезія, що базується на фактах клясової боротьби (і все?—І. М.)—

і тяжіє до епічних форм»—вчасно додає кустар-винахідник. Одним словом, попереджає нас Коваленко—це «сюжетна лірика», або вірші, що «іають конкретні назви». Тільки й усього? Як бачите, далі цих, усім відомих істин, що ніби закривають коло шукань нашої поезії, думка кустаря «предметної поезії» не виходить. Як же можна назвати такий погляд на шляхи нашої поезії? Очевидно нічим іншим, як, м'яко висловлюючись, спрощенством, назвати не можна. Але все ж таки чи є хоч один у нас реалізатор цієї теоретичної кустарщини?

— Е-е... почекайте—зупиняє нас т. Коваленко Б. Як слід було чекати—виходить М. Шеремет і читає не поганий переклад вірша Тіхонова «Дитини», що й досі вважає за власного, бо у ВУСППі, як видно, взагалі немає плагіятів, а лише «літературні ремінісценції». Цей вірш своїм ліризмом так впливає на давно втрачений художній смак Б. Коваленка, що він не забарився відзначити його похвалою й прикладом «предметної лірики» в статті «Комсомол і література».

Отже, чи є у нас криза в поезії? Скажемо, не зважаючи на застережливий «наганий пістолет» Б. Коваленка, скажемо, що є. Колись Гайне, пишучи про свого колегу поета Фрейліграта кинув таку фразу: «Его прекрасные рифмы,—часто костыли для хромых мыслей». Це було сказано, хай навіть трохи суб'єктивно, про передову людину свого часу, якого Маркс назвав «поетом партії», хоча Фрейліграт по своїй експансивності вважав, що «поет на башне более высокой, чем стража партии стоит». Чи багато ми знайдемо серед сучасних поетів таких постатей, що своїм інтелектом піднялись би на теперішній ступінь соціальних і філософських проблем пролетаріату?

Ми є свідки народження нового суспільства, ми бачимо на власні очі, як змінює своє обличчя наша батьківщина і все ж таки поезія плентається десь у хвості громадської думки, безпорадність, а часто й порожнечу її ми відчуваємо навіть у тих поетів, що марширують ніби в ногу з епохою. В нашу епоху, особливо важко одчасно родити думку і художньо її оформити.

Що нам справді заважає, за словами одного молодяківця, «стати вище понад мури, що їм ім'я просте — шаблон»?

Є кілька проваллів, що в них швидко опиняються наші поети. Найнебезпечніше, звичайно, це описувати якийсь предмет з ліричного чи епічного боку, прощатись безліч раз з селом, та уводити читача в курс своїх особистих, громадських, чи сімейних справ. А патос соціалістичних буднів? Не заперечуємо, але різний буває патос, в поезії, звичайно. І найгірше, коли він, цей патос, за словами одного прозаїка «бляшаний», коли в ньому лозунгова риторика прикриває зубожіння думки, що далі віршованого переказу газетної передовиці не посовується.

Ось чому непогана ритміка і багата словесна інструментовка такого поета, як Ол. Влизько буває переважно «костылями для хромых мыслей». Читаючи сучасних поетів, ми майже ніколи не задумуємось над якимись рядками, бо власне нічого там шукати.

Все ясно, зрозуміло, архидавній мотив причесаний лише на лівий бік. Тема буває настільки складна, жива, глибока своїм змістом, що поет майже поринає в ній з своїм обмеженим світоглядом і хуторянським словником. Ми можемо, правда, натрапити і на таке явище: поет з великою порівнюючи культурою намагається бути мрійником, поетом з філософським заглибленням, але йому бракує темпераменту, бо на життя він дивиться крізь цілі барикади літератури, що часто заважає безпосередньо відчутти удари серця своєї робітничої республіки.

Коли, наприклад, пролетарський поет М. Доленго, оспівує героїчний двадцятій рік в таких образах:

«В сонця—нежить і зорі як соплі

І мов сякання дзвони дзвенять»...

ми й без передмовного пояснення розуміємо, чому такий поет має професію біолога. Насамперед тут на диво вдало поставлено діагноза тодішньому часу. Подруге, ми тут зовсім випадково натрапили на «предметну поезію» у якої, як запевняв нас Коваленко мусять бути «конкретні назви» (соплі, сякання, нежить).

А в тім я боюсь, щоб мене читачі не запідозрили у зловживанні одним народнім прислів'ям: «з твору по слову—письменникові ухил», тому від ліричного відступу краще повернемось до суті нашої полеміки.

* * *

Так, нам потрібна широка культура, озброєння філософією пролетаріату, боротьба з імпотентністю думки, з книжними схемами і кустарними вигадками на зразок «предметної лірики». Тільки за такого стану можна разом з Коряком повторити:

«Полетілітература має показати в житті, в людській психіці такі шари нових невивчених явищ, відкрити такі нові, тільки-но вгадувані царини, що до їх не попадався жоден найсміливіший та найглибший майстер».

Дещо цікавого на цьому саме шляху можна знайти в Бажана, трапляється в Масенка, Мисика і навіть наймолодшого Фомина.

Отже, по суті Б. Коваленко своєю туманною тезою про «предметну лірику» повторює давно перейдені зади акмеїстів, що теж проголошували гасло предметного реалізму, конкретної образності в поезії і зрештою докотились до фетишизування речей. Вони й досі тяжать над нашими поетами, інакше той би Шеремет не написав би такого вірша як «Рушниця № 33527». З легкої руки Безименського, що оспівав «котикову шапку свою», всі молоді поети слідом за ним потяглись до речей: поетизували примуси, чайники, кашкети, шкіряні куртки, портфелі, чоботи, походні котьолки тощо. Однак, протягом кількох років ця поетизація «реліквій» домашнього баракла поетового стала поволі виходити з моди і той же Безименський сьогодні настирливо пропагує наближення нашої літератури до «живого человека».

Тільки браком синтетичного мислення можна пояснити той факт, що в нас і досі таке замилювання в голій предметності та в ідилічних малюн-

ках природи. Ми, коли хочете, ще й досі задихаємось від нудного «описательства», від затертих ліричних п'ятаків, що нам їх намагаються просунути за шире золото поезії. Та й на сам предмет ми дивимось часто дуже однобоко, ми майже безпорадні асоціативно мислити, тому цілу низку соковитих великих тем наші поети вже давно скомпрометували і захалтурили. Правда, романтики врятували дещо з цього смітника і ми побачили, що запорошені й понівечені бездарями героїчні теми знову ожили під рукою вдумливого мрійника й ентузіаста.

Факти? Ну, очевидно, ви читали такий шедевр, як славнозвісну поему «Ленін» В. Поліщука. Так от, з огляду на те, що тепер, як відомо, шедеврів взагалі ніхто не читає, то підчас ленінського свята з усього мотлоху на цю тему більшість газет і журналів передруковує дуже коротенький вірш Йогансена «Товариш Ленін». А громадянська війна? Мені, наприклад, здається, що в «Папиросный коробок» руський поет-романтик Е. Багрицький зумів укласти більше мислі, ніж автор «Європи на вулкані» у всі свої риторично-філософські вправи.

Але ж нас невідступно переслідує одне запитання: що таке «Літературна Газета»: бюро розслідувань РСІ чи бойовий орган марксістської критики? Вас це трохи дивує? Але ж повірте, та груба методологічна помилка, що її вже російські критики-марксисты виправили, у нас і досі розцвітає повним цвітом. Мова, звичайно, йде про ухил, що ним «Літ. Газета» і її співробітники, з легкої руки редактора, розкидаються на всі боки, навіть не червоніючи за той факт, що до оцінки художньої літератури слід би приступити трохи з відмінною термінологією.

— Та це ж призириле ставлення до ідеологічних проблем? Ви замазуйте класову боротьбу на літературному фронті!—Ціє раз попередить нас непримиренний редактор.

— Тобто як «призириле»? Хіба марксизм заперечував специфічні особливості певних ідеологічних процесів, певних ланок, хоча б того ж мистецтва, що в своїм наступі на їх позиції озброювався так, як вимагало того гостре лезо діалектики?

Для кого, запитаємо Коваленка, і з якою метою написана була у свій час стаття П. Керженцева у «Правді», де ясно і недвозначно говорилося.

— Терmini «правый» и «левый», «правый уклон» и т. п., это есть понятия, относящиеся (по современному их смыслу) лишь к внутрпартийным явлениям. Переносить их в область искусства, где имеются всякие течения вплоть до антисоветских и даже контрреволюционных—совершенно нелепо.

Звичайно, в умовах загостреної класової боротьби на всьому фронті соціалістичного будівництва, ми можемо натрапити і на таке явище, коли той, чи інший письменник під впливом дрібнобуржуазної ідеології відбиває в художній формі опортуністичну теорію правого ухилу.

Марксіська критика мусить давати гостру відсіч всім проявам дрібно-буржуазної ідеології, яким би прапором вона не прикривалась. Але ж партія водночас і застерігає нашу критику про неприпустимість у своїй відповідалній роботі дотримуватись «тону літературної команди», бо марксіська критика «головне виховавче знаряддя в руках партії».

Отже, коли вона (ця критика) спиратиметься в боротьбі на ідеологічному фронті не на свою «ідейну перевагу», а піде по лінії найменшого опору, змінивши всебічну глибоку аналізу безграмотним тлумаченням, демагогічною водичкою, то цим самим вона лише компрометує себе на очах партії.

Партія ніколи не жартувала і не бавилась ухилами. Коли вона, приміром, викриває правий ухил на практиці, чи в теоретичних працях комуніста, партія завжди доводить, іноді до дрібниць усі помилки, перекручення, злочини такого товариша (статті проти опортуністичних доктрин Стена, Фрумкіна, Бухаріна, Шацкіна тощо).

Коли Коваленка, скажімо, не задовольняє така термінологія в його критичній роботі як «дрібнобуржуазний письменник», «антирадянський», «попутник» і т. інш. і йому обов'язково хочеться застосувати якомусь письменникові правий ухил чи опортунізм, то очевидно цей крок до чогось зобов'язує. Принаймні критик мусить довести на яскравих прикладах, чому письменник ікс, чи ігрек став рупором правого ухилу в художній літературі.

Наведемо ще один яскравий приклад. До виходу з ВУСПП'у О. Донченка, «Літ. Газета» з кожної нагоди нагадувала про нього: стережіться читачі,—це поставщик проблемно-міщанських творів про комсомол». Після нашої статті, Б. Коваленко, згадавши ще раз свої заслуги в такій популяризації Донченка, клясично бубонить, що сам факт організаційного пориву з «Молодняком» і мої, мовляв, попередні думки про його творчість дають привід говорити «за ухил від пролетарської літератури». Але ж оскільки Донченко ще задовго до виходу уже був «проблемно-міщанським» письменником, то чому все ж таки тоді «Літ. Газета» не говорила одверто про «ухил»?

Очевидно Б. Коваленка від такої спукси стримував членський квиток ВУСПП'у і «Молодняка» у Донченка. Подивимось мовляв, як допоможе «Лінія» Донченкові стати слідом за Юр. Зорею поставщиком трилогії про робітничі димарі й машини. Але хіба партія ототожнювала себе з літературними організаціями? Хіба вона давала «Літ. Газеті» директиву не оглядаючись на творчість Донченка негайно пришивати йому «ухил» на вихід з «Молодняка». Безперечно ні, бо й сам Коваленко мусив зрештою визнати, що остання повість Донченка «Дим над Яругами» показує ніби (на глибшу характеристику критик уперто відмахується), що автор «порівнюючи, мовляв, виправився». Отже виходить навпаки, зараз він не «ухиляється», а «наближається» до пролетарської літератури?

А втім, ви мене розумієте, що полемізувати з Коваленком майже безнадійна справа, бо все одно він знайде якийсь «ухил», коли не в творів, то принаймні в побуті цього письменника, а сухим з води вилізе—це ясно.

* *

Я нарочито для прикладу вибрав Донченка, бо й усім останнім комсомольським письменникам «ухили» пришиваються майже аналогічно.

І зовсім даремно сигналізатор ухилів напружує останні зусилля, щоб свої принципи помилки списати на рахунок «вигаданих і не вигаданих директив пролетарського літературного руху, випадкових явищ, дріб'язковості». Не пройде цей номер, тов. Коваленко. Доведеться вам все таки зняти лавровий вінок непогрішимості, бо щось уже дуже забагато у нас розвелося мучеників за «пролетарський літературний рух»...

Отже, своїм безвідповідальним кокетуванням партійною термінологією, механічним застосуванням її до творчості письменника Коваленко свідомо вульгаризує основні тези марксіського літературознавства. Свої завдання, як критика, він зрозумів дуже однобоко.

* *

Які ж висновки?

Коли під халтурою у нас часто розуміли погано опрацьовану річ (гвір в даному разі) пересічно письменника-початківця, то треба зазначити, що такий погляд не завжди відповідає дійсності і потребує деяких додатків. Буває халтура зверху.. Це трапляється тоді, коли людина з якихось причин (частіше з свого службового стану) свідомо уникає писати так, як треба, а пише так, як можна, як найлегше. Останні критичні роботи Б. Коваленка нас глибоко переконали в цьому. Ось чому в своїй попередній статті нам доводилось підкреслювати, що сигналізатор ухилів спрошує завдання пролетарської літератури, виховує в комсомольського письменника халтурні смаки до мистецтва. Бюрократична творчість Б. Коваленка «А ухили все ж є» яскраво доводить, що її автор захорів на комчанство і безнадійно захалтурився.

* *

Р. С. Коли вже була написана ця стаття, мені потрапив до рук останній № 9 журналу «Печать и Революция», що виходить за редакцією таких авторитетних критиків-марксистів та літературознавців, як В. Фріче (допіру помер), П. Керженцева, І. Маца, В. Переверзева.

В передовій редакційній статті цього журналу, під назвою «Современные задачи пролетарской литературы» є кілька принципових заперечень теоретиком «пролетарського реалізму», що ми їх вважаємо за конче потрібне тут навести.

«Провозглашение реалистических тенденций, притом в основном понимании основ пролетарского стиля, также метафизично, как и объяснение их литературной реакцией, выражением на поэтическом языке какого то регрессивного сдвига в сознании художников рабочего класса».

Звичайно, Б. Коваленко може тут сказати, що ми трохи однобоко й тенденційно вириваємо цитату з загального контексту статті, бо тут, мовляв мова йде про «наївний реалізм», а ми (вуспівці) узаконюємо тезу «пролетарського реалізму». Це ж зовсім дві великі протилежності. Можливо. Але ж по суті вся та творчість, що її реклямує Коваленко під маркою «пролетарського реалізму», якраз і є не що інше, як примітивний, або (запозичимо з цитати) «наївний» реалізм.

Візьмімо, хоча б «Кучеряві дні» Івана Кириленка. Хіба художні засоби автора, його метода художнього пізнання дійсності, узагальнення певних образів, типів і суспільних явищ—не є профанація реалізму або еклектичні крихти стилю? Про «Роман Міжгір'я», що ним зараз Коваленко конкретизує блискуче художнє здійснення його тези пролетарського реалізму ми ще будемо говорити окремо.

Отже, згадана редакційна стаття дуже вчасно нагадує нашому критикові, що

«Метод наивного реализма угрожает писателю потерей связи с практикой класса, с его сегодняшним действием». Он диктует пассивно-созерцательное отношение к действительности.

«Практика наивных реалистов литературы в лучшем случае—выражение непонимания нового этапа революции».

«Литература, управляемая дирижерами из «Налитпосту», часто проходит мимо крупнейших фактов действительности. У нас остаются в загоне те жанры, которые разрабатывались прошлой литературой, ее лучшими представителями в лучшие времена их классов—Гейне, Чернышевский, Бальзак, Вольтер».

Є тут також ціла низка думок, що ми їх порушуємо у своїй статті: власне, в основному вони збігаються з деякими нашими твердженнями. Варто насамперед навести, хоча б таке місце:

«Дать философское образное обобщение проблем нашего времени, разве это не задача пролетарской литературы? Мы за философскую поэзию, за образ-проблему».

Звичайно, не ради прикривання основних заперечень проти плутаних і кустарно-виготованих схем та теорій Б. Коваленка наводимо ці довгі цитати. Ми лише хочемо довести декому з гарячих адвокатів пролетарської літератури, що передовий пролетарський загін марксістської критики трохи глибше і справді діалектично накреслює основні завдання в творенні стилю пролетарської літератури.

І смішно, звичайно, слухати Коваленка, коли він наші зауваження до його не цілком грамотних проблемних тез про стиль пролетарської літератури вважає за «принципово ворожу критику з погляду теоретиків попутницької літератури».

А як же ми мусимо в такому разі поставитись до цитованої нами редакційної статті, що висловлює, очевидно, думку цілої групи авторитетних

руських марксистів-літературознавців? Невже їхні заперечення проти кано-нізації реалістичних тенденцій в пролетлітературі можна підвести під руб-рику теж «ворожой критики» та ще й «з погляду теоретиків попутницької літератури»?

ВІД РЕДАКЦІЇ. Не кожен рік, подану до редакції, обов'язково дру-кувати в журналі, особливо коли та рік не ставить цікавих питань перед читацьким загалом.

Та в даному разі вважаємо, що питання, зачеплені І. Момотом і цікаві, і актуальні, хоч і «завуальовані» в надто великим множенні чимсь близьким до звичайнісінької лайки.

І останнє, а не що інше, примушує нас застерегти автора статті від по-дібних «ухилів» (слово, яке так І. Момоту не подобається), і замість сгезки лайлетизму іти шляхом поглибленої аналізи та обґрунтованих доказів, тим більше, що читачі «Молодняка» не звикли до подібного тону І. Момота.

Справді,—демагогічна деклямація», «Коваленко захапту-рився», «Коваленко клясично бубонить», «Рано Боря об етом разговаривать», «генштабіст», «кустар» і знов «Коваленко безнадійно захаптурився» і т. інш., чи не нагадує це пряму спадщину войовничого «вапліговства», де за найкращі докази правило чорне паплюження. Навіщо така метода з боку І. Момота? «Молодняк» зовсім не має на меті культивувати щось подібне ще й тому, що все те надто припахує «проблемними роботами» з міщансько-поліщуківських «літе-ратурних» органів. То ж, акцентуючи на цьому, маємо сказати, що тільки по суті зачеплених питань, а саме питань домінантного стилю доби, а не з приводу «нервного стилю», «Молодняк» відкриває місце для дальшої ди-скусії.

НА ЛІТЕРАТУРНІ ТЕМИ

Останнім часом на сторінках «Комсомольця України» досить жваво обговорювалося низку питань літературного життя. У серії полемічних літературних виступів зачеплено чимало досить актуальних питань розвитку української пролетарської літератури, зокрема, проблему стилю нашої літератури й питання боротьби із збоченнями від пролетарської лінії в літературі. В полеміці частково зачеплено проблему попутництва, питання шляхів тієї молоді літературної групи, що вийшла з «Молодняка» й оцінки ідеологічної та літературно-мистецької вартості продукції цієї групи. Нам доведеться зупинити увагу на цих основних питаннях дискусії, залишивши поза увагою низку другорядних питань, зачеплених дискусією, що не мають принципового значення й літературно-політичної актуальності. Насамперед розглянемо питання про антипролетарські збочення в літературі.

Велику помилку роблять ті товариші, що намагаються розглядати питання про антипролетарські збочення в літературі та боротьбу з ними без діалектичного урахування відмінних соціально-класових властивостей доби, що її переживає країна, зокрема процесів, що характеризують ситуацію літературного фронту. Ця недіалектичність підходу до розв'язання такого важливого питання виявилася в кількох товаришів, що пробували абстрагувати розгляд питання боротьби про ворожі виступи й антипролетарські збочення в літературі від конкретної ситуації в країні і на літературному фронті, зокрема.

Напередусього не можна не враховувати тих виключно важливих соціально-політичних зрушень, що ними характеристичні останні роки нашого руху. Ми здійснюємо посиленний соціалістичний наступ на капіталістичні елементи міста й села. Переможний наступ пролетаріату по всіх лініях не міг не спричинитися до визначного загострення класової боротьби. Класова боротьба набрала гострих форм не лише в царині економічній та політичній, а й у царині культурній, зокрема, літературній. На самому літературному фронті відбуваються певні перегрупування сил. З одного боку, ми маємо значний зріст пролетарської літератури, консолідацію різних її розгалужень, з другого боку, активізацію ворожого табору літературного. Між цими двома класово-протилежними таборами відбувається боротьба за вплив на літературні кадри.

Активізація діяльності антипролетарських ворожих літературних угруповань знайшла собі досить чітке окреслення й у низці літературних творів. Такі художні твори, як «Робітні сили» М. Івченка і інші, досить

красномовно потверджують аж геть не поодинокі випадки класово-ворожих виступів у літературі.

Класово-ворожий вплив досить відчувається і в окремих наших радянських літературних журналах.

Це твердження можна наочно ілюструвати «афоризмами й ескізами» Валеріяна Поліщука в № 3 «Авангарду», в яких висловлено анархічний бунт проти пролетарської дисципліни, в яких він виступає проти радянського суду, пропагує потребу легалізації літературних виступів ворога, закликає до примиренського ставлення в боротьбі з класовим ворогом, домагається виправдання антипролетарських збочень письменників і т. інш.

Ці покажчики активізації ворожого літературного табору й буржуазного впливу на окремі ланки нашої, або близької нам літератури, вимагають рішучої боротьби з цими проявами з боку нашого пролетарського революційного сектору.

А, між тим, деякі наші товариші не зрозуміли цієї потреби рішучої боротьби з класово-ворожими проявами на літературному фронті, що призводить до певного негативного ставлення й своєрідного нехтування такою поставою питання, збочують з правильного шляху.

В цім відношенні досить характеристична стаття т. Ів. Момота в «Комсомольці України», в якій він, між іншим, пише:

«Можливо, що пролетарський реалізм найменше спонукає письменника до різних ухилів і зрад пролетарській літературі, але що ж поробиш, коли й цей найпридатніший аргумент не може нас втішити».

Інший молодий письменник, поет Терень Масенко, містить у «Літературному Ярмарку» лист до І. Сенченка, в якому наводить такий уривок з свого ще не видрукованого вірша:

«Остогидли тяжко наші «ортодокси»

Бойових поетів барабанний патос.

І мені стійкому врешті довелося

Рідної Сахари у степу шукати».

Можна було б подумати, що Терень Масенко має на увазі тільки деяких «київських ортодоксів» за його висловом, які «вишукують ухили в молодняківців», що одійшли до «Пролітена». Але сам же Т. Масенко досить недвозначно пояснює:

«...Зовсім не про цих наших «ортодоксів» і не до київського зокрема відноситься цей уривок з одного мого вірша, що я, блукаючи по Дінцевих луках, розробляв його тут у стилі пролетарського реалізму».

Ціком зрозуміло, що треба виступати проти необґрунтованих критичних «наскоків», проти безпідставного «пришивання» збочень, ухилів нашим революційним письменникам. Деяким нашим критикам треба усвідомити потребу найбільш чужого, найбільш тактовного й обґрунтованого виступу в питаннях літературно-мистецької аналізи, цінування художньої продукції революційних письменників.

Але не менш неприпустимим є й легковажне, нервово-зневажливе ставлення до зауважень з боку критики щодо хиб, помилок і збочень окремих письменників. Тим більше неприпустимими, ба навіть шкідливими є тенден-

ції об'єктивно-примиренського ставлення до боротьби з антипролетарськими збоченнями в нашій літературі, а надто — виступами ворога. Завдання пролетарських, революційних письменників полягає, передусім, у тім, щоб, рішуче переборюючи збочення у своїх власних лавах, паралізуючи настрої байдужого ставлення до боротьби з цими збоченнями, давати своєчасну й рішучу відсіч протирадянським виступам ворога.

Кожна вилазка клясового ворога, кожне окреме намагання ворога, в тому числі й озброєного художнім словом, у будь-який спосіб впливати на наш розвиток, перешкоджати йому, повинен зустрічати найрішучішу відсіч з боку нашого пролетарського сектору.

* *

Негативний для нас вплив позначився й на певних колах «Молодняка». Це безпосередньо ув'язується з виходом із «Молодняка» цілої групи молодих письменників (Момот, Вухналь, Донченко, Масенко). Як можна оцінювати вихід згаданої групи з молодняка? Взагалі треба сказати, що повільний вихід молодих письменників з «Молодняка», що переростають «Молодняк», є цілком нормальний і природний, бо «Молодняк» є тією молодницькою літературною організацією, що дає змогу оформлюватись молодим початкуючим пролетарським письменникам, або як сказав би Павлуша Усенко — «колискою письменника». І оскільки окремі «молодняківці» переростають цю організацію і щодо зросту й щодо літературної своєї кваліфікації, вони, звичайно, будуть повільно залучатися до загальних літературних процесів уже як письменники, що переросли етап первісних шукань. Але факти переконують, що зовсім не ці причини спонукали згадану групу до виходу з «Молодняка». По це досить переконливо говорять документи. Отже наперед ніж перейти до розгляду справжніх причин, що обумовили їх відход від «Молодняка», звернімося до фактів:

У квітні т. Момот, що був тоді головою харківської групи «Молодняк», скликає збори «Молодняка», на яких ставить питання про ліквідацію «Молодняка». На тих же зборах він зачитав заяву, якою аргументував потребу ліквідації «Молодняка». В заяві він писав:

«Не відкидаючи того колосального значення, що мав «Молодняк» свого часу, в період літературної дискусії... мушу з боєм констатувати повну безпорадність і бездоріжжя його сьогоднішніх членів. Організація, як певна художня та ідеологічна група, витратила свій колишній темперамент, відійшла від старих позицій наступу й фатально обороняючись, силкується, подібно до плужанської традиції, «твердо стояти на своїх ногах». Ні з громадського боку, ні з боку свого мистецького напрямку «Молодняк» себе не виправдує. Скажимо одверто — які наші громадські чи художньо-виробничі принципи об'єднують».

У цій же заяві, Момот не забуває згадати «не злим, тихим словом» юмсомол.

«Отже, цілком зрозуміло, що за такого стану ЦК ЛКСМУ безсилий ідейно керувати «Молодняком», бо при всіх його добрих намірах це керівництво зводиться до звичайного меценатства або догляду, чи акуратно ми гастролюємо по осередках».

Отже, за словами т. Момота їх вихід обумовлено «безперспективністю «Молодняка» й «ідейною безсилістю комсомолу» керувати молодняцьким літературним рухом.

Але—таке зневіря в творчі здібності і перспективи «Молодняка» та в спроможність комсомолу керувати молодняцьким літературним рухом теж обумовлено певними причинами.

Не можна не відзначити того, що комсомол, зокрема ЦК ЛКСМУ, не досить надавали уваги систематичному керівництву молодняківським рухом. Правильно також, що «Молодняк» переживав, та й нині ще у деякій мірі переживає,—певну кризу зросту. Про це досить чітко сказав т. Корсунів у своїй доповіді на I Всеукраїнській конференції комсомолу:

«Тепер «Молодняк» переживає, по мойому, серйозну кризу творчості, на яку я, особисто, дивлюсь, як на кризу зростання. Основні причини, які обумовили кризу, по мойому, полягають, поперше, в тисненні дрібно-буржуазних сил на окремі найменше ідейно-стійкі ланки «Молодняка», які почали відбивати соціально-чужі настрої у своїй творчості, наслідком чого вони були виключені з організації. Подруге, у диспропорції літературно-політичної кваліфікації молодняківців і в надто складних завданнях смуги розвитку, що її ми переживаємо, в обстанові гострої класової боротьби, яка потребує глибокої літературної продукції, яка відбиває соціально-економічні процеси в економіці, ідеології, побуті. Потрете, у квалості органічних зв'язків комсомолу з «Молодняком» і деяким запізнюванням ЦК в реагуванні на становище в ньому і не завжди своєчасній підтримці його».

Отже, які причини лежать в основі виходу згаданої групи з «Молодняка»? Основні причини полягають в недостатній ідейно-політичній загартованості, марксіській підготовці цих товаришів, нерозуміння тих виключно складних завдань, що покладаються революцією на «літературний комсомол».

У нас є чимала частина такої революційної інтелігенції, що щільно залучилася до революційних акцій пролетаріату в наслідок тих зрушень, що їх обумовила революція. Вона стоїть на революційних позиціях. Але в час труднощів, у час, коли цій революційній інтелігенції класа ставить нові й складні завдання, що вимагають впертої енергії, сил, уваги, часу—окремі прошарки такої інтелігенції виявляють несталисть, вагання. Залишаючись в основному на правильних революційних позиціях, вони починають проявляти сумніви в низці питань, певні збочення, на чім відбивається й певний відход від революційних позицій.

Це стосується, принаймні, в певній мірі й згаданої групи товаришів. Бурхливі хвилі революції позитивно вплинули на них, прибили їх до комсомолу. Вони посіли певне місце на літературному фронті. Первісне їх залучення до революційних процесів, первісний стан оформлення їх, як молодих письменників, позначився чималою класово-політичною революційною активізацією на літературному фронті.

Але приход до комсомолу покладав на них, представників літературного комсомолу, низку надзвичайно складних завдань, зобов'язань, яких вони.

на превеликий жаль, не досить зрозуміли. Головне завдання — бути не тільки письменником взагалі, а виробляти з себе справжнього пролетарського письменника. Це досягається шляхом встановлення найщільнішого зв'язку з пролетаріатом, вивчення й участі (літературної, звичайно, насамперед) у складних процесах соціалістичної будови, впертої учоби, опанування марксо-ленінської методи в підході до розв'язання будь-якого питання, зв'язаного так з соціально-політичним, як і з культурним життям в країні. Це досягається, подруге, глибоким обізнанням на завданнях і політиці партії, ухвалях партійних з'їздів і підпорядковування своєї літературної діяльності інтерпретації історичних завдань пролетаріату, відображення процесів руйнації старого й побудови нового соціалістичного, справжній допомозі партії, мобілізувати увагу найширших кіл трудящої людности досконала соціалістичного будівництва.

Доки низка з цих завдань не набирала такої гостроти, щоб без їх розв'язання не можна було б рухатись цілком правильним шляхом, доти ці товариші йшли поруч інших молодих пролетарських письменників. Але, коли ці вимоги, поставлені життям якнайгостріше, бо й самі умови боротьби класи ускладнилися, коли треба було справжньо озброюватись, так марксо-ленінською теорією, знанням політики партії, як і позитивними формально-мистецькими надбаннями, коли треба було за найскладніших умов на ділі виконувати функції літературного комсомолу, виконувати соціальне замовлення» комсомолу, — ця група не змогла крокувати впевненим кроком, кроком сталого пролетарського письменника. В них забракувало революційно-пролетарського завзяття, енергії, стати на височині вимог тої смуги, що її ми переживаємо. У них почала виявлятися нерішучість і втома, прагнення до тих організацій, де вимоги менш складні.

Оскільки існує непролетарський, хоч і близький пролетаріатові, сектор літератури, де ці завдання так гостро не стоять, де менше вимагається, принаймні, в політичному відношенні, — їх почало тягнути до цього сектору. З цього погляду зрозумілий їх відхід до «Літературного Ярмарку», довкола якого групується основна маса письменників-попутників.

Отже, неправильно було б робити висновок, що їх вихід стався якимось випадково, незалежно від глибоких причин. На нашу думку, їх вихід є наслідком того, що їм важко стало крокувати поряд з цією групою, що виконує, має виконувати такі складні завдання. І вони пішли до «Літературного Ярмарку».

Оскільки помилковим є твердження т. Момота про ідейну неспроможність комсомолу керувати молодняцьким літературним рухом та про безперспективність організації «Молодняк» на підставі чого робилися й висновки про потребу його ліквідації — зрозуміло для кожного. Цю помилковість в певній мірі визнає й т. Момот, що подав другу заяву такого змісту:

«Лист т. Усенка, наша зустріч з київськими молодняківцями, і, нарешті, те «лікування» і радість, що їх виявили ліво-інтелігентські та право-попутницькі кола до самоліквідації «Молодняка» примусили мене глибоко продумати зміст моєї заяви про вихід з організації.

Вважаю тепер, що я справді трохи згустив фарби і зробив хибний крок, скерувавши всі свої докази, факти не на потребу оздоровлення атмосфери навколо «Молодняка», а на негайну самоліквідацію.

Розмова з керівниками київського комсомолу переконала мене, що я дійсно перебільшив факти, кажучи про ідейну безсилість керівництва «Молодняком» з боку ЦК ЛКСМУ.

Було б неправильним і політично-шкідливим паляюжити цих товаришів за вихід з «Молодняка», кваліфікувати їх, як не нашу групу, як групу дрібно-буржуазних письменників, як це робить щодо деяких з цих товаришів «Літературна Газета». Таке ставлення не спричиниться до виправлення помилок цих товаришів, а може лише пошкодити справі. Вони були и лишилися революційними письменниками.

Але, водночас, ми повинні сказати цим нашим товаришам, що шлях, яким вони намагаються йти, небезпечний, неправильний, що, йдучи ним, вони можуть потрапити туди, куди навряд чи й самі суб'єктивно мають бажання потрапити.

Цей шлях—попутництво. А до цього є вже низка підстав: насамперед, ігнорування «Молодняка» й основної організації пролетарської літератури ВУСПП, за одночасного зближення з попутницькими колами, серед яких чимало правих попутників; виспівування «Пролітену», який, не народившись, безславно завмер, але довкола якого гуртувалися у величезній мірі попутники, навіть праві; найбільша органічна участь у попутницькому, в основному, органі «Літературному Ярмарку», тенденції деякого відходу від безпосередньої активної участі в політичному житті партії, комсомолу, пролетаріату.

Ми не вважаємо, що бути попутником—це щось непристойне, що заслугує на щохвилинне підозріння чи засудження. Інших тлумачень цього питання, крім тих, що вже дані партією, бути не може. Але для кожного ясно, що попутник саме тому й зветься попутником, що він не є цілком пролетарським письменником.

І коли молодий письменник, що раніш пліч-о-пліч ішов з комсомольськими пролетарськими письменниками, нині починає від цих позицій відходити й наблизитись до попутництва, то не бачити тут нічого небезпечного не можна. Це треба усвідомити.

Завдання нашого пролетарського сектору літератури, і, насамперед, марксистської критики полягає в тому, щоб, зазначаючи помилки цих товаришів, не дати можливості їм збитися на хибний шлях.

Не можна залишити поза увагою тих сперечань, що розгорнулися навколо оцінки низки творів деяких колишніх молодняківців, що становило складову частину полеміки. Маємо на увазі твори Ол. Донченка та Т. Масенка. Не маючи змоги за обмеженістю місцем будьдиські докладно заналізувати ці твори, нам доведеться зробити бодай побіжне їх цінування.

Передусім зупинимо увагу на творах Олесея Донченка.

Якої об'єктивної оцінки вартий «Золотий Павучок»?

Коли, перечитавши, замислишся, яку мету переслідував автор у повісті «Золотий Павучок», не можна не прийти до висновку, що автор намагався зачепити низку складних, актуальних питань, що безпосередньо стосуються комсомолу. Але художньо реалізувати цей суб'єктивно корисний намір авторів не пощастило.

Наперед усього незрозуміло, кого хотів відбити автор в особі центрального героя «Золотого Павучка» Базілевича; ворога, що примався до комсомолу, чи комсомольця, який не є свідомим ворогом, але походить з ворожого оточення і пішов, шляхом розкладу, бжеми, завершивши це участю в антирадянській контр-революційній діяльності?

Припустімо, що комсомольця, який не будучи свідомим ворогом, походить з ворожого оточення та пішов манівцями бжеми, відриву від комсомолу й зради революції.

Але в такому випадку до чого ж така авторова експозиція героя ще перед розгортанням фабули:

«Базілевич згадав, як неймовірно гнітить його останніми часами перебування в осередкові. Гнітять навантаження, що їх він ненавидить, гнітять постійна проклята бжеми,—бжеми словами, очима... Ах, ця бжеми. Вона полонить, засмоктує все його ество. А бжеми треба, бжеми скрізь: на зборах, в установі, кожному комсомольцеві, кожній знайомій і незнайомій людині. Бжеми треба, бо інакше—вихід з комсомолу».

Можуть сказати, що героя ж почало гнітити перебування в комсомолі останнім часом. Але це ні про що не говорить, бо ні на початку твору, ні взагалі у всьому творі автор жодного натяку на позитивні риси «комсомольця» Базілевича не дав. Більш того, за оповіданням автора, Базілевич син гірного інженера, що при Денікіні був за городського голову і нині конає в містечку. Батько відправив Базілевича в місто до дядька, а дядько вже влаштував племянника у себе в установі і порадив йому вступити до комсомолу:

«Нічого,—казав він Базілевичу, — до гарного хлопця комсомол не прилипне, а вгору підеш рости як квітка в оранжереї. А там і до партії доскочиш... кар'єра, голубе, перш за все. Без комсомолу ж тепер не зробиш кар'єри...».

Отже, здається, ясно, що автор хотів показати ворога, що примався до комсомолу. Оскільки це так, то авторіві треба показати чого вартий Базілевич і оскільки він небезпечний для комсомолу. Для цього автор не знаходить нічого кращого, як показати... відрив Базілевича від комсомолу. У дальшому розгортанні сюжету автор повільно «розкладає» свого героя, знайомить його з ченцем, а через нього з повією Зізі, в яку він не гаїть закохатися. Зізі опановує закоханого Базілевича й скористовує цю закоханість для того, щоб залучити його до шпигунської запальної контр-революційної організації. Як жертва кохання Зізі, Базілевич не свідомо залучається до контр-революційної організації.

Отже, виходить, що Базілевич не свідомо став ворогом, що його, бідолагу кохання згубило. Ну, а якби автор не вигадав цього химерного збігу

авантюрних пригод, що б тоді з Базілевичем сталося? Так таки жодної ворожої роботи й не провадив би? Але це не похуже на ворога! Де ж тут соціальна умотивованість ворожої контр-революційної діяльності Базілевича? Це так трапилось з центральним героєм повісти «Золотий Павучок». В особі центрального героя повісти автор не зміг дати художнього типа.

Позитивним типом комсомолки автор подає Наталю. У Наталі все виходить гаразд: і ляпаса гарного завдала Базілевичеві за нахабство і т. д. А от коли Базілевич почав розводити ворожу філософію життя—«Наталю, продовжував він з якоюсь жагою — Наталю, ну як треба жити, щоб усе збагнути, щоб збагнути саме життя й смерть? Та й життя... ну на чорта воно кому потрібне? Кому воно потрібне? Де ж ця розгадка, Наталю?»—ви думаєте, Наталя,—цей позитивний тип комсомолки,—щонебудь відповіла? Не знайшла чого відповісти! Значить, погодилася з такою філософією, так т. Донченко? Як же можна тоді подавати Наталю, як позитивний тип комсомолки?

Не пощастило авторові і з показом шефства над Червоною армією. Власне, автор зшаржував шефство. Шефи зовсім не цікавляться справжнім життям червоноармійців, і навпаки. Шефський зв'язок відбувається підставі ігор, літучої пошти, гри на гармонії. Між червоноармійцями (Коля Ішпак) і деякими дівчатами з шефів (Соня Бондар) зав'язується любовна інтрига. Ось увесь показ шефства!

Але не зважаючи на ці великі недоліки твору, не зважаючи на те, що автор не спромігся художньо реалізувати свої наміри щодо розв'язання низки питань комсомольського життя, повість не може бути залічена до наших «проблемно-міщанських» творів.

Друга повість Ол. Донченка «Сурми» не дає підстав потверджувати її соціальну цінність, бо занепадницька еротика, авантюрні пригоди—основне в «Сурмах».

Терень Масенко, безперечно, в художньо-мистецькому розумінні зростає. Детальна аналіза поезії Тереня Масенка переконує, що в основному він поет—революційний. Правда, у автора дуже часто «пахнуть жита», «ще ніжніше шепчуть пшениці», «шелестить... море пшениці» і т. д. і майже зовсім не гуде трактор.

Автор майже не показує нового села, нових зрушень на селі, велетенської соціалістичної реконструкції сільського господарства. Є у Масенка чимало віршів, безперечно, пролетарських, скажемо: «Будинок промисловости» тощо. Але поруч цього надibuємо окремі вірші, що нічого спільного з пролетарською ідеологією не мають, якими ми вважаємо: «До брата лист», що вийшов у збірці «Південне море». Звертаючись до брата, з яким Масенко провів дитячі роки, до брата, який за часів громадянської війни та й нині стоїть по той бік соціальних барикад, Терень Масенко пише:

«Хоробрый був—мені розповіли—
і чесний ворог був...

Та що мені за радість—

Коли твої полки, твої знамена йшли

Проти країни—Ради...

Тепер мовчиш... як громи одгули,
Чи передумав ти, мого дитинства радість
Скажи, мій брате, станемо колись
Ми вкупі

По один бік барикади...

Насамперед тут кидається у вічі певна ідеалізація ворога («хоробий і чесний», «твої полки, твої знамена»). Далі замість культивувати пролетарську ненависть до ворога (зрештою такий брат для т. Масенка є не що інше, як звичайнісінький ворог, контрреволюціонер), автор плакає надії, сподівання. Невже неясно Масенкові, що ми впораємося і без тих, кого великий Жовтень ганебно вишпурнув за кордон і хто нині конає жалюгідні дні свого існування в багні еміграції?

За браком місця ми зупинимося на цьому.

Які висновки треба зробити?

Було б неправильно сказати: ми проти лірики Масенка взагалі, ми засуджуємо творчість Ол. Донченка взагалі. Так, Донченко і Масенко — молоді письменники. Вони вельми потребують критичної допомоги, і завдання полягає в тому, щоб, вчасно вказуючи на їхні помилки, збочення, допомогти їм йти правильним шляхом, шляхом пролетарського письменника.

**

Велике місце в полеміці посіло обговорення проблеми стилю пролетарської літератури, стилю доби.

Це питання продовжує дискутуватись на сторінках багатьох газет і журналів. Ясно, що наша література не створила ще стилю доби. Його й не можна створити негайно. Але ми повинні уявити собі, який стиль буде найближчим нам в період реконструкції, на який стиль, як основний, ми маємо орієнтуватись.

Який же стиль пролетарської літератури має посісти основне місце? Яку «лінію художньої тактики» має сприйняти пролетарська література? Нам здається, що таким стилем, такою чільною художньою метою повинен стати пролетарський реалізм. Це визначається передусім характером тієї доби, що її ми переживаємо, чого не хочуть врахувати прихильники романтизму. Пролетаріят здійснює невидану до нині історію реконструкції базису й надбудови суспільства. Відбувається жорстока боротьба за соціалізм. В обставинах вельми загостреної класової боротьби здійснюється будівництво нової пролетарської культури, комуністична переробка ідеології людности, боротьба за новий соціалістичний побут і т. і. Треба, щоб пролетарська література відбивала увесь титанічний процес будови соціалізму, допомагала партії, пролетаріату художнім словом організовувати все ширші кола трудящої людности довкола практичного розв'язання завдань соціалізму, заражати учасника соціалістичної будови новими емоціями, надхненням, новими силами, енергією, реальною уявою велетенських перспектив. Який стиль це забезпечить? Не романтизм, вже через одне те, що для цієї художньої методи, для цього стилю характерне наперед усього відрив від живої дійсності, зневага до життєвої «прози».

Перегляньте сторінки II тому «Собрания сочинений» Леніна, ті, в яких В. І. виступає проти вчення швейцарського економіста Сісмонді, ви знайдете там такі відгуки Леніна про романтизм:

«Планы» романтизма изображаются очень легко осуществимыми — именно благодаря тому игнорированию реальных интересов, которые составляют сущность романтизма» (т. II, ст. 94).

або:

«Каждое противоречие романтизм заткнул соответствующей сентиментальной фразой, на каждый вопрос ответил соответствующим невинным пожеланием, и наклеиванием этих ярлыков на все факты текущей жизни называл «решением» вопросов. Неудивительно, что эти решения были так умирительно просты и легки: они игнорировали лишь одно маленькое, обстоятельство — те реальные интересы, в конфликте которых и состояло противоречие» (т. II, ст. 108—109).

Отже, романтизм не може бути стилем пролетарської літератури. Пролетарський реалізм, що ґрунтується на методі діалектичного матеріалізму, має стати стилем пролетарської літератури, стилем доби. Звісно, треба бачити різницю між натуралізмом і реалізмом. Не треба також думати, що реалізм відкидає романтику й фантазію.

Три роки існування літературної організації «Молодняк» довели, оскільки ця організація життєспроможна. «Молодняк» величезну роль відіграв в боротьбі з націоналістичними збоченнями, за ленінську лінію в національній політиці. «Молодняк» виправдав себе і в ідеологічному, і в літературно-мистецькому відношенні. Він посів значне місце і в загально-пролетарській літературі.

Але перед «Молодняком» нині стоять виключної ваги завдання. Перехрести певну кризу свого зростання, ще більше наблизитись до життя комсомолу, робітничої молоді, до відображення у своїй літературній продукції тих процесів, що відбуваються в комсомолі, опанувати марксо-ленінською теорією, ще в більшій мірі поставити свою діяльність у відповідність з сучасними завданнями партії й комсомолу — ось головні завдання «Молодняка».

Комсомол має посилити своє ідейне керівництво «Молодняком». Треба, щоб комсомольські організації знали, чим живе «Молодняк», які процеси в ньому відбуваються. Треба значно посилити розповсюдження творів молодияківців серед комсомольців, вивчення цих творів, здійснення критики над ними, що значно допоможе молодим письменникам творчо зростати.

Особливо нині, напередодні Всеукраїнського з'їзду «Молодняка», комсомол має широко розгорнути обговорення питань, зв'язаних з пройденним шляхом і перспективами «Молодняка».

ВАСИЛЬ МИСИК

В сучасній російській поезії неоклясицизм не має ніякого впливу на поетичний молодняк. Окремі російські неоклясики монолітної групи собою не являють і не намагаючись хоч скількинебудь захопити нові позиції, лише за енергією продовжують працювати, і то по о д и н ц і. Ці неоклясики, або зовсім не випускають за останні кілька років книжок своїх віршів (Г. Шенгелі) або навіть їхні підсумкові збірки проходять буквально непомічені («Кротонский полдень» колишнього футуриста — Бенедікта Ліфшиця). Трохи інакше стоїть справа з Владиславом Ходасевичем, що є тепер у білій еміграції. Четверта книжка віршів Ходасевича — «Тяжелая лира», що її видав 1922 р. держвидав РСФРР, також майже не притягла до себе уваги радянської громадськості. А на таку увагу вона заслуговує якраз тим, що в ній чітко накреслені одверто контрреволюційні тенденції. В завдання моєї статті аж ніяк не входить аналіз віршів Ходасевича. Але ж не можна, хоч би побіжно, не відзначити найбільш контрреволюційних висловів Ходасевича. Наведу цитату з його вірша з характерним наголовком «Искушение», що з'явився на шостому році Жовтневої революції:

Довольно. Красоты не надо!
Не стоит песен подлый мир! *)
Померкни Тассова лампада!
Забудься, друг веков, Омир!
И революции не надо!
Ее рассеянная рать
Одной венчается наградой,
Одной свободой — торговать (стор. 9).

У другому вірші про леді Макбет і про себе Ходасевич писав:

Леди долго руки мыла,
Леди долго руки терла.
Эта леди не забыла
Окровенного горла.
Леди, леди. Вы, как птица,

*) Підкреслення тут і далі в усіх цитатах моє — Г. Г.

Бъетесь на бессонном ложе.

Триста лет уж вам не спится —

Мне лет шесть не спится тоже (стор. 31).

В коментарях, як кажуть у таких випадках, потреби немає. Доводиться лише дивуватись, як отаку контрреволюційну продукцію могло видати державне видавництво радянської республіки.

II

У нас на Україні неокласики працюють активніше й компактніше, ніж в РСФРР, хоч потрібно зразу ж відзначити, що таких одверто контрреволюційних висловів, як у Ходасевича, від українських неокласиків чути не доводилось. Неокласицизм являє собою в сучасній українській поезії певний напрямок, досить виразний і ідеологічно і формально. Пасивне «споглядалсь» сприймання революційної дійсності сполучається у неокласиків з розробкою канонічних жанрів, при чому канонічні у неокласиків також і строфіка, і лексика, і ритміка. Отже, не дивлячись на свою значну майстерність (як майстер, особливо значний, звичайно, Максим Рильський) неокласицизм є, перш за все, реакційний напрямок у сучасній українській поезії. Томуто зрозуміла та тривога, з якою дивисься, як усе більше впливають неокласики на поетичну молодь. Можна категорично заявити, що навіть футуристи не мають стільки учнів і епігонів, скільки їх мають неокласики. Парубчака, що приходить з села, з цілком зрозумілих причин вабить, звичайно, більш за все «описовість» неокласиків, ніж псевдоурбаністичність наших футуристів.

III

Починаючи вже з 1923 року, коли в періодичній пресі з'явилися перші вірші Василя Мисика й аж до сьогодні ім'я молодого поета уперто пов'язують з іменами неокласиків. Перша збірка віршів Василя Мисика, що вийшла в другій половині 1927 року — «Трави» дала, здавалось, ще більше підстав для такого твердження. В усякім разі, рецензуючи «Трави», В. Поліщук у № 9-10 «Плужанина» за 1927 рік заперечував Мисикове право на літературне існування, бо йому (Поліщукові) здавалось, що Мисик є відвертий епігон. Правда, ще до виходу «Трав», В. Чапля, високо оцінюючи творчість Мисика («Кожне слово його на своїм місці і важить, як золото» — «Плужанин» № 4 за 1927 р., стор. 25) підкреслював, що «Василь Мисик цілком сучасний так само, як є сучасна й та школа поетична українська, до якої він примикає — Тичинина школа» (там же). Проте, треба обережніше підходити до оцінки, вказував у своїй рецензії і Я. Савченко: «Та проте Мисик має багато відмінного від неокласиків. Насамперед відрізняє його міцний тонус світовідчуження. Він наскрізь бадьорий і радісний. Правда, це радість біологічного порядку, радість молодости й певности своїх сил. Скорботних рефлексів не відчуваємо в його творчості» («Життя і Революція» № 10-11 за 1927 р.,

стор. 176). Тепер, як вийшла друга книжка віршів Мисика «Блакитний міст» і з'явилась в періодичній пресі низка його останніх творів, маємо змогу повніше оцінити творчість поета.

IV

Читаючи книжку «Трави» тепер, дивуючись, як це не помітили в свій час постійної енергійності, цілеспрямованості, дієвої психіки Мисикової. Поета не лише не притягає властива неокласикам умиротвореність, любов до тиші. Він в найпевнішій і точній змісті цього слова поетизує, «виспівує», як казали раніш—шум. У першому вірші «Трав» читаємо:

А там, де пні zostалися,
уже крізь пустки сум,
пускає струнні парості
новий вишневий шум.
Я чую шум той радісний—
у мене в серці він (стор. 3).

Звернімося до такого вірша:

Стану, слухаю шуми й не можу наслухатись
(стор. 4);

Ніч мине в боротьбі, в сподіваннях тривожних,
у шумах (стор. 5),—

і так далі, аж поки не зустрінемо вірша цілком присвяченого, так би мовити, боротьбі за шум:

Не вшелесне, не вшумить...
О, щаслива мить!
Свисне пташка на лету.
Всі сади в цвіту.
Ні дощу, ні вітру...
білоцвітна тиш.
Що ж у тиші тій смутне
Нагина мене?..
Хвиля... Вітер налетів...
Вихор пелюстків!
Наче звіялась пурга—
сад шумить, здріга.
Вій же, вітре, все зривай!
Цвіту мій, прощай.
Як же весело мені
у таких вогні... (стор. 10).

Надалі поет ще посилює цей мотив і навіть двічі підкреслює його тавтологією, при чому в першому випадку ми спостерігаємо лише тавтологію:

Швидко шум перешумів (стор. 38),—

а в другому маємо ще й нарочите посилення:

А по нивах
Рівний шум усе шумніш находить,
Заливає ниви—й нерухомо
В сивій тьмі шумлять вони (стор. 42)...

Свого логічного і найяскравішого завершення досягає цей мотив у вірші «З поеми», що є ніби своєрідне кредо бадьорого, радісного, енергійного поета.

V

Жюль Валлес, відомий французький письменник—герой комуни казав: «те, що вважають за мій талант, не що інше, як моя щирість». Щирість—оце одна з найхарактерніших рис «Трав» Мисика. Емоційно насичені, з домішкою пантеїстичности, щирі вірші Мисика кажуть про старе, подолане новим, про майбутнє, протиставлене минулому. Найсильніше й найвиразніше виявлена ця філософія в віршах «Степ» і «Синельникове». Особливо показова друга половина «Степу»:

Одживають печальні, сірі—
й безкінечно буйна, жива
на усім голубім безмір'ї
проростає трава.
Проростає, насичена кров'ю,
однотонно, забутньо шумить.
І під шум її хочеться знову
хвилюватись і жить.
Дивитись, як б'є без краю
голубий прибій в далину.
О, степе, я серцем вітаю
твою тишу смутну!
Бо крізь неї з горбів похилих
бачу й чую сили нові,
бо минуле твоє в могилах
а майбутнє—в траві (стор. 24).

VI

Але ж балачки про неоклясицизм у «Травах» Мисика не можна назвати необґрунтованими. Часто доводиться тут стикатись із характерним неоклясичним лексиконом («благословенна синь», «неізяснимо прекрасне південне небо», «сад благоуханний» і т. інш.) і навіть з цілими віршами, що зроблені відповідно до неоклясичної традиції (найяскравіший щодо цього вірш—«Баба»). Неоклясичні також у «Травах» (за деякими винятками) строфіка й ритміка. Нарешті часто неоклясичні у Мисика також і тропи. Щодо Тичининого впливу на Мисика, то він незначний, і лише зрідка дається чути уважному читачеві (наприклад, у вірші «При дорозі»).

VII

З того часу, як вийшли «Трави», проходить більше ніж два роки і з'являється нова збірка Мисика, що складається всього лише з трьох віршів: «Блакитний міст», «Товариш Ян» і «Конквістадори». На цей раз Мисик виступає вже переважно як романтик. «Блакитний міст» подає патетику радянського будівництва, протиставляє дням, коли:

Вибували бійці
з божевільних лав,
і по бруксах
з мазутом
скипалась кров (стор. 8)

наше сучасне соціалістичне будівництво:

І тепер
виростає
блакитний міст—
і під ним
вагони
пливуть, як тьма.
Він сповитий димами
далеких міст,
він вітрами
обвіяний
чотирма (стор. 9).

«Товариш Ян» написаний на традиційну в українській народній клясичній і сучасній поезії тему про братів:

Що колись
ворогами страшними
в бою зійшлись (стор. 11).

Як і треба було ждати —

Привела їх обох
на війну
вдова.
Ах, шляхами двома
розійшлись вони.
Й не діждала обох
удова
з війни (11 і 12 стор.).

Більшовик Ян убиває свого брата бандита Марка, але й сам кінчає самогубством. Таку розв'язку не можна вважати за дуже вдалу. «Невтраль-

ний» сюжет трактують «Конквістадори». Більш, ніж мужні, безстрашні конквістадори Мисикові заявляють:

На попіл згоримо,
розвіємось вогнем,
та не зневіримось,
знесилені
одчаєм (стор. 25).

Про ту саму рішучість ще більш переконливо каже і ефектна кінцівка, яку я тут не наводжу лише за браком місця.

VIII

Романтик Мисик у книжці «Блакитний міст» виявляє себе як прибічник розробки жанру балади. Явище несподіване, не менш, ніж самий романтизм молодого поета. Про що це говорить? Про те, що талановитий поет зумів перебороти окремі реакційно-неокласичні елементи, що є в його першій книжці віршів, і ступив крок наперед по шляху до ще більшого ідеологічного навантаження і ще більшої актуальності тематики. Вірші Мисикова набувають енергійності, динамізуються. Довести це можна порівняльною аналізою ритміки в обох книжках Мисика.

IX

Ритміка є чи найменше розроблена галузь в радянській поезії й особливо в радянській критиці. За незначними винятками, до цього часу не ставилось ще таких безумовно інтересних питань, як композиційне значення ритміки і обопільний зв'язок лексики й ритміки. Так само поети часто не дооцінюють функціонального ефекту ритмічних конструкцій. Про Мисика так сказати не можна. Вдумливо працюючи над своїми віршами і синтетично їх оформлюючи, молодий поет багато уваги приділяє також і ритміці. Обмежимося тут лише двома прикладами. Прагнучи насиченості, Мисик у «Травах» досить часто застосовує такий трудний і складний засіб, як *ensambement*. Робить це Мисик цілком свідомо, а іноді навіть спеціально акцентує на цьому цілі строфи. В наведеній цитаті *ensambement* вживано кілька разів і дуже вдало:

Трави схожають, сади
зеленіють, добрішають кручі.
Вже біля школи ряди
осокорів набрякли й пахучі
свіжі листочки липкі
розтулили. Між тихої пари
сонце як світить! Які
наливаються в небові хмари!
Люди надійно у вись
поглядають. А діти із школи

вибігли раптом, взялись
всі за руки і шумно у доли
кинулись. От і поля
зеленіють, сіріють узлісся.
Тепло нагріта земля
їх п'янить. Хто куди розбрелися
всі. Ті в долину ясну,
ті в прозорий лісок, ті на луки (стор. 6).

Але набагато краще сконструйована ритміка у вірші «Син». Тут на початку йдуть дві строфи, написані тристопним ямбом, далі строфа, в якій перші й треті рядки написані тристопним ямбом, а другі й четверті тристопним хореем, а четвертий—це двостопний дактиль або ж тристопний хорей з одним урізаним складом і т. д. і т. інш. Це спричиняється до того, що в вірші «Син» усі стилеві компоненти сприяють найцільнішому і вражальному оформленню задуму.

В книжці «Блакитний міст», яка в цілому написана простіше ніж «Трави», нема таких складних ритмічних переходів (*ensambement*) і конструкцій (варіація різних розмірів). Але в ній звертає перш за все на себе увагу графічна і ритмічна розбивка рядків, що є нова для Мисика і досягає він її головню вводячи анакрузи. Є також у новій збірці Мисика несподівані, але глибоко виправдані відрубані рядки в окремих стопах. Ці відруби сприяють динамізації і активізації вірша, що ми про них уже згадували. В «Конквістадорах» декілька разів подибуємо і зовсім протилежний засіб: наростання окремих рядків, подовження їх зайвими стопами.

X

Я вже згадував, що книжка «Блакитний міст» написана трохи простіше за «Трави». Треба ще раз підкреслити, що ця простота ні в яким разі не є наслідок зниження того високого рівня, якого доходить поетична продукція Мисикова. Навпаки, «Блакитний міст» є показник зростання Мисикова, зростання і ідеологічного і формального. Я вже визначав безпідставність самогубства більшовика у вірші «Товариш Ян». Оце самогубство і його виправдання—єдиний ідеологічний промах (вірніше хиба) нової збірки віршів Мисика. Із формальних моментів деяким зниженням є лише нічим не виправдане зловживання епітетом «страшний» у тому ж вірші («страшні вітри»—10 стор.; «в боях страшних»—10 стор.; «ворогами страшними»—11 стор.; «в вітрах страшних»—14 стор.; «Страшно... крикнув»—16 стор.; «в страшнім диму»—17 стор.; «страшні світи»—17 стор.; «бої страшні»—19 стор.).

XI

Справжнім майстром, про якого слід уже говорити, як про видатне явище в сучасній прогресивній українській поезії, виступає Мисик у віршах, що написані, мабуть, після його другої книжки і надруковані в журналі

«Червоний Шлях» і в альманасі «Літературний Ярмарок». Я кажу про чотири речі: «Студент Гомін», «Ліс» («Червоний Шлях» №№ 4 і 7 за 1929 рік), «Під Івана Купала», «З півдня темніє обрій» («Літературний Ярмарок» №№ 5 і 7 за 1929 р.). У цих досконалих віршах ми маємо ніби синтезу «Трав» і «Блакитного моста».

У вірші «Студент Гомін» приваблюють до себе епічність, урочистість, поважність. Певний своїх сил, Мисик вдало подає навіть ризиковану анекдотичну деталь:

Чумака схилився.

Жадні руки у яму послав.

І раптом —

Зовсім близько вже взявшись руками дужки,

Так він різко тишу порушив, що довго

Сам стояв, себе самого злякавшись.

У «Лісі» пантеїзм Мисика, що ми вже про нього згадували, сполучається з своєрідним антропоморфізмом. «Ліс» має елементи балади, але дещо в іншому тоні, ніж у вірші «Товариш Ян». У «Лісі» натрапляємо на своєрідне сполучення народньої думи-пісні і зразків західньої, так званої, «озірної» поезії *).

Кінцівка цього вірша нагадує ще й кінцівку вірша сучасного російського поета Ед. Багрицького про птахолова Діделя:

У зеленім саді незнанім,
по стежках, пробитих вітрами,
по каплицях подин прозорих
я їду все далі та далі,
лік хвилин і літ загубивши,
як той Фелікс благословенний
у старій латинській легенді.

Вірш «Ліс» потверджує також наявність у Мисика елементів романтизму. «З півдня темніє обрій» нагадує разом і «Студент Гомін» і «Ліс». В цій прекрасній речі особливо пощастило Мисикові показати природу в її несподіваній красі, коли людина буквально ховається і настає гульня стихії. Ось дуже сильний, насичений уривок із «З півдня темніє обрій»:

Вітер міцніє. Йі коли вже курінь холодним
дрожем пройнявся і кожна стеблина в струнку
мертво витяглась і комашня безсила,
вирвана з нір, сипнула в п'ятому і пізні
дітні жуки, мов кулі бились об стебла
й падали мертві й котилися далі у простір.

*) До речі згадаю про те, що Мисик виступав ще й як перекладач кращих зразків західньої поезії на українську мову. На особливу увагу заслуговує переклад відомого вірша Роберта Бернса — «Джон Яшне Зерно» (Молодняк № 6 ц. р. — Г. Г.)

вже коли й дихати нічим у шумі стало
раптом щось перервалось—і все затихло.

Інший характер має «Під Івана Купала». В цьому вірші трохи несподівано натрапляємо на повторення:

Як просторо, як п'яно, як душно в світі...
Тоскно в плесі, де гнуться сухі куніці,
Тоскно плаче вода у кущах, в криниці
Тоскно плаче, схопившись за серце,—дарма...
не змагайтесь, рибалки, він (сом—Г. Г.)
порве найкращі сіті
в цю годину тривожну, в годину тоски.
Не змагайтесь, рибалки, по схилу крутому
не протоптана стежка виводить на теплий шлях.
Не змагайтесь рибалки, спішіть у п'тьму додому,
вас зістрінуть жінки і коханки в садах...

В цілому ж вірш «Під Івана Купала» і тематично й стилістично менш цінний, ніж «Студент Гомін», «Ліс» і «З півдня темніє обрій», хоч і в цьому вірші є чимало дечого інтересного.

XII

Якби зібрати докупи «Студент Гомін», «Ліс», «З півдня темніє обрій» і «Під Івана Купала», то ці вірші склали б кращу збірку Мисикова, що якісно перевищила б обидві видані книжки та й кількісно була б більша, ніж «Блакитний міст». Аналізуючи ці чотири речі, доводиться констатувати: по-перше—поширення тематичного діапазону Мисика; подруге—подальше ускладнення ритмічних конструкцій; потретє—підвищення якісного рівня мови і почетверте—посилення елементів образності. Із окремих негативних моментів відзначимо, що вірш «Студент Гомін» у порівнянні з «Блакитним мостом» мало динамічний. Але ж цей факт легко пояснити різними тематичними настановленнями «Студента Гоміна» з одного боку і віршів, що складають книжку «Блакитний міст»—з другого. Але ж не дивлячись на це, потрібно підкреслити, що останні твори Мисика свідчать про небезпеку, яка загрожує йому: залишатись у стані урочисто-епічної споглядальності. Треба також відзначити, що в нових речах Мисика більше неокласицизму, ніж романтизму *).

Отже певного стилю у Мисика ще нема, і це цілком зрозуміло: він ще молодий і перебуває в стадії зростання.

XIII

Василь Мисик, як уже було сказано, являє собою в сучасній українській поезії безперечно інтересне явище. Його літературну «долю» можна

*) Асоціативна метода побудовання зближує вірші Мисика, «Студент Гомін» і «З півдня темніє обрій» з уже згаданою «Бабою» із «Трав»—Г. Г.

порівняти з літературною «долею» Миколи Бажана. Як і Бажан, Мисик багато й уперто працює над собою, залишаючись до цього часу, за деякими винятками, поза увагою нашої критики. Говориться це не для того, щоб зайвий раз підкреслити безпорадність критиків (такі «розмови» в останній час особливо модні і доводиться їх слухати якраз від тих, хто існує лише завдяки невпорядкованості у нас критики, тобто, хто має найменше право жалітися), а тому, щоб відзначити, що Мисик поетично виріс і росте не дивлячись на відсутність вказівок і керівництва збоку.

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА

ДЕЛЕГАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО БЮРА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ХАРКОВІ

27-Х до столиці України прибули пролетарські письменники Заходу в складі делегації міжнародного бюро революційної літератури. Серед гостей відомий німецький пролетарський поет Йоганес Бехер, Бруно Ясенський (автор відомого роману «Я палю Париж»), Ф. Вайскопф, Рен Габор, Коган, Бела Іллеш, Мате Залка та представник Ленінградської Асоціації Пролетарських письменників т. Саянов.

Делегація мала за завдання—ще тісніше налагодити зв'язки з українською пролетарською літературою та намітити конкретні заходи, щоб просунути українську пролетарську літературу за кордон.

Гостей тепло зустрічав громадський комітет під головуванням тов. Річицького.

Особливо урочистою була зустріч наших письменників з гостями в Будинку Літератури ім. Блакитного.

Делегацію вітали представники літературних організацій.

На привітання відповідали Мате Залка, Рен, Вайскопф і Бруно Ясенський.

Вони запевняли, що пролетарські письменники Заходу прагнуть і далі зміцнювати ще більший зв'язок з пролетарськими літературами всього світу. Промовці висловлювали захоплення з приводу вселенського зростання пролетарської літератури в УСРР, зазначаючи, що надалі їй належить велике майбутнє.

За участю чужоземних пролетарських письменників в Наркомосі і Держвидаві України відбувся ряд нарад, де обговорювалося питання про конкретні шляхи подальшого зміцнення зв'язку між пролетарською літературою УСРР і західною літературою.

Делегація чужоземних письменників відвідала ряд центральних установ, наукових організацій, виставок, музеїв, будинок промисловості тощо.

Члени бюро поінформували про стан пролетарської літератури за кордоном.

Бруно Ясенський сказав, що не скрізь про-

летарські письменники мають такі широкі перспективи для своєї роботи, як в СРСР. Зокрема зовсім неможливі умови для розвитку пролетарської літератури в буржуазній Польщі. Там пролетарські письменники, а вони складають досить численну групу, не мають свого органу. Отже їм фактично ніде вміщувати свої твори. Та й до того ж їх постійно переслідують і всіляко перешкоджають працювати. Нині в Польщі залишилися лише пролетарський поет Броневський. Решта ж письменників поволі залишають Польщу.

З творчістю радянських письменників широкое суспільство Польщі так само не може ознайомитись. Їхніх творів в перекладах польською мовою вийшло дуже мало. Якщо твір письменника з СРСР випускають, то до нього дають тенденційну передмову і навіть скорочують, висуваючи наперед негативне висвітлення життя.

В Німеччині, як сказав тов. Йоганес Бехер, справа стоїть інакше. Там група передових німецьких письменників організувала об'єднання пролетарських письменників Німеччини, як німецьку секцію міжнародного бюро революційної літератури, що дедалі зростає.

До об'єднання ввійшло близько 300 пролетарських письменників, серед них чимало початківців з молодняка. Ще недавно вони були робкорами, але останнього часу дехто з них дав серйозні твори, виявивши себе якнайкраще. Взагалі ж пролетарські письменники Німеччини так тісно зв'язалися з робкорами, що часто між ними важко знайти різницю. Це тим паче, що чимало письменників працює біля вартату.

Франц Вайскопф розповів про вплив української літератури за кордоном. Він сказав, що з українських поетів у Чехії найпопулярніший Павло Тичина, бо його перекладено найповніше. Доводилося бачити переклад дрібних творів т.т. Микитенка, Кулика, Хвильового та інш. В Чехії міжнародне бюро знайде широкий попит на українську літературу в перекладах, бо інтерес до неї великий.

З'явилося багато перекладів з творів радянських письменників. Цього не можна ска-

зати про українських. Інтерес до них безперечно є і цей момент треба використати. Міжнародне бюро видає антологію української літератури і твір Петра Панча німецькою мовою. В наслідок цього інтерес до української літератури безперечно піднісється.

Бела Іллеш обіцяв від міжнародного бюро революційної літератури, що німецьке партійне видавництво видрукує роман українського пролетарського письменника. Дала бюро позові просуватиме українську пролетарську літературу до інших країн Заходу і несамоперед до Франції.

Члени Інтернаціонального Бюро революційної літератури 28-Х виїхали до Москви. В Харкові залишався тільки тов. Бруно Ясенський.

ПАМ'ЯТІ ПАВЛЮКА ТРУСА

Помер молодий білоруський поет Павлюк Трус.

Журнал Білоруської Асоціації Пролетарських Письменників «Маладняк» вмістив у № 9 ц. р. статтю М. Аллхновича, присвячену творчості Павлюка Труса. У цій статті Аллхнович говорить:

«Тільки цими днями великий натовп трудящих, літераторів та студентів провів його тіло до могили. Провів до місця останнього відпочинку. Три сосни варгують його могилу. Ті сосни, про яких він колись співав:

Шумяць дзе у полі тры сасны.

каб адпачыць я мог душою.

«Вясна» («Полюмя» № 7—26 р.).

І знову крутиться коло життя. Як і раніш, розкидається вогнем і боротьбою безсонне місто. Блідими загравами встає вночі над Менськом світло...

Нема Павлюка Труса, нашого товариша по праці й боротьбі.

Нема простого селянського хлопця, який прийшов у місто з вінком своїх найкращих бажань і думок.

Який у наших лавах, лавах Білоруської Асоціації Пролетарських Письменників, прийшов до усвідомлення боротьби, захопився будівництвом.

Важко писати оці рядки і знати, що спиналися його пісні, спиналися його мрії, співзвучні настроєм усіх трудящих мас Білоруси. Обідно й боляче...

Але в неосязності життя, у швидкому

зростанні Білорусі радянської, Білорусі робітників і селян—запорука того, що на зміну йому придуть нові митці слова, придуть нові поети, поети «добі великих робіт».

І тільки ця надія робить не таким болючим його несподіваний кінець.

Павлюк Трус народився 1904 року в с. Нізку, Уздзенського р. на Менщині, в убогій селянській родині. Дід його—людина неписьменна, хотів, щоб і внук таким залишався, та працював у господарстві. Та й батько, хоч і письменна людина, згоджувався з дідом, тільки мати домагалася: «чужі ж діти учаться, нехай і він вилазить у люди».

Скінчивши семирічку, Павлюк Трус рік просидів дома. Почалася громадянська війна, польська окупація. В час наступу Червоної армії на Варшаву його забрали в обоз; пробув там три місяці.

Сидячи вдома він багато читав та збирав народню творчість.

У 1923 році поїхав вступити до Менського педтехнікума. Випадково познайомився з Коласом, прочитав йому свої вірші і Колас підтримав його та допоміг вступити до Білоруського Педагогічного Технікуму (Максім Гарецький—«Маладняк на 5 років»).

Скінчивши технікум, він працював газетним робітником у Гомелі. Потім вступив на літературно-лінгвістичний відділ Білоруського Державного Університету, де і вчився до останнього часу. Брав активну участь у праці Менської філії БілАПП'у, де був членом бюро та провадив роботу по масових виступах. На першому з'їзді БілАПП'у обраний кандидатом ревізійної комісії. 30 серпня ц. р. помер од черевного тифу в Менську.

Навіть оці короткі біографічні дані й наш побіжний розгляд його творчості дають підставу для визначення основних джерел.

Пошере, це—особисте життя поетове, по-друге, це—народня поезія, і, потретє,—революція і наше соціалістичне будівництво.

Тепер на закінчення кілька слів про ту ідеологію, яку виявляв у творчості Трус. На нашу літературну арену він виступав, як окреслений революційно-селянський поет. Радість молодого села, яке ступає по шляху Жовтня, виявляє він. Але ця радість, що струмить у жилах, це свято молодості—виявляється спочатку в зверхньому підході.

Поглибленого показу нових побутових взаємовідносин ще нема, вони часто змінюються зовнішнім показом речей, символів нового. Перед нами проходить революція, патос змагання й перемоги, але їх впливу на психологію людської громади—цього складного процесу майже не видно. Тільки в останніх творах радість життя та творчості, проведені через усвідомлення надзвичайних труднощів будівництва нового життя і неминучості перемоги нового над старим, стає глибшою, змістовнішою, повнокровнішою.

В останніх творах, переважно в поемі «Дзєсяті падмурак», він підходить до життя з класовою (пролетарською) ідеологією. Це значить, що він усвідомлює всю глибочину сучасних класових протиріч та всі відміни боротьби клас, він помічає, які явища життя допомагають історично-поставленим завданням керівничої класи. Він бачить та одбиває життя у процесі його розвитку, розуміє суть та шляхи сучасності і своїми творами активно допомагає пролетаріатові, який разом з біднішими та середняцькими шарами села веде будівництво нового життя уперед.

Павлюк Трус стає пролетарським поетом.

На цьому етапі обірвалося молоде життя. Замовкли пісні поетові. Обірвалися якраз тоді, коли він у своїй творчості вийшов на широкий простір. Коли він широко одкрив очима побачив хвилюючий, неосягний океан життя.

Але він не захлинувся в ньому, він не оддав уваги дріб'язкам, бо інакше життя повстало б перед ним неспокійною та суперечливою мішаниною, сумою окремих з'явищ і фактів.

Він знайшов певний споглядальний пункт, дивлячись з якого, міг розібратися в цій плутанині, відрізняв коштовне від менш коштовного. Цей дозорчий пункт—світогляд.

Згадуючи ласкаво-жалібним словом небіжчика, ми повинні ще вище держати прапор боротьби за пролетарську літературу.

Але до цього ми прийдемо тоді, коли зникне суперечності поміж світоглядом і світовідчужанням митця. Коли в процесі праці наші поети й письменники дійдуть до усвідомлення надзвичайної ролі викристалізованого світогляду: «Діалектично-матеріалістичне розуміння мистецтва дає ключ до розумін-

ня всесвіту через класово-мистецьку зміну всесвіту. (Гроссман-Рощин).

Під знаком боротьби за діалектично-матеріалістичний світогляд у наших лавах повинні змагатися ми».

Читачі нашого журналу знають тов. Павлюка Труса з статів-оглядів білоруської літератури та перекладів окремих віршів молодого поета («Молодняк» № 3, 1927 р.—переклад П. Голоти).

ЩО ГОТУЮТЬ НА ФАБРИКАХ ВУФКУ

На замовлення Управи Дніпрельстану, ВУФКУ виготовить найближчим часом повнометражний фільм, що покаже велетенську роботу, яку розгорнуто на Дніпрельстані. Робить цей фільм виробнича група режисера А. Кордюма, що ставить паралельно ігровий фільм «Останній лодман».

З Ленінграду повернулася група режисера М. Шпиківського, що знімала там кадри великих індустріальних закладів для фільму «ХЛБ». Зараз розпочато знімання на київській фабриці.

Режисер Г. Гричер закінчує павільонні знімання великого фільму «Квартали передмістя», що висвітлює національну ворожнечу. В головній ролі—відома кіно-артистка Ната Вачнадзе. Картину буде закінчено в середині листопада.

Режисер Б. Тягно з оператором Б. Завелевим знімають у павільонах Одеської кіно-фабрики фільм за сценарієм М. Заца—«Охоронець музею». Тема—переродження світогляду українського професора-націоналіста під впливами, з одного боку: ганебної діяльності петлюрівців, що плюндрують Україну, а, з другого боку—вчинків більшовиків, що захищають українські скарби й зберігають їх. Старого професора грає заслуж. артист. УСРР—Ів. Замичківський, його дочку—Ніна Лі, матроса-комісара—С. Шагайда.

Фільм «Мрійник», що його почав ставити режисер Г. Рошаль (поставник фільму ВУФКУ «Дві жінки») за сценарієм С. Рошаль та В. Строевої, покаже історію містечкового єврея-націоналіста, який в подіях війни та революції усвідомив свою класову належність і став активним учасником соція-

лістичного будівництва країни. У сценарії також висвітлено роботу євреїв на землі.

Режисер Г. Стабавий разом з С. Лазуриним ставитимуть фільм за сценарієм останнього під назвою «Йти заважають». Сюжет фільму: боротьба між старим та молодим поколінням учених за висування радянської молоді.

Дитячі фільми ВУФКУ.

«Газетники». Режисер К. Болотов закінчує монтаж фільму з життя дітей—продавців вечірніх газет. Головну роль ініціатора й організатора колективу газетників грає хлопчик Олекса Кравченко (син стельмаха). Негативну роль виконує хлопчик Ігор Піддубний. Фільм знімав оператор О. Ємельянов. По закінченню фільм буде вивезено на суд громадськості.

«Сам собі Робінзон». Управа ВУФКУ прийняла від київської кіно-фабрики фільм «Сам собі Робінзон», що поставив колектив режисера Л. Френкеля. Картина дотепно висміює захоплення підлітків авантюрницькою літературою. Головну роль горемандрівника виконує учень трудової школи Борис Богданович. Знімав оператор Ю. Вовченко.

«Шкідник», 9-го жовтня у київському клубі «Робос» відбувся широкий громадський перегляд, щойно закінченого дитячого фільму «Шкідник» про боротьбу з хуліганством у школі. Фільм загалом прийнято добре. На перегляді були присутні 400 осіб, переважно педагогів, та вся виробнича група на чолі з режисером К. Болотовим, Дітей-акторів, було обрано до президії зібрання.

Культурфільми ВУФКУ.

З Тянь-Шаню повернувся оператор І. Лозієв, що зробив там великий науково-краєзнавчий фільм. Експедиція досягла гірського льодовника Інельчек біля гори Хан-Тенгри, де ще не ступала нога людська. Ці місця зафільмовано уперше. Групі довелося працювати в надзвичайно небезпечних умовах: стався напад гірських бандитів, але їх пощастило відбити.

Зараз І. Лозієв монтує матеріал.

Закінчено мультиплікат до великого науково-медичного фільму «Механізм нормальних пологів», постави режисера К. Болотова за консультацією проф. Г. Писемського. У кінці жовтня цей мультиплікат-фільм буде на екрані.

СЕРЕД КНИЖОК ТА ЖУРНАЛІВ

Г. ЕПІК. «Зустріч». Повість. Вид. «Український Робітник». 1929 р. Стор. 160. Ціна 50 коп.

Гр. Епик до двого часу видав збірку віршів—«Червона кобза» (1923 р.); п'єсу—«Кров на Лені» (1925 р.); три книжки оповідань—«Полохнівої ночі» (1925 р.); «На зломі» (1926 р.); «В снігах» (1928 р.); Повість—«Без ґрунту» (двоє видань—1928 і 1929 р.р.) і збірку повістей і оповідань «Облога» (1929 р.). Із всіх цих книжок лише повість «Без ґрунту» викликала до себе широкий інтерес, до того ж, не так з боку критики, як з боку масового українського читача. Розглядувана нова повість Епіка навражд чи є серйозне досягнення молодого письменника, хоч не можна не визнати, що де в чому він справді має досягнення. Але ж, на мій погляд, нема ніяких підстав для отакої перебільшеної оцінки, що її дало видавництво «Зустріч» в анонімному «Після-слові»: «Зустріч» є продукція досвідченого майстра; це дає себе бачити насамперед у самій побудові повісті. Тут нам подано не схематичне накреслення сюжету, а майстерний розподіл матеріалу. Біля кожного з ораторів (мабуть помиляк; повинно бути—«героїв» або «персонажів».—Г. Г.) як коло стрижня відбувається зовсім самостійно напружена дія» (стор. 159). Композиція в «Зустрічі» справді краща, ніж у повісті «Без ґрунту», але не треба забувати, що вона все ж зайво прямолінійна. Змальовуючи двох братів: більшовика Дем'яна Неживого і петлюрїєць Микиту Неживого (він же Микола Іщенко і Максим Запорожець) Епик будує свою розповідь так, що перший розділ він присвячує Микиті, другий Дем'янові, третій знов Микиті і так аж до останнього розділу, в якому відбувається «зустріч», що закінчується самогубством Микити. Не доводиться говорити про те, що особливої вишуканості й оригінальності в такій композиційній побудові немає. Взагалі цінність «Зустрічі» не в оригінальності, якої нема, а в виразності і правдивості показаного історичного й людського матеріалу.

Дем'ян Неживий після громадянської війни потрапляє на роботу в район, в якому орудує банда отамана Петра Кадила. Діяль-

ність щодо організації нового побуту доводиться сполучати з постійними сутичками з бандитами, до яких приєднується активний петлюрїєць Микита Неживий, що нелегально перейшов польсько-радянський кордон. За допомогою регулярних частин Червоної армії банду після тяжкого бою щастить розбити. Розчарований Микита, як уже було сказано, майже на очах у брата кінчає самогубством. В змальованні цих далеко нескладних перипетій Епик зумів показати себе з гарного боку. В нього нема штучних напластовань, майже відсутня бутафоричність, мало трагікомічних моментів. На жаль не достатньо переконаливо описано лише розчарування Микити в своїй петлюрїєцькій діяльності. Зустрівшись у банді Петра Кадила з колишнім денікінським офіцером Лавровим, що тепер носить прізвище Лавроненко, Микита Неживий раптом починає роздумувати: «невже це я тепер разом із Лавровим їду? Проти кого?—Стало, як гора, запитання і стривожило Миколу (тобто Микиту—Г. Г.). Він одкинув кілька неприємних, настирливих думок, якось уважно подивився на отамана і знов піймав себе на незвичайному запитанні:

Може ми їдемо з ним разом проти тих, кого він ставив поруч зі мною під кушетку. Хто ж тоді є з отаманів ненайдемократичніший і що робиться у них, якщо Кадила ми весь час вважали там за найдемократичнішого,—одчайо запитав себе Іщенко. Він ще запитливо глянув на Кадила, перекинув свій погляд на Лавроненка і знову піймав себе на старій думці:

«Значить, із Лавровим проти своїх» (стор. 136—137).

Ця сама непереконаливість іноді дає себе чути, коли Епик описує товаришів Дем'янових. Але ж цілком невдалих типів ми серед них не подибуємо. Обурюють лише більш ніж пошлі опереточні вигукки Нематвія і діда Охріма:

«Та ми, їдять його мухи» (Нематвій, два рази на сторінці 117); а б їм тоді, їдять його мухи з комарями» (Охрім, два рази на сторінці 140 і 143). Також невдалі й ось такі авторові репліки: «Нематвій загадково, задоволено посміхнувся і скоса стежив за начмілом» (стор. 102). Загалом же постаті

більшовиків у Епіка більш життєві, ніж по-статі бандитів. Якщо Петро Каділо більш менш і виразний, то зовсім схематичний багато раз згадуваний (але він ні разу насправді не фігурує) Дмитро Вовк. Не краще стоїть справа і з Ромоном Пилиповичом—він просто загадковий.

Натрапляємо в новій книзі Епіка й на велику кількість нічим не викликаних і нічим не виправданих повторень. Особливо численні й набридли повторення в розділі одинадцятимому. Наведемо кілька прикладів: «Наталка Митрофанівна згодом прокинулася, але вона не помічала Іщенка, нерухомо сиділа на своїй приступці і мовчки дивилася в правильний чотирикутник дверей» (стор. 103—104); «Накинута на неї зразу, як вона сиділа, схопити і враз кинути в чорний чотирикутник дверей дверей Микола не міг: дві попередні безсонні ночі і ця зовсім знесилили його» (стор. 104); «Але Наталка Митрофанівна сиділа тихо й байдужо дивилася в правильний чотирикутник ночі, ніби зовсім не помічала Миколу» (стор. 105); «Деся із села в вагон залетів перший поклик раннього півня, і чорний чотирикутник дверей починав уже блякнути» (стор. 106); «Ніч помітно влякала і за правильним чотирикутником дверей Микола іноді вже бачив рідкі дерева лісу» (стор. 108).

Назвати Епіка «досвідченим майстром», як бачить читач—це не можна. Але від примітивних нарисів у своїх перших збірках оповідань до «Без ґрунту» і «Зустріч» молодий письменник проробив справді значний крок наперед, що гарантує й надалі зростання його літературної продукції.

Г. Г.

Г. БРАСЮК. «Донна-Анна» Вид. «Сяйво», тираж 3100. Стор. 300, ціна 2 крб. 60 коп. Київ, 1929 р.

Маємо на книжковому ринку ще одну книжку бібліотеки «Сяйво», на цей раз уже не повість, що є улюбленим жанром видавництва, а роман, за номенклатурою самого автора. Маємо перший роман Брасюка, якого знаємо з 1924-25 р. як початківця з невеличких оповідань для дітей («Устинка», «Безпутні»). Дальші роки (26-27) Брасюк друкувався по журналах і на 28 р. видав збірку «В потоках». І зрештою 29 р. виступає зі своїм першим романом «Донна-Анна».

У сляківських видань з сучасної художньої прози вже є певне обличчя, що якимсь мимом-

волі змушує чекати від нової книжки сляківської бібліотеки не широкого полотна подій та соціальних угруповань, а вузьких, інтимно-психологічних переживань інтелігентського, або колишнього аристократичного кола. Саме з цього боку типовим сляківським виданням і є Брасюкова «Донна-Анна».

Весь роман побудовано на особистій трагедії подружжя Бачинських, і сімейна драма їхня—це є канва, по якій автор старанно гаптує визерунок психологічних почуттів героїні—Донни-Анни, цецбо Гини Бачинської. Сам інженер Бачинський, безперечно, не оригінальний тип, і не перший Брасюк звів його на сторінки роману. Це улюблений герой панночок нашої сучасності й можна навести аналогічного йому Мак-Аллана (Келлерман «Тунель») та інших героїв. З біляцького середовища, завдяки здібностям та упертості в боротьбі з життям, Нік Бачинський стає інженером, що працює над винаходом, має звичайну, досить інтелігентну з ухилом до буржуазності, красиву дружину, дає їй і дитині теплий і навіть гарно обставлений куток—затишне помешкання, дає можливість гарно виховувати й одягати доньку. Ідеал чоловіка сучасних панночок і деяких письменників, які підроблюються під смак звичайного пересічного міщанина-читача. Випадкове, тимчасове захоплення іншою, відкидає Ганну від коханого чоловіка, вона ображена, захоплюється композитором, переходить жити до нього, але ж не зважаючи на відокремлене життя, Бачинський і Ганна знову кохають одне одного. Нік несподівано вмирає від свого винаходу, композитор зраджує Ганну з її ж таки власною 16-тирічною дочкою, а вона засмучена, зі зруйнованим сімейним цістям і життям залишається на правах хатньої робітниці, з її обов'язками, в колишнього коханця з власної дочки. Через всю книжку проходить постань Гини, що була пишною красивою жінкою «в очах її світилася радість безжурного життя, свіже обличчя заливав рум'янець» (стор. 6), а стала вона жовтою, схудлою, нещасною, І, власне, невідомо який основний стрижень мав перед собою автор, пишучи роману. Героїня не погана, розумна жінка, що завдяки заробіткам свого чоловіка могла цікавитись театром та музикою і зовсім нічого не робити для суспільства, залишається своєю вартістю такою ж нікчемною і наприкінці роману, коли стає хатньою робітницею. Навпаки, раніш вона нічого не

робила, тепер же дає користь хоча своєю працею в господарстві. Звичайний тип жінки свого чоловіка, в якій крім хатніх, нема ніяких інтересів, крім любовних драм, ніяких переживань, а головне, ніякої, абсолютно ніякої, корисної роботи, де б можна було прикласти свій розум і хоч невеличку, а все ж освіту.

Такі жінки були й єсть. Безупинно борючись з такою нікчемністю, вузькістю їхніх інтересів. А для Брасюка, наче ніколи не існувало інтересніших, яскравих жінок-людей, і він пише 300 сторінок про нібито сучасну «Донну-Анну», беручи її в найменш цікавому для сучасного читача оточенні, не даючи, власне, ні проблеми, ні широкого погляду на суспільства. Коли таку жінку свого чоловіка і тільки виводить Кундзіч («Синя блюза», «Ставок зацвітає»), то в нього є певний негативний погляд на героїню, подає тип з поглядом ідкої сатири, висвітлює певне соціальне зло. Брасюк же, повний симпатії до своєї героїні, не протиставляє Ганні іншого типу жінки, не відзначає абсолютно її нікчемності і вузькості. І хоча для читача зрозуміло, що Ганна з щасливої,доволеної жінки стає нещасною, а проте дивний результат залишається після роману. Наче не тому Ганна нещасна, що в неї нема фаху, що вона лише жила своїми хатніми інтересами, а коли домірку її було зруйновано, то й життя зруйноване, в Брасюка виходить, наче коли б вона не зрадила свого чоловіка, як він її образив, а прийняла б це з покірливістю й очікувала, поки він повернеться до неї знову, то все було б гаразд.

Щебто мораль, коли її шукати в творі, і вихід, який дає Брасюк для Ганни—це не переродження героїні, не проблема стати повноцінною людиною, бо Брасюк і не спробував Ганни змінити. Наче Нік—ідеальний чоловік, а зрада лише примха його чоловічої істоти, на яку порядний жіноці й зважати не слід, а коли б Ганна на зраду не звернула уваги й замилилась з Ніком, то на все життя була б щаслива. А взагалі зрозуміло лише одне, це вузькість, неінтересність і непотрібність типу Ганни, і дивно, чому автор все таки так любить свою героїню і не зміг знайти яскравішого типу для свого роману. Крім порпання в маленькій нікому власне неінтересній, Ганничій душі, нічого в романі нема. Звичайно, можна закинути, що тут зачеплено й світову проблему кохання, бо коли Мопасан написав «Сильна, як смерть», то ми

вважаємо це за великий світовий твір. Але ж у Мопасана є колосальна соціальна вага, картина тиллого аристократичного світу з безкрайно тонким соціальним відчуттям, а проблема була актуальна на той час. У Брасюка немає соціального тла, є лише кілька другорядних постатей. Нікові співробітники з заводу або ж артисти—співробітники Володимира. Пересічно не цікава публіка, що спекулює на заводі, або ж на театрі. Гострої сатири в Брасюка також немає, а є безсторонний опис нікому не потрібних людей, крім хіба типу Воаської, яку виведено досить талановито і яскраво-сатирично. Наче автор пише не в наш бурхливий, повний гостроти й будівництва час, а для другорядного журналу 900-х років, який читає дачна публіка й захоплюється деякими сантиментальними любовними пригодами. Словом, читачало спільного має «Донна Анна» у Брасюка, і «Дівчина з ведмедиком» Домонтовича (того ж таки видання «Сяйво»). Щодо нецікавості проблеми й непотрібності у даний момент героїв, то це вже відзначали рецензенти «Дівчини з ведмедиком». Навіть, коли «Дівчина з ведмедиком» хоч трошки сучасна, не погано висвітлює побут за часів воєнного комунізму, подає інтересні описи, то «Донна-Анна», якби не деякі назви речей та установ, ніяк би не сказати, що писана після революції. Всі події, епізоди, якісь пов'язані навкруги кохання і ревнувань. Навіть смерть Нікова, що ніби сталася через винахід, з'ясовується ревністю Володимира, а за сам винахід ми знаємо лише як за пам'ятку для Ганни.

Проте уміння зав'язувати сюжетні вузлики у автора єсть, бо роман все ж таки читається досить легко і читач весь час напружено стежить, що буде далі. Психологічні переживання, особливо такого сімейно-любного типу (коли можна, так сказати) у Брасюка з самого початку творчості. Так, є воєни в оповіданні «Темної ночі», де автор дає поруч кохання й злочин, «Ядзя», «В потоках», «Помилковий поїзд». Але ж коли «В потоках» крім проблем кохання є дещо і від побуту за часів революції, деякі інтересні, все ж таки типи, висвітлення бюрократизму й провінційного життя, а в творі «Помилковий поїзд» тонко зауважена, на кількох сторінках, трагедія особистого життя, типова для нашого студентства, і проблему в певний спосіб розв'язано, то в «Донна Анна» на 300 сторінках автор крім сімей-

ної драми не зміг подати нічого, і тому шкода, що певне уміння автори писати й зацікавити сюжетом читача, він приклав не до створення нового типу, не до поширення діалогу української літератури, не до широкої картини, а до порнання в неспотрібних нікому типах, нудному, малозначному тепер оточенні, і твір так і лишається почасти сентиментальним романом, який навряд чи ввійде коли до «генеральної лінії» нашої літератури.

А. Юровська.

Д. БУЗЬКО. «Про що розповіла ротаційка». Кіно-повість. ДВУ. 1929 р. 110 стор. Ціна 50 коп. Тираж 10.000.

Молоде мистецтво—кіно на сьогоднішній час знаменне вже не лише фактом свого рівноправного існування в ряду мистецтв старіших, воно чим раз більше позначається своїм впливом на інші старіші свої сусіди, зокрема на мистецтво слова—літературу. З недавнього часу стали з'являтися у всіх літературах твори позначені цим впливом. Те ж—і в літературі українській. Правда, чисельно, українська література на цей новий тон кіно-творів не дуже багата—кілька оповідань, екранізований роман Л. Скрипника «Інтелігент» і нарешті кіно-повість Д. Бузька, що оце її аналізуємо.

Кілька міркувань про особливості кіно-твору, перед тим, як почнемо розглядати повість. Особливість цього нового літературного жанру мусить полягати—це впливає вже з самої суті кіна, як мистецтва, що силу свого діяння на читача здійснює через зоровий орган сприймання—в стилеві, що був би насичений зоровими засобами зображення; змалювання різних складних душевних колізій тут бути не може, бо інакше це не буде кіно-стиль, в особливостях фабули та композиції твору. Фабула кіно-твору мусить мати максимум напруженості, з більшим ускладненням сюжетної інтриги, ніж ув іншому типові літературного твору. Композиція частин та епізодів має полягати в правильній і чіткій послідовності, бо лише так їх залежність може охопити зір. Ретроспективна метода подачі окремих частин, хоч би як її було вдало виконано, буде в кіно-творі недоладна. Цієї останньої думки автор даної повісті теж додержується, радячи молодим кіно-сценаристам не писати сценаріїв за згаданою метою, але практично сам її не додержується, очевидно, вважаючи на афо-

ризм—що можна Юлітері, до того зась-лові. У повісті є кілька місць, коли автор після певної дії вертається до подій, що сталися були перед нею. Може тоді автор робить різницю між літературним кіно-твором і кіно-сценарієм? Ні. В передньому слові він каже, що цю повість можна б було знімати для екрану. Тепер вернемося до стилю й фабули твору. Перший із них не можна вважати за кіно-стиль, бо ж нічим він не відрізняється від стилевих засобів власних творів психологічного, побутового, чи іншого якомусь. Коли б порівняти цю сторону даної повісті з «Інтелігентом» Л. Скрипника, то порівняння це було б на користь йому.. Коли в Скрипниковому романі текст поділений на три категорії: перша, це текст, що з нього читач довідується про зміст твору, про його суть, друга—авторські ремарки та ліричні уступи й третя—написи, то в Бузьковій повісті чогось екранного в стилеві, в спосіб згаданий, чи який інший, немає. Напр., «Мавпа». «Можна різно підійти до цієї істоти. Шпигун. Царський охоронник. І ваше серце палає гнівом». Цей ліричний уступ не виділено із загального опису особи шпигунової. Дізнатися про те, що дієва особа чимось вражена, що вона голодна, або щось думає, ми можемо не з її вчинків, через наш зір, а простісінько зі слів автора, на утворі психологічного наставлення. Не цитуємо через брак місця, а читач це зможе перевірити, розкрити книжку на першій ліпшій сторінці. Фабула повісті вже набагато екранніша й від композиції й від стилю. Події змінюють одна одну з кінематографічною швидкістю й несподіваністю. Протягом фабульної лінії труднощі в стані «героїв» та виходи з цих труднощів створюються уміло й умотивовано. Те ж і щодо місця дії. Воно раптово, але змотивовано щоразу нове; з Женеви воно переноситься до містечка в Білорусі, відтіля до Львова, із Львова до Києва і т. інш. Тут хочеться згадати про інтересний кіно-засіб, так широко вживаний на екрані, для того, щоб перенести глядача з одного місця до іншого, чи показати замість одної особи теж іншу,—це засіб діяфрагми.

Але ж це єдине додатне місце в творові з боку художнього, отже уникнути згаданих огріхів йому не пощастило.

Тематичний матеріал узятو відповідний—запальна праця революціонерів-більшовиків протягом 900-х років, аж до 1905 р. Життя багате на пригоди й події: для кіна, чи лі-

тературного кіно-твору, відповідне. Але справедливо буде сказати, що нового чогось в змальованні запілля, порівнюючи з тим, що вже є в літературі російській та українській, повість не вносить ні мабуть автор і не намагався особливого чогось дати.

Повість, нам здається, правила авторові за вправу з нового типу літератури, і, як бачимо, спроба не зовсім вдала.

За позитивну сторону повісти вважати треба той момент, що революційну діяльність дієвих осіб зв'язано з Україною, дано кілька ескізних портретів українського робітництва того часу, хоча портрети досить таки ескізні; зовсім не зачеплене клясове змагання того часу в розумінні широкому, бо ж кілька пригод із запальною друкарнею, не дають собою тла соціального. Та, мабуть, це пояснюється спрямованістю авторвою на фавулу та пригоду від чого повість має характер звичайної, середньої руки, пригодницької речі. Дивує великий тираж книжки (10.000). В українській літературі це число надто велике. Чим на нього заслужила ця повість?

Оліян Зет.

П. ЗАГАРУЙКО. «Огні». Оповідання. ДВУ 1929. Т. 5000, ст. 67, ц. 30 коп.

В буйному розвитку української радянської літератури знаменним є факт не лише зросту прози вгору (якісного), а ще й, сказати б, зросту в ширину, себто, народжування все нових і нових галузей літературної продукції та майже пропорційне задоволення виробниками попиту на художню белетристику різного значення і різного гатунку. І певно треба вважати за цілком позитивний факт існування—поруч романів О. Слісаренка, І. Ле, Ю. Яновського, поруч повістей В. Кузьмича, поруч глибоко-сюжетної, складної психологічної новели О. Кундзіча—існування і кількісний зріст продукції П. Нечая, П. Загоруйка, Ів. Андриєнка, П. Хуторського та інш. Ця когорта «молодих» белетристів-побутовців, звичайно, стилю нашої епохи не знайде і не створить. Та вона, певно, має досить скромності, щоб на таке завдання і не претендувати. Але ж ніхто не стане заперечувати, що окремі одиниці з цієї групи творців радянського прозового примітиву стануть добрими белетристами, ніхто не відкидатиме й того факту, що вже тепер ця група письменників дала значну кількість

цілком потривної їжі для широкого радянського читача, їжі, що її часто наші критики призириливо величають «чтивою», хоч не можна з певністю ручитися, що і в частини наших великих романістів та новелістів і повістярів нема з-поміж творів продукції, яка мало чим різниться від такого «чтива».

Збірку П. Загоруйка складають п'ятеро невеличких оповідань: «Спека», «Сльота», «Помста», «Ксеня», «Огні». Перше з них, «Спека»—найменш цікаве та найбільш протокольне. Примітивно побудоване. Але щодо фавульної розробки оповідань та сюжетової ув'язки персонажів—то автор у всіх своїх речах виявив аж геть невелику майстерність. Перше оповідання. Секретар суда Гулька за хабарі покриває лісокрадів та самогонщика Козяра. Сценки випивок. Комсомолец діловод суду, викриває Гульку—це розв'язка оповідання. «Помста»: «розкуркулений» куркуль хоче забити з куцопала свого наймита на чужому городі, пославши його красти там буряки, але випадково вбиває свого сина, що допомагав наймитові.

Такі ж нескладні своєю будовою й інші оповідання. Можна сказати, що «Сльота», «Ксеня» та «Огні» ще примітивніше побудовані за інші. Але якраз ці оповідання мають інші елементи впливу на читача, бо від них лишається більше враження. Ці елементи впливу, художності—певне уміня авторове в малюванні тла, оточення для своїх героїв, уміня нагромаджувати потрібні художні деталі, розповідаючи про своїх скромних героїв—наймитів, незаможних селян. Завдяки цьому уміню—Ксеня, Гапка, та Якилина зворушливі, майже живі постаті в збірці. Особливо чітко окреслені образи Ксені та Якилина. Тепло й широко подав автор картину ночівлі наймицьки коло буряків холодної осені, її мрії про нові чоботи (обіцянка хазяїнова в «ліричну» хвилину, що виникла від видовиська великої купи буряків, яка (купа буряків) в свою чергу виникла перед цим завдяки заподаданості Ксециній). І навіть закінчення-штамп: спілка судом стягає гроші з куркуля для Ксені,—після таких теплих зворушливих деталей здається не штампом і це оповідання майже нічого не губить від такого прямолінійного кінця. З цілістю, що межує з майстерністю, розповів Загоруйко і про народження гончарського колективу («Огні»).

Це в ньому—голова героїня вдова Якилина. Власне, балачки про так звані, заялозені теми—лише балачки. Під пером справжнього майстра стара «заялозена» тема може стати дуже новою і дуже свіжою. І певно, В. Стефаник міг би (за інших обставин) написати про наші молоді комуні та колективні оповідання, що з них радість нового села була б може такою ж хвилюю, якою хлюпає відчай та розпач села, засудженого капіталістичною дійсністю на безперспективне, безпросвітне животіння. Але радянське село ще не має свого Стефаніка (щодо засобів та хисту, а не настановлення та настрою).

Трапляються в книжці поодинокі публіцистичні зриви. «Деся у глибині наростала, пробуджувалась ненависть до Тарганів (куркулів—І. Р.). Бурхливою хвилюю росла свідомість». Це, правда, найгірший зрив на всю книжку.

Над мовою нашим письменникам також не завадило б більше працювати. «Наполосую цілий мішок і решта—ги-ги-ги...» Решта, як відомо усім, в українській мові значить те, що в російській остаток, а в П. Загоруйка тут решта перетворилась на кінець.

Отже, в белетристичних композиційних примітивах П. Загоруйка є подих свіжості і відчуття психології реальних, майже живих людей, а це одно вже додає до його оповідань стільки, що їх може читати з цікавістю не лише широкий, як у нас кажуть робітничо-селянський читач.

І. Р.

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ С. «Залізний кінь». В-во «Плужанин», 1929 р. Тир. 5000. Стор. 168. Цна 1 крб.

Коли не вважати на вступ (а на його дійсно можна не вважати) Добровольського від імені «Кубанської літератури» з оповіданням «Прикрі непорозуміння» («Червоний Шлях» № 5—6, 1929 р.), то ця повість треба розцінювати, як дебют авторів. А втім це не мусить бути метром в об'єктивній оцінці твору.

Українська література дуже бідна, або краще, зовсім не має творів із життя колоністів-українців, що живуть поза межами радянської України в СРСР—і це, безумовно, є небажаною прогалиною сучасного письменства. Зараз Наркомосвіт УСРР ставить питання про вивчення життя і побуту україн-

ців РСФРР. Письменникам, гадаємо, слід узяти належну участь у цій роботі. Так само й щодо літератури з життя сучасної Кубанщини ми майже нічого не мали до цього часу. Отже, спроба С. Добровольського заповнити цю ділянку, є перша. Авторів пощастило вибрати актуальну тему, що, до речі, особливо на Кубані, вимагає вдумливого й вірного політичного вирішення. Тема ця, колективізація сільського господарства та куркулів. Специфічні умови історичного порядку на Північному Кавказі дуже ускладнили соціально-побутові відносини між козацтвом—прашурами заборіжців та городниками—недавними, порівнюючи, переселенцями з України тощо. Це те, що складає великі труднощі для письменника. Але Добровольський, добре знаючи побут П. Кавказу, щасливо вийшов з становища; він розв'язав завдання так, як, єдино вірно, його розв'язує комуністична партія, художньо довівши, що куркулів кожним своїм кроком, хоч би навіть капітуляцією, все ж переслідує свою мету, мету боротьби з соціалістичним будівництвом на селі. Правда, С. Добровольський, як і багато інших молодих селянських письменників (хоч би Хуторський—«Трактори»), ще йде за тією загальною течією навіяною від Головка, але дає все ж інший варіант.

Троян—козак-куркуль—«хоче жити комуніо», набирає собі товариство з неможливих, позичає грошей, щоб «колективом» купити «залізного коня»—трактора. Але Троян, як тільки трактора здобули, як тільки земгорада дала «бідняцько-середняцькому» колективі найкращу землю, повів свою політику до того, щоб розігнати колектив, а трактора залишити собі, бо фактично купив його він сам. Так би воно й було, коли б не Юхим (партизан), Бабій, Мотря та пасинок Троянів Андрій-комсомолец—справді неможливе частинка колективу.

Вони вишукували всіх заходів, щоб трактора перетягти до себе і відвернути колектив од пауги. Так і вийшло: колектив оздоровлено.

Щодо формально-художнього виконання, повість дуже нерівна: перша половина (особливо розділ «На підступах») написана бездоганно, тому читається з інтересом, у другій—автор допустився цілої низки композиційних і стилістичних помилок.

Добре закреслені персонажі (Троян, Юхим), кінець-кінцем, видаються одномісними, нецікавими, і це, мабуть, через те, що автор їх художньо характеризує головню в перших «підступах» повісті, а не на протязі всієї розповіді, як це, скажімо, робив Л. Толстой. Інші типи, як от: Андрій, Скорик, дівчата—зовсім не оброблені або неправдиві. Чого це Андрій—комсомолец такий безкровний інтелігент аналізує себе (стор. 136) під тихий шелест акацій; чого Скорик—секретар партосередку—такий «всемогуший» з першого погляду, а насправді й на копійку не допоміг незаможникам (чай—не ліки!). Ми не хочемо потрапити на перо Ю. Вухналя за диктування авторам, проте, скажемо, що таких «мамль» у комсомолі та партії не багато.

Друга немаловажна хіба—це композиційна неправдивість. Так, наприклад, що дало кінець-кінцем закінчення Ксеньки та Любини до Андрія (мало виразні), Юхима до Мотрі, нарешті, до чого тут апітація за «Червону Газету», випадок з панком (?) пошта-рем (перелицьований з Гоголевого «Ревізора»). Останнє зовсім зле відбилось на повісті. Спитати, чого автор апітує за «Червону Газету», що, безумовно, не варта цього в порівнянні з іншими газетами? Хіба того, що автор її співробітник? То це дуже велика літературна безпринципність—раз, а подруге, вишло не менш наївно, не кажучи про те, що цей епізод нічогосінько не додає до твору, окрім хіба провокації Наркомпочтелю. Усе це виходить зайве і його успішно можна просто викинути без шкоди в творові. Адже, коли автор уводить любовний, чи якийсь інший елемент, то що б же він або допоміг героєві, або, навпаки, перешкодив? Цього принципу, на жаль, не дотримує С. Добровольський. Отож, як це згадати про ліричні відступи, що тільки розхолоджують враження (стор. 40—41, 62, 88), то можна буде сказати, що не тільки вартість стилю, як каже Веселовський, а й вартість усього твору «полягає ажраз у тому, щоб укласти якнайбільше думок у найменшу кількість слів» і сторінок.

Не гаразд ще автор орудує діалогом: його герої (знову ж таки під кінець) багато говорять іноді без потреби й штамповано, шаржем, чи не характерно. Напр., промови «на невеличкому празнику», або ось:

- У вас заробиш... ярмо на шию.
- Тю-тю, дурний...
- Не тюкай, сам такий.

- Гамсел.
- Куркуль.
- Цу-цу.
- Тю-тю.
- Та бий його...
- Га-га-га... Го-го-го-го... (стор. 65) і т. інш. Треба знати міру.

Художній примітив також виявляється з безкінечних наслідувань звуків косовиці, косарки, трактора машини: «Чшів-чшів-чшів... Трр-бот-бот. Вув-ву-ву-ву-ну... Ов-ов-ов-ов» тощо. Так роблять, як відомо, діти, одно через те, що це їм подобається, а друге через те, що в них ще мало розвинена уява та лексика. Правда, це не забороняється і в художньому творі, але тільки так треба імітувати природні звуки, щоб вони добре вражали читача, як це, скажімо, надзвичайно вдало, на цій основі, зробив неологізм М. Ірчан: бумками, трінками, пінками... («Фільми революції»—про піяніно).

Загалом враження від повісті С. Добровольського поспішної роботи, недоробленості. Він гаразд орудує стилем селянського жанру, часами подає гарні художні деталі (стор. 4, 10—11—12, 23—24 тощо)—це говорить за безперечний успіх автора в «айбутовому».

К. Маслівець.

СЕМЕН СКЛЯРЕНКО. «Тиха пристань». Повість. В-во «Маса» 1929 р. Стор. 185. Ціна 1 крб. 10 коп. Тир. 5000.

«Тиха пристань» це перший літературний твір С. Скляренка, якого досі знаємо, як газетного робітника. Отже, перед нами так би мовити, авторів дебют у художньому письменстві. Звичайна річ, що ставити якусь прогнозу авторові, маючи перед собою перший його твір, річ ризикована й недоцільна, тому обминемо цей момент і розглядатимемо лише саму повість.

Змістом своїм (саме змістом, а не сюжетом чи фабулою) книжка аж ніяк не актуальна й сьогодишньому читачеві до смаку навряд чи припаде, бо кому, справді, інтересно протягом цілої повісті стежити за життям Алфре Тихоновича, касира з глухої «тихої пристані», цього своєрідного Акакія Акікієвича, з його маренням про «садочок, ставочок, квіточки та пасіку»? Припустімо, що земля наша залюднена далеко ще не справжніми стовідсотковими будівниками соціалізму, погоджуюся що в ще серед нас чимало

недорік соціальних, усяких Алафів Тихоновичів із їхніми хуторянсько-дрібновласницькими ідеалами, і що їх потрібно витягати перед громадські очі з їхніх «тихих пристаней». Це так. Але ж тоді й виводимо їх, сьогоднішніх Алафів Павелків, а не колишніх, що їх давно занесло мулом від переможного ходу життя. (Подано в повісті кінець імперіалістичної війни та початок 1917 року). Як-не-як, а художня література,—не історія побуту й не катедра етнографічних студій, і нічого від того наше сьогоднішнє суспільство не втратить, не дізнавшись про «життя й діяльність» та мрії трішки зреформованого Акакія Акакієвича.

Цієї думки, ясно, не треба розуміти як заперечення проти того, щоб змальовувати в сьогоднішній літературі минуле життя. Це робити можна й варто, тому такі твори, як «Чайка» Бузька, чи «Чад» Як. Качури мають певну вагу й соціальну й художню, хоч може це й не особливо помітне явище в літературі. Про Складенкову ж повість з цього сказати не можна. А, між тим, він мав у своєму розпорядженні чудовий матеріал, щоб дати гарного інтересного змісту твір.

Дніпро, так часто оспівуваний та описуваний у нашій літературі з погляду романтичного, давно привіє, тоді як Дніпро—економічного чинника, осередку торгівлі, місця, де зростали нові, ворожі одна одній соціальні класи—торгівельна буржуазія та «пристанський» пролетарят—матроси, вантажники то-що, ще ніхто не зачепив, і Складенко в цій своїй повісті перший зробив цей почин. Тільки, на жаль, мало уваги приділив він цьому моментові. Вірніш, навіть, буде сказати, що зовсім не приділив. Кілька ескізних постатей купецтва, кілька епізодичних постатей вантажників та кілька фрагментів з їхнього життя, певної яскравої картини не дають. Цей цінний матеріал автор зробив друго-третьорядними аксесуарами до інтереснішого, на його думку, Алафея Тихоновича Павелка. Лише поверхово, мимохідь, згадано про досить інтересну сторону життя вантажників—вони не лише пили та брудними словами розповідали про пиятику ж, виявляється, що вони були зв'язані з революціонерами в Києві й потайки читали революційну літературу й додумувалися, за словами одного з них, Дмитра Буди, до того, «що є сьогодні й що буде завтра». Приковані злиднями й визиском до тихої пристані, що грабуючи їх давала високий зиск іншим, і насамперед Алафеві Тихо-

новичу, вони прокидалися і вже марили про більше. Їхні думки сягали до «моря без берегів, що б'ється в хвилях усе»... (184 стор.). Так пише Павелкові його син Руся—представник молодого покоління інтелігенції, що зв'язала свою долю не з «тихою пристанню», а з трудящими, майбутніми керманічами в плаванні на цім морі, з вантажниками пристанськими. Русині слова про це море швидко справджуються, бо скоро піднялася весняна вода в Дніпрі й затопила стару, трухлу «Тиху пристань». Разом із цим доходить чутка, що «царя нема». Повднанню цих двох подій автор досить вдало надає символічного значення. Читач залишається під цим враженням. Але все ж, тому, що неактуальний матеріал посів у повісті чільне місце, а матеріалові, що був би й читачеві інтересніший і як соціально-історична категорія, цінніший, надано дуже мало уваги, цей та ще кілька моментів повісті не рятують.

Щодо композиції сюжетної, то якісь чіткості, поділу персонажів на індивідуальні чи соціальні категорії в творі немає. Немає також хоч би елементарної напруженості дії. Повість статична і може бути як унікум у сьогоднішній літературі. Та зрештою, це зрозуміло. Сам матеріал цього вимагає. Дві пригоди трапилися за час дії—смерть сліпого Опанаса з пристанської крамнички та втеча з шахрами касирової доньки Люби, але й вони нічим не порушили сонного життя пристані. Надто збоже життя пристанських людей неспроможне дати нічого гостро-напруженого. Ніякого багатства психологічних колізій, чи сюжетних ситуацій на цьому тлі побудувати не можна. Вони тут здалися б навіть недоречними. Оцю життєву статистику автор передав такими ж статичними засобами. У цьому є певний сенс. «Наукова критика», за висловом рецензента з «Пролетар. Правди» тов. О. Тр-ня, може бути задоволена. На цьому погоджуюся, хоч додержуюсь тієї думки, що літературі творити пишуть не для наукової критики спеціально, а для того ж такі «пересічно», мовляв тов. О. Тр-нь, масового читача, що може й не буде упиратися чудовою погодженістю форм зі змістом у автора, але поставити питання простіш—чи подобається мені ця форма і цей зміст? Я більш ніж певен, що відповідь буде негативна в данім випадку. Про цього «пересічного» читача й пам'ятати повинен автор, пишучи художній твір, а не лише про невеличке коло аматорів знавців, якщо

він бажає своєму творові широкого розповсюдження.

Що варто позитивного відзначити в творіві, то це те, що автор чудово знає Дніпро, своєрідний побут отого населення, що гудеться з нього—дрібні купці, матроси, пароплавні шахраї, рибалки, мисливці. Останніх, зокрема, дбайливо і з любов'ю він описує; усі одміни дніпрові риби, птаства, берегової та болотної рослинності автор знає й докладно з якимсь етнографічним захопленням змальовує. Чимало термінів та виразів рибальських, і що стосується плавання можна знайти в автора. І цією своєю стороною «Тиха пристань» буде цікава для читача-аматора природи, та співробітника Інституту Наукової мови.

Ю. З.

М. БАГДАНОВІЧ. «Вінок». Поезії. ДВУ. 1929. Т. 2000, стор. 93. Ц. 85 к.

Михайлов Драй-Хмара, що зробив переклади поезій, які входять до збірки, написав вступну статтю та додав примітки,—в коротенькій передмові до книжки каже: «На Україні, оскільки нам відомо, не було ще й до сім'ї білоруської книжки в українському перекладі. «Вінок» Максима Багдановича—це перша ластівка, що перелетіла з Білорусі на Україну. Сподіваємося, що такий переліт—не в один тільки, а в той і в той бік—триватиме й надалі.» Перекладач розповідає читачеві, чому саме Багдановича, «а не когось іншого, пересадили в першу чергу на український ґрунт: поперше, він (М. Багданович—І. Р.) є один із тих письменників-класиків, що творили основу білоруської художньої літератури; подруге, він є видатний майстер слова, який чуло відгукувалося на всі прояви національного та соціального визволення білоруського народу».—і далі упорядчик збірки розповідає, що М. Багданович ставився з великою любов'ю до української культури та до літератури зокрема.

«Вінок»—справді, перша ластівка таких реальних форм братання двох молодих культур, коли не зважати на альманахи, що вийшли трохи раніше од «Вінка». Цей альманах—цінне й корисне видання, хоч трохи може й поверхове, бо охопив альманах постатів сучасної літературної Білорусі дуже багато, але подав їх невеликою кількістю перекладів, окремі постаті іноді неокреслено блідувати.

На жаль, цей альманах чомусь мав дуже мало рецензій та відгуків у нашій пресі, хоч починає такий—цікавий і важливий.

Таке видання, як от «Вінок», звісно, більше досягає тієї мети, що її ставив собі хоч би й той же альманах «Нова Білорусь». Окремою збіркою можна подати постаті письменника—більш окреслено, повніше та правдоподібніше. Особливо—коли добре зроблено переклади та сумлінно й ретельно опрацьовано саме видання.

Такою сумлінністю й ретельністю позначене видання «Вінка». Стаття М. Драй-Хмари «Життя і творчість Максима Багдановича» обіймає цілих 27 сторінок, немов аж трохи забагато для книжки на 93 стор. Але ця стаття доречно й цікава. Автор подає в ній короткі автобіографічні відомості про поета та спинається більше на його творчому шляхові і на думках про місце М. Багдановича в білоруській літературі та його значення для неї.

Треба відзначити, що вибір перекладів укладач зробив вдало. Збірку складають якраз найхарактерніші для постаті М. Багдановича його поезії. Для характеристики соціальних настроїв М. Багдановича подано переклад прекрасного, сильного вірша «Месжі».

Поглянь, що діється за отими плотами.
Через тяжкий, надмірний труд
там гине в задирах бідний люд,
що сам могутніми руками
створив усі багатства на землі:
посіяв жито на ріллі,
побудував нам залізниці,
заводів димарі аж до небес підніс,
а сам давно сапій од сліз,
і щастя вже йому не сняться.

Багданович великий майстер слова та знавець найрізноманітніших класичних ритмів. Він вводить до білоруської літератури складні форми класичного вірша. Лірика М. Багдановича—високообдарована, він просто вражає емоціональною насиченістю вірша. Окремі поезії у перекладі майже цікавито відтворюють оригінали і вражають конденсованістю емоції та ліричною гнучкістю вірша.

Теплий вечір, тихий вітер, свіжий стіг,
положили мене спати на землі.
Не курить сірйвий пил уздовж доріг,
в несі місяця блідий проглянув ріг,
в несі тия зорі розцвіли.

В багатьох поезіях брешить великий смут, навіть розпач—настрій, характерний для доби безпросвітної царської реакції.

Ось кінець вірша «Тихо по травах»:

Час і пора пожуритись на свіжих могилах
марно загублених днів.

Поезії «І знов я на старій садибі», «Держане слово», «Скільки в нашій житті є дорог», «Слуцькі ткалі», «Непогожий вечір», «Уночі, як скалка догоряла»—це перлини, навіть для цієї збірки, що вся хороша. Вони змушують читати переклади з таким самим захопленням, як оригінали.

Треба визнати, що М. Драй-Хмара зробив переклади ретельно й сумлінно, окремих поезій—дуже добре. Лише в кількох віршах почувается ігнорування поетичних деталей оригіналу—небезпека, може більш характерна для перекладів з «близьких» мов,—в даному випадку обидві слов'янського кореня,—але це лише в кількох віршах («Дід», «Упали з грудей»).

Вітаючи «Вінок», вітаючи хороший почин ДВУ, ми хотіли б висунути таке побажання: треба подбати, щоб наш робітничо-селянський читач мав можливість прочитати на своїй мові ще й Янку Купалу, Якуба Коласа, Цішку Гартного та молодих прозаїків і поетів молодшої Червоної Білорусі.

І. Райд.

І. АНДРІЄНКО. «Марева». ДВУ. 1929 р. Ц. 65 коп. Стор. 140. Тир. 5000.

Нова книжка Андрієнка містить сім оповідань. Деякі, як наприклад, «У рибальському закуті» вже друкувалися по журналах. Взагалі оповідання датовані з 1917-28 рік. Отже, маємо очевидно, найкращі на авторозу думку, що їх обрав він зі свого журнального набутку за ціле десятиріччя. Хоча у автора був, мабуть, і певний тематичний принцип добору. Так, всі твори тематично пов'язані між собою. Всі вони з рибальського життя; пов'язані (коли можна так сказати) морською тематикою. Автор розгортає перед читачем картини з життя рибалок в далекому, глухому селі з споконвічними рибальськими законами і звичаями і з старовинним життям.

Українська література не багата на твори з рибальського життя, а море щойно зацікавляло молодих письменників (Кундазіч, Яновський). Отже, з цього погляду «Марева» є, безперечно, цікава збірка, бо автор

досить добре знає рибальське життя. Досі, коли українська література і змальовувала море, то здебільшого в романтичних тонах.

Андрієнко ж в описах моря, побуту рибалок намагається дотримуватись реалістичного тону. Так, замість дужого, величного моря романтиків, в Андрієнка море буденне, що дає рибу—рибалчин хліб. Але ж над усіма майже описами тяжить манера попередніх письменників, а особливо Нечуя-Левицького. Більшість оповідань починає Андрієнко, як і Нечуй описом місцевості. Навіть ритміка та будова речень нагадують Левицького. Наприклад, початок оповідання «У рибальському закуті» типовий для Андрієнка. «Сорокатою плямою випнулася далеченько в море, й наче отара тяжких овець, спинилися на спадах височенького бугра-берега, присадкуваті халупи, рибальського селища Дорганів» (стор. 5). Маємо тут і зменшені слова, як «височенько, далеченько», що доводять тяжіння народньо-поетичної традиції. До того і пересипання такими залязаними вже тепер, неоригінальними образами, запозиченими у Марка Вовчка та того ж таки Нечуя. «Жовтогаряче покотило сонця наблизилось до водяного обрію і, мов обличчя дівчини красуні перед зеркалом, зазірало на блискучу поверхню» (стор. 39). І досить дивно, коли автор після такого, як у Левицького, опису розпочинає діалог, що має вести читача в курс справи, але ж невмотивований, схематичний: «Сходилися так: «Одні:—піти послуhati, що він там збреше;

Другі:—А може й справді того, не мішало б...».

Тут неуміння показати юрбу з її настроями, і нагадує колишню оперу, коли по команді режисера в масовках раптом юрба підносила руки й «потрясала шпагами». Читач не відчуває настрою людей, а лише сухі розмови, які нікого не в силі переконати.

Проте, матеріал автор бере не безінтересний і намагається поставити певні проблеми. Так «У рибальському закуті», «Марева», «Вороги» подано будинок нового життя в боротьбі зі старовинними законами й звичаями. Тема, що вже не раз цікавила молодих письменників (Кундазіч—«Червоною дорогою», Тенета—«Люди»).

Андрієнко, беручи матеріал з життя глухого приморського селища, знаючи життя рибалок, звичайно, міг би цікаво про це розповісти. Але невміння орудувати й компози-

ційно розподілити матеріал, штучність діялогів і безбарвність описів роблять оповідання нудним. Жадного типу, щоб його можна було органічно відчувати. Навіть головний герой твору «У рибальському закуті», особа з пап'є-маше, збірник усіх ідеальних рис і вчинків. Він до того витриманий, що без дозволу лікаря не зважається приголубити коханої дівчини, яка б'ється в слезах. А коли топлять його дитину, то він стоїть над трупином і міркує, що коли б прослужив у Червоній армії ще років зо три, то залишився б боротись. Справді, дуже добре, що Дмитро (головний герой) усвідомлює виховне значення Червоної армії, проте ніякої художньої критики не витримують ці думки саме над трупом дитини. Аналогічного типу подає Андрієнко і в «Мареві».

Інтересніші й типовіші герої в творах «Свої закони» та «Вороги». Так, у творі «Вороги» старий рибалка топить баркаса й гине сам, аби не зламати дідівського звичаю й не передати баркаса нікому, крім сина, бо син тягнеться до нового життя і не хоче рибалити.

Зовсім окремо стоїть твір «Горе людське», що в ньому герой—вділюнок, який випадково убив кохану жінку й мучиться все життя. Безперечно наслідування романтикам і слаба психологічна спроба.

І зрештою оповідання «На березі» пригодницького типу, з таємними зборами, і навіть з таким атрибутом романтичних оповідань дешевого гатунку, як обов'язкові розбійники з скарбами під трьома каменями. У Андрієнка, правда, сучаніше і модніше: не розбійники, а наївні контр-революціонери, які, знаючи про чужу людину, збирають збори й перегукуються свистом, або кигають чайками. Під трьома каменями не скарб, а їхні пляни. Коли б не розтягненість, менше дешевих фактів і більше оригінальної вигадки, то могло б бути оповідання для юнаків, але ж за повноцінний літературний твір його вважати не можна.

Автор не знає теорії оповідання, хоч ставить перед собою інколи пригодницькі завдання. Але ж незнання теорії авантурної новелі, необізнаність з «літвім оповіданням», а також намагання розв'язувати психологічні завдання, не знаючи теорії психологічної новелі чи роману, є найслабша сторона книжки.

Взагалі збірка цікава завданнями—подати глухі приморські куточки нашої країни й бо-

ротьбу перших пагостків життя з темрявою, але ж слаба композиція, неоригінальність образів, штучність і нетиповість героїв, до краю знижують художню вартість книжки. Дивує тільки, чому автор маючи, очевидно, бажання бути письменником, за 10 років (оповідання датовані з 1917 р. по 27—28 р.) не спромігся ознайомитися з теоретичною літературою, а лишився на одній точці, бо художня вартість оповідання «Свої закони» (1917 р.) на одному рівні з іншими творами, що датовані 27 роком.

Коли порівняти спільні тематично твори Андрієнка з «Люди» Тенети, або з ранніми творами Кундзіча, то «Марева» слабші від них, хоча при належному художньому умінні книжку можна було зробити значно цікавішою. Спадає на думку, чи не зарано для свого письменницького уміння Андрієнко видав книжку?

Ю. А.

ВАРВАРА ЧЕРЕДНИЧЕНКО. «Весняний дріб'язок». Збірка. В-во «Український Робітник». 1929 р. Стор. 171. Ціна 1 крб. 50 коп.

В рецензованій збірці Варвара Чередниченко вмістила літературний «дріб'язок» мабуть чи не за сім, приблизно, років, якщо вважати, що оповідання «Пригода з попівською шубою» написане після Всеукраїнського вчительського з'їзду (1925 р.), а оповідання з студентського життя «Березовий сік» і ще давніше—за часів воєнного комунізму. Цей «дріб'язок» і справді складений з дрібних форм—шість етюдів, три шкіди, два натюрморти, фейлетон, з бльок-ноту, рапсодія, прелюд, повість-плякат і т. інш.

Але старанний розподіл на прелюди, етюди і натюрморти аж ніяк не різнить цих творів—усі вони однаково нудні й нехудожні. Жодного більш-менш окресленого типу на всю збірку, жодного яскравого образу.

Починається збірка, як і годиться, «робіничим» фрагментом «Мандрівка до читачів». Авторка йде на завод, у цех, і почувается серед грубогато-трафаретних робітників як у себе вдома, дуже добре. Далі вона щасливоє робітників обцянює.

—«Маю я на мислі написати таку книжку, щоб її по заводах читали робітники...» (стор. 13).

Але ж, люди добрі! Якщо Варвара Чередниченко й надалі писатиме такі «художе-

ства», як оці-о: «День такий ловкий та веселий, наче куплений за наличний рошот» (стор. 20); «Цех реготав з такою непере-можною силою, як зграя котів на горіщі двоховерхового «обжежитія» кричала в бере-резні» (стор. 22); «Стеля соснових гілок зм'якувала резонанс воронячої профнаради у вишині верхівель» (стор. 46); «Вулиця в сірих будинках, наче стара діди́чка, що одру-жилася вдруге з кому́ністом, а тепер двічі удова і стала повією...» (стор. 47); «...по-верх роздирається колективною гудею двадцяти примусів...» (стор. 57) і т. д. і т. інш., то трудно уявити, щоб їх «по заводах читали робітники». А якщо й читатимуть (випадково), то напевно дивуватимуться з отакої «української» мови: «...тримає себе з достоїнством (66); «Доівка глиняста в ко́доби́нах» (9); «Мене страх-лив отягне...» (10); «Визг і скрипіння...» (27); «Наближувалося» (28); «...що вражало як ко́сола́пість» (31); «З а́ліки (тоб-то іспіти—С.); допомогти тобі універсаль-ним образом» (60); «наві́рняка» (67); «коло години провів» (67)—в пере-кладі на рос. мову: «возле погоды провел»...

І отакими перлами «рябкаписто» (ще одно влучне свізде авторчине) рябіє ціла збірка.

Тематика збірки найрізноманітніша: з життя робітничого, селянського, студентсь-кого, міщанського, інтелігенції, тощо. Але ж прочитавши збірку, не маєш в пам'яті жод-ної яскравої постаті чи події. Нудну й фаль-шиву стилізацію «під Васи́льченка» чи «під Стефани́ка» читач аж ніяк не сприйме за справжні художні твори. І хоч авторка й ка-же робітникам:

— «Книжки пишу: романи, повісті й так оповідання...» (стор. 13), та ще рекомен-дується «На літераторських містках» (стор. 166) якомусь підозрілому посто́ві:

— «Ось мій членський квиток Харківсь-кого Будинку Літератури...», але ж це не врятовує її «дріб'язку» від нудоти.

Гадаємо, що авторці не варто було вида-вати окремою збіркою колишні «літературні справи» (інакше матерія вміщений в збірці назвати не можна), тим більше, що Варвару Чередниченко ми знаємо як авторку досить досконалих дитячих оповідань з шкільного життя, що вона їх друкувала в журналі «Черво́ні кві́ти».

Стеф.

МИРОСЛАВ ІРЧАН. «Радій». Драма на 4 дії. 110 стор. Ціна 40 коп. Видання Д.В.У.

У нас на жаль чомусь не рецензують драматичних творів. Тільки тих, яким по-щастило потрапити на освітлену сцену,—в день прем'єри і після них—детально, до кі-сточок розбирають театральні рецензенти, при чому часто-густо літературна вартість в їх оцінку не входить, а якщо її і зачи-пають, то похалцем, як до газетних умов, що потребують короткого викладу.

Звертаючи увагу на більш стандартні і більш розповсюджені літературні форми—повісті, оповідання, романи, новели, збірки віршів,—ми забуваємо, що іноді драми мо-жуть бути призначені не тільки для теа-тру, для глядача, але й для читання і для читача.

Прийнятні, світова література, особливо російська, на початку нашого сторіччя, за-стосувала цей жанр.

На мій погляд, драма М. Ірчана «Радій», поза своєю сценічною вартістю (ми її з цього погляду розбирати не будемо), наоч-но говорить про свою літературну, вір-ніше читабельну, цінність. Вона читається незгірше будь-якого роману чи повісті. Цьо-му сприяє і її структура: автор схаракте-ризував героїв не звичайними описами в розділі «дійові особи», а їх вчинками, ба-жаннями і думками, словом, показував образи в розрізі їхнього динамічного існу-вання на протязі всієї драматичної дії.

Набридли авторські ремарки трапляють-ся в драмі дуже рідко, лише в міру край-ньої потреби, там, де треба вжити описові методи чи то потрібні особливі вказівки.

«Радій» зриває фіговий листок з Аме-рики, країни, яка чомусьто вславилась більше своїми хмарочосами, бізнесменами, постаттю Свободи, «золотими справами», а не скаженою експлуатацією і різючими кон-трастами.

В драмі дуже уміло, без зайвої сенти-ментальності, жорстокості і фальшивих по-ложень показана буденна, ординарна боротьба робітників з власником фабрики, що вироб-ляє особливої годинники. Оця, на перший по-гляд неможлива боротьба (найдується ж бо скептики, які заперечуватимуть природність жорстокості власника фабрики Мекду-гела, що наживає капітал буквально на фізичному знищенні своїх робітників. Але

Р.К.

нехай вони заспокоються: це лише потрібна художня гіперболізація образу) реально існує на всіх ділянках капіталістичного господарства.

Зміст драми такий. На фабриці Мекдугела епідемію, в страшених мукх, умирають робітники. Молодий лікар Гаррісон нарешті віднайшов причину епідемії. Вона полягала в раді, що його вживали для фосфоризації циферблатів на годинниках. Ціточки, що їх слинять робітники, вносять цей яд в робочий організм, але фабрикантові не вигідно, щоб робітники знали справжню причину захворювання. Це б загрожувало пофарблення і загальмувало б задачу великого замовлення. Він дає хабара лікарів. Гаррісон спочатку, під впливом умовлянь жінки, згоджується мовчати, але за добу, як вияснилось, що й жінка захворіла—розказує, уже повсталими робітникам, правду. Проти волі підкупленої профсоюзної верхівки, в цілому місті вибухає страйк. Цей страйк дає можливість перемогти робітникам заводу, яких лікар, на знак остаточної перемоги, брехливо заспокоює, що нібито винайдено протитруту.

Ось постать Гаррісона—виходячи з робітничих низів («Ну, ось я згадую ціле мое життя. Син докового робітника, виріс у тяжких злиднях, останками сил боровся батьки, щоб хоч я зажив іншим життям, і як забув я про те, як забув. Вони зробили помилку. Не треба було цього нещастя. Якщо я стояв би сьогодні в дощі на місці батька—я був би собою, а так—не знаю хто я... Це прокляття, тяжке прокляття над всіма нами, що вийшли з нечистого життя і зажили кращим життям. Чим оддячився я батькам і всім тим, що віддавали останній шматок запрацьованого хліба мені, коли я вчився?»); його питання, властиві майже кожному інтелігентові, питання, посилювані настирливими порадами жінки, продатись за гроші—кінцеві—кінцем приводять його, класово нестижку людину, в табір робітників—змальовано вірно. Так само вірна і доречна його брехня (що іноді більш спасіє, ніж правда)—щодо знайденої протитрути.

Інша справа з його жінкою—колишньою робітницею Нелі. Вона протирічна. Роздається без жодних поважних аргументацій

на два протилежних типи. В першій дольовині драми вона справжня робітниця (її бажаннями і вчинками (її поведіння в абмудаторії, розмова з робітником Джаном—стор. 35—39); дуже цікавиться становищем на фабриці, обурюється з експлуатації, жахається бачучи тяжку загибель її колишніх друзів,—в другій частині вона тільки самка, що продає своїх колишніх друзів заради власного матеріального добробуту. Вдача якось підозріло різко ламається; авторів не пощадило нюансування її, він обмежився тільки грубими мазками. Мекдугел—поривний, владний, жорсткий, надто реальний, спритний експлуатор, що не гербує ніякими засобами—досить типічний. Старший лікар Ендерсон, співучасник підприємства, що продав своє високе звання цілителя людських хвороб. Поводження фабричних робітників скрізь має свою суцільну і психологічну базу. Виникає лише одно зауваження щодо всієї речі: не дивлячись на те, що капіталісти нічим не гербують, не дивлячись на вдачу і правдиву ситуацію, показану в цій драмі, підозріла все ж фабрикантова обмеженість. Адже ж він міг дуже просто раціоналізувати виробництво (у вітчизні Форда це люблять і цінять) і вся дика ситуація могла зм'ягшитись.

Драма досить переконливо показує класову боротьбу в Америці, потребу організованих виступів для остаточної перемоги робітничих мас над капіталістичними силами. Читати корисно і легко.

І. Кисельов.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Шановні товариші!

У рецензії, вміщеній у Вашому журналі № 10, на мою повість «Козак і воєвода», сказано, що в мене є єдина праця з галузі історії—популярна для малописьменних «Гайдамащина». Не кажучи про те, що ця «Гайдамащина» править за підручну книжку для вивчення цього руху в семінарах, хоч би в ІНО, мушу підзначити, що в мене є понад 30 праць друкованих у таких недоступних для автора рецензій журналах, як «Україна», «Записки іст.-філол. відділу Укр. Акад. Наук», записки різних дослідних катедр, є і окремі книжки.

З пошаною Мик. Горбань.

Редагує—Редколегія

Відпов. редактор—Пав. Усенко

ЗМІСТ

К. Добровольський—Кримінальна справа	Стор. 3
Володимир Самітний—На „Пікет Лайн“	14
Церво Галь—У ксьондза. У вагоні	17
в. Бойко—Міщанська провінція	22
Ярослав Гримайло—Провінція	23
Ст. Крижанівський—Два Херсони	26
Г. Кардаш—На Дніпрельстані	28
Арсен Рудий—Револуція в селі Вишнівці	32
Дм. Чепурний—Ленінград	66
С. Зархій—„Авангард“ крикливого міщанства	68
Ів. Момот—В обіймах халтури	75
Ів. Ісаєв—На літературні теми	91
Літературно-мистецька хроніка: Делегація міжнарод-	
нього бюро революційної літератури в Харкові; Пам'яті	
Павлюка Труса; Що готують на фабриках ВУФКУ	111—114
Серед книжок та журналів: Г. Епик. „Зустріч“—Г. Г.	
Г. Брасюк. „Донна Анна“—Л. Юровська; Д. Бузько. „Про	
що розповіла ротаційка“—Ю. З.; П. Загоруйко. „Огні“—	
І. Р.; С. Добровольський. „Залізний кінь“—К. Маслівець;	
Семен Скляренко. „Тиха пристань“—Юліян Зет; Багдано-	
віч. „Вінок“—І. Райд; І. Андрієнко. „Марева“—Л. Ю.;	
Варвара Чередниченко. „Весняний дріб'язок“—Стеф.;	
Мирослав Ірчан. „Радій“—І. Кисельов. Лист до ре-	
дакції	115—127

1000.